ARAP İSYANLARI GÜNCESİ

Can Ertuna

AYRINTI
Yakın Tarih

Can Ertuna: 1978'de Ankara'da doğdu. ODTÜ Sosyoloji bölümünden mezun oldu, yüksek lisansını ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı'nda yaptı. Uzun süre belgesel yapımlarda çalıştı. Bir süre Ankara Uluslararası Film Festivali Belgesel Film koordinatörlüğü yaptı. Haberciliğe *CNN Türk* haber merkezinde başladı. 2008'den beri *NTV* haber merkezinde görev yapıyor. Habercilik kariyeri boyunca birçok savaş ve çatışma bölgesinde bulundu. Afganistan, Irak, Gazze, Suriye, Libya ve Mısır bunlardan bazıları. Buralarda, çok sayıda haber ve haber programı hazırladı, makaleler kaleme aldı. *Arap İsyanları Güncesi* ilk kitabı. Gittiği yerlere ilişkin fotoğraf, video ve notlarını topladığı, kendi ismini taşıyan bir web sayfası bulunuyor.

Ayrıntı: 795
Yakın Tarih Dizisi: 7

Arap İsyanları Güncesi
Can Ertuna

Yayına Hazırlayan
İlbay Kahraman

Son Okuma
Ceren Ataer

© Can Ertuna, 2014

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
Can Ertuna

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: İstanbul, 2014

Baskı Adedi 1000

ISBN 978-975-539-847-1
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım Tic. San. ve Ltd. Şti.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Arap İsyanları Güncesi

Can Ertuna

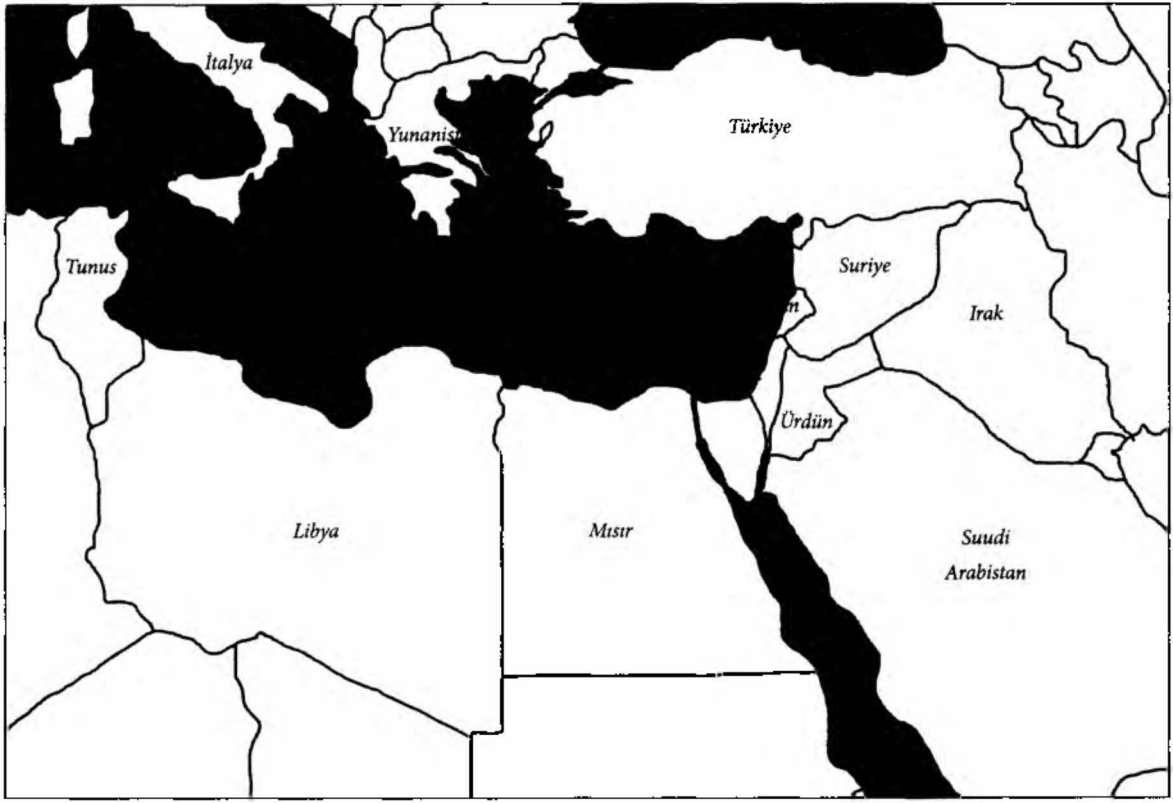
Savaş ve çatışmalara doğru
yola çıktığım her seyahatte
günler ve geceler boyunca
sağ salim geri dönmemi bekleyen
anne ve babama...

İçindekiler

Teşekkür 9
Giriş 11

İlk Ateş: Tunus 16
"Tahrir Cumhuriyeti": Mübarek'in Son Günleri 65
Libya'da Çöl Savaşları 77
Suriye'de İç Savaşın Ayak Sesleri 94
Kaddafi'siz Libya 107
Halep: Cehennemde 48 Saat 123
Türkiye-Suriye Sınırı: Savaşın Kıyısında Paramparça Yaşamlar 140
Suriye'deki "Dünya Savaşı" 152
Mısır'da Müslüman Kardeşler'e Çelme 165
Müslüman Kardeşler'e Son Darbe: Meydan Baskınları 180

Bitirirken 190

İtalya
Yunanis
Türkiye
Tunus
Suriye
Irak
Ürdün
Libya
Mısır
Suudi
Arabistan

Teşekkür

Arap isyanları süreci, çoğu zaman Türkiye'deki sıcak gündemin gerisinde kaldı. Ayrıntı Yayınları yayın kurulu üyelerinin, dünyada ve Türkiye'de azımsanmayacak etkileri olan bu konuyu gündeme taşıma kararlılıkları olmasa, bu kitap sizlere ulaşmazdı. Berker Ertuna, Nur Beğen ve Ergün Güven en zor sorulara yanıt aradığımda yanımda olan, nefes almamı sağlayan isimlerin başında. Adnan Bostancıoğlu'nun önerileri, derlediğim notların bir kitap biçimine kavuşmasını sağladı. Hukuki konularda görüşlerini esirgemeyen Yeliz Türk ve Özgür Mumcu'ya da teşekkür borçluyum. Kaynak araştırmama katkı sağlayan Ayça Korkutan, bu çalışmanın içeriğinin zenginleşmesine önemli bir katkı sundu. Bu noktada iki "Can'ın" da adını anmalıyım. Can Kozanoğlu ve Can Dündar meslektaş ve adaş dayanışması sergileyen isimler oldu.

Tüm bu isimlerin yanı sıra en tehlikeli noktalarda beraber görev yaptığımız sayısız meslektaşıma da teşekkür borcum var. Türkiye'de haberciliğin gündelik koşuşturmasında kolay kolay yakalayamayacağımız bir ekip ruhu ve dayanışmayı çatışma bölgelerinde yakaladık. Bu sayede en zor durumlarda bile umudumuzu yitirmedik, büyük bir dayanışma içinde haberlerimizi Türkiye'ye ulaştırdık ve yine bu dayanışma sayesinde memlekete sağ salim döndük. Gittiğimiz yerlerde mihmandarlığımızı üstlenen, kendi güvenliğini tehlikeye atma pahasına en sıcak noktalara bizimle birlikte seyahat eden çok sayıda kişi de var. Onlar olmasa, bu süreçlerden alnımızın akıyla çıkamazdık.

Ancak en çok teşekkür etmem gereken isimler elbette bu zorlu yolculukları birlikte gerçekleştirdiğim, "gizli kahramanlar" kameraman arkadaşlarım: Savaş Daldal, Bahattin Demir, Murat Dündar, Cüneyt Ali Horozal, Mesut Sert, Yetkin Torlak ve Oktay

Uçar. Bütün maceralara beraber atıldık, sonu belirsiz yolculuklara birlikte çıktık. Yeri geldi kurşunlardan beraber kaçtık, yeri geldi birlikte gözaltı-tutuklanma tehlikeleri atlattık. İş arkadaşlığımız bu seyahatlerde çok farklı düzlemlere taşındı; kader ortaklığı yaptık, ekmeği ve suyu paylaştık, kardeş olduk. Bu isimler olmasaydı ne bu haber yolculukları ne de bu kitap gerçekleşebilirdi. Onlara çok şey borçluyum. En büyük tesellim de bu süreçte hiçbirimizin burnunun bile kanamamış olması. Bütün bunlar yaşanırken ne yazık ki bizim kadar şanslı olmayan çok sayıda meslektaşımız da var. Haber için çıktıkları yolculuklarda hedef oldular, hayatlarını kaybettiler, yaralandılar, tutuklandılar. Bu kitapta anlatılanların, her gün bu habercilerin alanda hangi koşullarda çalıştığı hakkında da bir fikir vermesi umudundayım. Arap isyanları haberciler için de oldukça tehlikeli bir süreç oldu. Ancak onlar hâlâ görevlerinin başında. Tüm tehlikelere rağmen neler olup bittiğini sizlere anlatmaya çalışıyorlar.

Giriş

Yanan tank ve araçlardan yükselen kalın siyah duman güneşli gökyüzünü maskelemişti. Biraz ileride, dumanı hâlâ tüten jipe monte edilmiş bir uçaksavar bataryasının enkazı duruyordu. Namlular burada dakikalar önce susmuştu. Araçtan arta kalan metal bir plakayı elinde tepsi gibi tutan bir muhalif savaşçı sokuldu yanımıza. Gülümseyerek elindekini uzattı. Dumanı tüten bu şeyin ne olduğunu bir süre anlayamadım. Yanan bir cesedin parçaları olduğunu ise ancak yükselen keskin kokuyu aldığımda fark ettim. Tarih 26 Mart 2011'di. Libya'da Kaddafi'ye bağlı güçler ve muhalifler arasındaki kanlı savaş tüm hızıyla sürüyordu. Muhaliflerin batıya ilerleyişindeki en önemli kentlerden Ecdebiye yeni ele geçirilmişti. O an o savaş yıkımının arasında dolaşırken ilk kez "yaşanan şey her ne olursa olsun kesinlikle bir bahar değil!" demiştim kendi kendime. O gün "Arap Baharı" kavramını ilk kez sorgulayacaktım.

Libya, Tunus ve Mısır'dan sonraki üçüncü durağımdı. Tunus'ta özgürlük ve adalet talebiyle caddelerde kudretli bir nehir gibi akıp, önüne gelen her şeyi alaşağı eden kalabalığın coşkusuna, Kahire'de Tahrir Meydanı'nda toplumun her kesiminden insanın tek bir vücut haline gelip, her türlü saldırıya rağmen yılmadan attıkları özgürlük sloganlarına tanık olmuştum. Libya'da ise isyan kısa sürede uluslararası güçlerin dahil olduğu kanlı bir savaşa dönüşmüş, Kaddafi'nin birbirine karşı güç unsuru olarak kullandığı aşiretler arasında amansız bir çekişme başlamıştı. Ancak Libya cephesinde yaşadıklarımın kısa süre sonra Suriye Halep'te göreceğim yıkımın yanında "basit" kalacağını henüz bilmiyordum. Yaptığım yolculuklar sırasında gördüklerim, birçok olayın aslında bize anlatıldığı kadar basit olmadığını anlamamı sağlayacak, siyahla beyaz arasındaki gri tonlarını görmeme yol açacaktı.

"Arap Baharı" kavramı, "dışarıdakilerin" özellikle de Batı'nın ayaklananlara empoze ettiği bir kavramdı. Sokakları dolduran kimse kendisine çevrilmiş bir namluyla karşı karşıyayken ya da rejimin üzerine saldığı silahlı çetelerle boğuşurken "bahar" kavramını kullanmıyordu. Onlar ya kurulu düzene "isyan" ediyorlardı ya da bir "devrim" yapıyorlardı. Tunus'tan Mısır'a, Libya'dan Suriye'ye bunu bir "uyanış" olarak tanımlayanların sayısı da hiç az değildi. Dolayısıyla bugünlerde yavaş yavaş terk edilmeye başlanan "Arap Baharı" kavramı, farklı ülkelerde birbirine çok benzer gözükse de aslında sebepleri ve sonuçları göz önüne alındığında bir diğerinden çok farklı olan bu süreçleri tektipleştiren ve basite indirgeyen bir yaklaşımın yansıması olarak, Arap sokaklarında çok da popüler olmadı. Bir diğer yanlış da Arap isyanlarını "sosyal medya devrimi" ya da daha da özelleştirmek gerekirse "Twitter, Facebook devrimleri" olarak nitelendirmekti. Elbette bu araçların başka örgütlenme mekanizmalarından yoksun bırakılmış kalabalıkların hızla örgütlenmesindeki rolü göz ardı edilemez. Ancak bunlar ayaklanmaların sebebi değil araçlarıydı. Fransız düşünür Alain Badiou'nun dediği gibi tarih boyunca kitlelerin birbiriyle haberleşerek örgütlenmek için imkânları hep mevcuttu[1]. Önemli olan bu kitlelerin bir araya gelerek rejimi değiştirecek kararlılığı göstermesiydi.

Bu hareketler, rejimleri alaşağı etme başarılarını çokça da geleneksel dikey örgütlenme biçimlerinin aksine yatay bir örgütlenmeye sahip olmalarına borçlu. Kendilerine tehdit oluşturan muhalif liderleri ortadan kaldırmak ve bu hareketlerin yönetici kadrolarını etkisizleştirme konusunda on yılların tecrübesine sahip rejimler, bu yeni örgütlenmeyle başa çıkmakta çok zorlandılar. Üstelik bu ayaklanmaların "provaları" yakın geçmişte bu ülkelerdeki daha küçük çaplı eylemlerde ve dünyanın dört bir yanındaki birçok başkaldırı hareketinde yapılmıştı. Yeni isyan dalgalarını "çokluk" kavramı üzerinden açıklayan Antonio Negri ve Michael Hardt, ayaklanmaların en sıcak günlerinde, eylemlerdeki bu "devamlılığa" işaret etmişlerdi. Bu ayaklanmaların daha önceki Seattle, Buenos Aires, Cenova ve Kolombiya Koçabamba'daki ayaklanmalar gibi "yatay" örgütlenen bir ağ sayesinde mümkün olduğunu açıklıyorlardı. Yani tek bir liderleri yoktu ve geleneksel muhalif yapılar bunlar içinde yer alsa da bu hareketlerin önderi ol(a)

1. Alain Badiou, *The Rebirth of History*, Verso, Londra, 2012, s. 23.

mamışlardı. Onlara göre kitleler bir merkeze ihtiyaç duymadan örgütlenebilmişti[2].

Ayaklanmaların örgütlenme biçimi birbirine benzese de gerçekleştikleri ülkelerdeki tarihsel ve toplumsal koşulların farklılığı nedeniyle hepsinin seyri farklı bir yönde gelişti. Bugün geldiğimiz noktada, iktidar değişikliğinin her yerde "rejim değişikliği" anlamına gelmediği artık net bir biçimde ortaya çıktı. Devrilen liderlerin yerine Tunus'ta seçimleri kazansa da halkın önemli bir bölümü tarafından meşruiyeti sorgulanan ve iktidarda tutunamayan bir İslamcı parti, Mısır'da cunta denetiminde bir hükümet, Libya'da ülkedeki silahlı gruplara ve aşiretlere söz geçiremeyen bir yönetim geldi. Suriye'de ise geleceği belirsiz, tarafların kendi içinde de mücadeleye tutuştukları kanlı bir savaş sürüyor. Ancak yarının da bugünden farklı olacağı aşikâr. Kısaca, Arap halklarının mücadelesi hâlâ devam ediyor.

Bu kitapta, 2011 başından, 2013 sonuna kadar Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'ye yapılan 9 haber yolculuğunun ayrıntılarına yer veriliyor. Ayrıca Suriye ile gerilimin arttığı dönemlerde Türkiye-Suriye sınır hattında yaşananlara dair gözlemler de aktarılıyor. Tüm bu noktalarda görev yaparken çektiğim ve bu kitapta yer verdiğim fotoğraflar da anlatılanın gözünüzde canlanmasına yardımcı olacaktır. O günlerde "alanda" dikkatimizi çeken ve genel kabul gören indirgemeci "Arap Baharı" anlatısında çok da yer verilmeyen ayrıntılar, sürecin daha kapsamlı bir çözümleme gerektirdiği bugüne ışık tutması açısından önemli. Elbette tüm bu süreç boyunca ve sonrasında "merkezde" yani İstanbul'da bulunduğum sürece de konuyla ilgili çalışmayı sürdürdüm, çeşitli görüşmeler yaptım. Aralarında önemli bulduklarımdan alıntıları da bu kitaba dahil ettim.

Bizzat tanık olmadığım için Arap isyanlarının iki önemli durağı; Yemen ve Bahreyn'de yaşananlara burada yer vermedim. Arap yarımadasının güney ucunda yer alan Yemen de Tunus ve Mısır'la birlikte hareketlenen coğrafyalardan biriydi ve Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'in 33 yıllık iktidarı sonrasında kendisine dokunulmazlık verilmesi karşılığında koltuğunu devretmesiyle farklı bir örnek olarak bu süreçte yerini aldı. Bahreyn'deki sürecin farkı

2. Michael Hardt, Antonio Negri, "Arabs are democracy's new pioneers" *The Guardian*, 24 Şubat 2011, http://www.theguardian.com/commentisfree/2011/feb/24/arabs-democracy-latin-america, (Erişim tarihi: 01.12.2013).

ise yarım kalan ve şiddetle bastırılan bir isyan süreci karşısında uluslararası kamuoyu ve medyanın dikkat çekici "sessizliğiydi". Bahreyn'de Şubat 2011'de ağırlıklı olarak ülkedeki nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiilerin reform talebiyle başlayan protestolar büyüyerek monarşinin devrilmesi talebine dönüşmüştü. Suudi Arabistan'a bir köprüyle bağlanan bu küçük krallık, nüfusunun çoğu Şii olmasına rağmen uzun süredir Sünni bir hanedan tarafından yönetiliyordu ve İran ile Suudi Arabistan arasında bölgede yaşanan gerilimin küçük bir sahnesine dönüşmüştü. Burası ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki en büyük üssü konumundaydı ve 5. Filo'ya ev sahipliği yapıyordu. Bahreyn'de yaşananlar, Arap isyanları arasında iki açıdan istisnai bir durumdu. Birincisi, isyanın bölge ülkelerinden gelen bir "dış müdahaleyle" bastırılmasıydı. Bölgedeki siyasi dengenin bozulmasından büyük endişe duyan Suudi yönetimi askeri güçlerini Bahreyn Kralı El Hamid'e yardım için gönderdi ve isyan bu şekilde bastırılabildi. İkincisi, buradaki kanlı süreç uluslararası alanda ne siyasetçiler arasında ne de medya açısından Tunus ve Mısır gibi diğer ülkelere gösterilen "ilgiyi" gördü. Bahreyn'de yaşananlar Arap isyanları karşısındaki uluslararası çifte standardın örneği olacaktı.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan değişim süreci hakkında başından beri dünyada ve Türkiye'de çok sayıda araştırma ve inceleme kitabı yayımlandı. Yaşananları masa başından analizlerle aktaran isimlerin tartışmanın kavramsal boyutuna katkıları ortada. Ancak "alandaki" isimlerin de gözlemleri ve tanıklıklarıyla bu değişim sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için kritik önemde ayrıntılar aktarabileceğini düşünüyorum. Bu nedenle, yolculuklar süresince ve ardından tuttuğum notlara sadık kalarak, mümkün olduğunca ayrıntılı anlatımların yer aldığı bir günce anlatımını tercih ettim. Sadece sınırlı sayıda kişinin isimlerini, onların güvenliklerinde herhangi bir zafiyete yol açmamak için kullanmaktan kaçındım ya da değiştirerek kullandım.

Bu kitap kapsamlı bir analiz çalışması iddiası taşımıyor. Ancak okurun bu süreci daha geniş bir çerçevede ele alabilmesi ve olayların sürekliliğini takip edebilmesini kolaylaştırmak için ilgili kitap, makale ve haberlerden yararlandım. Referans verilen materyallerden yola çıkarak konuyla ilgili daha geniş bir literatüre erişilebilir.

Türkiye'de son dönemde yaşanan keskin kutuplaşma maalesef dış politika alanındaki analiz ve gözlemlere de yansıyor. Ne yazık

ki salt Türkiye'de değil, aynı zamanda yurtdışında yaşanan olayları da hükümet taraftarlığı/karşıtlığı üzerinden okuyan ve böyle yansıtan haber kuruluşu, yazar ve muhabir sayısı hiç de az değil. Bizzat bu dezenformasyonun aracı olmasa da bu gerilim ortamında gerçekler karşısında "üç maymunu" oynayan; bilgi ve tanıklıklarını dillendirmeyen bir kesim de mevcut. Elbette kapsamı her geçen gün genişleyen "ulusal güvenlik" tanımının ve bu çerçevede arka arkaya gelen yayın yasaklarının da bu "sessizlikte" payı büyük. Bu nedenle, bu çalışmanın aynı zamanda Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan olaylara ilişkin yaratılan dezenformasyon sürecinin dışındaki objektif literatüre bir katkı olması da bir diğer amacım. Umarım günün birinde benden çok daha önemli tanıklıkları olan bazı meslektaşlarım da gözlemlerini rahatça paylaşabilecekleri bir ortama kavuşurlar.

Arap isyanlarını izlemek haberciler için hiç de kolay bir süreç değil. Libya ve Suriye'de çok sayıda meslektaşımız hayatını kaybetti, yaralandı ya da kaçırıldı. Son dönemde haberciler için dünyanın en tehlikeli yeri haline gelen Suriye'de olayların ilk başladığı 2011 ile 2013 yılı sonuna kadar geçen sürede 60'tan fazla haberci ya da medya çalışanı hayatını kaybetti. Bu kitap yayıma hazırlandığı sırada hâlâ 30 gazeteciden haber alınamıyordu[3]. Sadece bu iki ülkede değil, Mısır'da da hayatını kaybeden, yaralanan, tutuklanan, işkence gören ya da tecavüze uğrayan çok sayıda haberci var.

İlk isyan dalgası sonlanıp kalkan toz ve duman dağıldıktan sonra aslında yaşananların sadece bir başlangıç olduğu ortaya çıktı. Değişim süreci devam ediyor ve sokaktaki gaz maskeli göstericiden, uluslararası konferans salonlarındaki takım elbiseli diplomatlara kadar kimse bir sonraki adımda ne yaşanacağını tam olarak bilemiyor. Elbette her kesimin kendine göre tasarımları, planları ve gizli ya da açık bir gündemi var; ancak olayların seyrini biraz da bunların "çarpışması" belirleyecek. Her ne olursa olsun haberciler yine en ön saflarda olacak ve bu tanıklıklara yenileri eklenecek. O yüzden bu kitap sadece bir "ara durak". Bundan sonrasını hep beraber izleyip göreceğiz.

3. *Gazetecileri Koruma Örgütü Raporu*, 30 Aralık 2013, https://cpj.org/reports/2013/12/syria-iraq-egypt-most-deadly-nations-for-journalis.php, (Erişim tarihi: 25.01.2014).

İlk Ateş: Tunus

17 Aralık 2010. 26 yaşında Tunuslu bir seyyar satıcı, tezgâhına el koyan polise tepki olarak kendini yaktı. Muhammed Buazizi'nin Arap isyanlarının ateşini tutuşturduğunu da bu eylemiyle beni ülkesine davet ettiğini de henüz bilmiyordum.

Uzak ülke Tunus'ta olaylar tırmandıkça bültenlerdeki haberlerin süresi uzadı, sayısı arttı. Günbegün ülkeyi saran ayaklanmayı izliyorduk artık. İlk bakışta, Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali duruma hâkimdi. Sokaklardaki yüzler, binlere, eylemler başkente varınca Bin Ali'nin söylemi sertleşti. Ona göre eylemleri "radikal bir azınlık" "yabancı ajanlar" düzenliyordu, medya bu kirli savaşa dahil olmuştu ve "yasalar ne olursa olsun uygulanacaktı". 2011'e girildiğinde olaylar büyümüştü. Artık Tunus'un, Buazizi'nin yanı sıra başka "şehitleri" de vardı ve görünen o ki Bin Ali duruma hâkim olmakta güçlük çekiyordu.

Bir hafta-on gün içinde gösteriler tırmandı, Devlet Başkanı Bin Ali ülkesini terk etti. Bu sırada mesleğin duayeni Muhammed Elveren'in ceketinin cebinden sarkan mendiliyle bir tankın önünde poz verdiği "Hürriyet muhabiri Tunus'ta" haberi yayınlandı, sektör içi rekabet uyandı ve ay yıldızlı Tunus bir anda bize çok yakınlaştı. Bin Ali, ailesiyle birlikte Suudi Arabistan'a kaçmıştı ama yılların değişmeyen iktidar partisi, Anayasal Birlik Partisi (RCD) üzerinden, tüm ülkeye kök salmış olan rejimin üst kadrosu; Başbakan Muhammed Gannuşi, bakanlar ve güvenlik kurumlarının başındaki isimler direniyordu. 17 Ocak günü, yani Bin Ali kaçtıktan 3 gün sonra, olaylarda hayatlarını kaybedenlerin sayısı 150'ye dayandı ve NTV haber merkezi olayları yerinde takip etmeye karar verdi. Tunus'a gitmenin bir yolunu bulmamız gerekiyordu.

Ülke karışıktı, Türk Hava Yolları'nın Tunus seferleri iptal

edilmişti. Bir diğer seçenek Tunus Havayolları'ydı. Uçağın Atatürk Havalimanı'ndan akşam sekizde yola çıkması bekleniyordu. Tabi Tunus Kartaca Havalimanı'ndan kalkıp İstanbul'a gelebilirse. Bilet satış ofisindeki yetkililer durumun saat 17.00 gibi netleşeceğini söylediler. Yani yola çıkıp çıkmayacağımız uçağın kalkışından ancak 3 saat önce belli olacaktı. Tunus'la ilgili kısa süre önce çıkan haberler, ülkeyle ilgili bilgiler, haritaları taradım hızla. Yazıcıdan çıkan belgeleri zımbalayıp tasnif ederek bir süre daha bekledim. Sonunda uçağın kalkacağı haberi geldi. Şirketten seyahat boyunca gerekecek parayı alıp, hem kendime hem de kameraman Murat Dündar'a giysi ve iç çamaşırı toplamak için eve koşturdum. Murat teknik ekipmanı hazırlıyordu. Evdeki dolaptan giysileri elime geldiği gibi toplayarak valize yığdım. Mecidiyeköy'deki evimden ayrılırken saat altı buçuğu geçiyordu. Uçağın kalkmasına 1,5 saat kalmıştı, soğuk ve yağmurlu İstanbul'un akşam trafiği ise çoktan başlamıştı. "Devrime" kalkan uçağı yakalamak için emniyet şeridinde son sürat gidiyorduk ama nafile, uçağı yakalayamayacaktım. Neyse ki Murat havaalanına benden önce varmış ve müjdeyi vermişti: "Uçak 1 saat rötarlı kalkacak". Ülkedeki karmaşa uçak seferlerini de etkilemişti. Biletler satın alındı ve uçağa binildi. Son birkaç saat o kadar koşturmaca içinde geçmişti ki yolun sonunda bizi nasıl bir ortamın beklediğini araştırma fırsatı bile olmamıştı. Tek bildiğimiz, uçağın indiği saatte ülkede sokağa çıkma yasağı olduğuydu. Yani geceyi havaalanında geçirecektik.

Uçak kalktıktan sonra topladığım notlara bakma fırsatı buldum. Kuzey Afrika'da Cezayir ve Libya arasında sıkışmış gibi duran bu "kilit taşı" konumundaki küçük ülke, Osmanlıların ardından Fransızların hâkimiyetine geçmiş ve 1956'da gelen bağımsızlığa kadar uzun bir sömürge dönemi geçirmişti. Yaklaşık 10 milyon nüfuslu Tunus, bölgesindeki en gelişmiş ve refah düzeyi en yüksek ülkelerdendi. Avrupa ülkeleri, özellikle eski hamisi Fransa'yla sıkı ticari ilişkileri vardı. Bin Ali rejimi, Batı'nın bölgedeki en sadık müttefiklerinden biri olmuştu. Amerika Birleşik Devletleri'yle özellikle El Kaide'nin Kuzey Afrika yapılanmasına karşı yakın bir işbirliği vardı. Akdeniz'in kuzeyindeki komşularına göre daha bakir durumdaki plajları ve küçük sahil kasabaları, her yıl yüz binlerce Batılı turisti bu ülkeye çekiyordu.

Tunus'a marşlar eşliğinde indik

Çevreme baktım, uçak yolcuları, ülkede yerleştirilen laik yapının izlerini giyim-kuşamda ve kadın-erkek ilişkilerinde sergiliyordu. Modern Tunus'un mimarı, uzun süre Fransızlara karşı bağımsızlık mücadelesi veren Habib Burgiba'ydı. Burgiba bağımsızlık sonrasında zaman kaybetmeden ülkedeki kukla monarşi yönetimini kaldırmış ve 25 Temmuz 1957'de cumhuriyet ilan etmişti. Kurduğu cumhuriyeti de 30 yıl boyunca kendisi yönetecekti. Fransa'da eğitim görmüş, bağımsızlık sürecinde Batı ülkelerini dolaşmıştı. Sadece bağımsızlık mücadelesinde değil, toplum modelini oluştururken de Mustafa Kemal'den etkilendiğini saklamıyordu. 1956'da şeriat mahkemelerini kaldırdı, iki yıl sonra din temelli eğitim uygulamalarını değiştirdi, çok eşli evlilikleri yasakladı, kadınların evlilik ve boşanma durumlarındaki haklarını güvence altına alacak düzenlemeler yaptı. 1957'de kadınlara seçme hakkı verdi.

Ancak Burgiba'nın Arap coğrafyasındaki istisnalardan biri sayılacak modern ve laik Tunus'unu oluştururken rejimi tehdit eden çatlak seslere çok da tahammülü yoktu. Halefi Bin Ali'nin "mükemmelleştireceği" tek partili polis devletinin temellerini de o atmıştı. Özellikle ülkedeki siyasal İslam hareketini sert bir biçimde bastıracak, hareketin yer altına inmesine yol açacaktı.

Tunus Hava Yolları uçağı Fransızca ve Arapça anonslar eşliğinde Kartaca Havaalanı'na doğru alçalmaya başladığında kabindeki sessizlik bir anda bozuldu. Önce tek tük "yaşasın Tunus!" sloganları yükseldi, ardından günler boyunca defalarca duyacağımız Arapça bir marş hep bir ağızdan büyük bir coşkuyla söylenmeye başlandı. Çevirisini günler sonra Tunuslu arkadaşımdan dinleyecektim: "Yurdun muhafızları; zaferimiz etrafında toplanın. Damarlarımızda kaynayan kanımızla yurdumuz için ölürüz!" Bu, Tunus milli marşıydı ve kadın, erkek, genç, yaşlı, ellerini çırparak bu sözler eşliğinde girdiler ülkelerinin hava sahasına. Hâkim olan duygu, gözlerden dudakların kenarlarındaki mutluluk kıvrımlarından rahatça okunabilen koşulsuz, içten bir coşku ve sevinçti. Yıllardır kendi ülkemde böyle yüzler, ifadeler görmediğimi fark ettim, kıskandım.

Uçak piste doğru alçaldıkça Tunus'a dair ayrıntılar da sarı soluk ışıklar olarak belirmeye başladı pencereden. Geniş aydınlık caddelerde pek bir hareket yoktu, demek ki sokağa çıkma yasağı

etkiliydi. Uçak indi. Bilinmezlerle doğru bir ülkeye ilk kez ayak basmanın verdiği bir endişeyle uçağı terminale bağlayan tünelden yürüdük. Pasaport kontrolünü rahatça geçtik.

Valizlerimizi beklerken telefonumu açtım. Buraya gelmeden Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Tunus kökenli arkadaşım Leyla'dan bana yardımcı olabilecek bir kontak konusunda yardım istemiştim. Tunus'ta yaşayan yakın arkadaşı Zeyna'ya durumu anlattığını söylemiş, onun bana ulaşacağını iletmişti. Ancak ben yine de durumu şansa bırakmak istememiştim. Zeyna'ya hem telefondan hem de Facebook'tan mesaj yollamıştım. Mesajlarıma baktım, Zeyna'dan ses yoktu. Facebook'a bağlandım. Zeyna bir resimde beni etiketlemiş ve altına "Türk gazetecisi hoş geldin!" yazmıştı. Eklediği resim, ayaklanmanın simgesi Muhammed Buazizi'nin kendini yakarken çekilen fotoğrafıydı: Alevler içinde tükenen bir karaltı...

İlk kıvılcım: Buazizi

Buazizi, Tunus'un varsıl kesimlerinin yaşadığı kıyı şeridinden uzakta, yoksul bir kent olan Sidi Buzid'de yaşıyordu. Burası, altyapısı eksik, gerekli sağlık imkânlarından yoksun ve kamu görevlilerinin halkla ilişkilerini rüşvet ve baskı aracılığıyla koordine ettiği gözlerden uzak kentlerden biriydi. 26 yaşındaki üniversite mezunu gencin öyküsü de ülkesindeki akranlarından farklı değildi. İş başvuruları sonuçsuz kalmış, 8 kişilik ailesini seyyar tezgâhta meyve satarak geçindirmeye başlamıştı. Tezgâhına polis tarafından defalarca el konulmuştu ama onun, ülkesinin, hatta Arap coğrafyasının kaderini değiştiren olay, 17 Aralık 2010'da meydana geldi; bu kez bir kadın polis el koymuştu tezgâhına. Tartışma çıkınca iddiaya göre polis önce küfretmiş, ardından Buazizi'yi tokatlamıştı. Bu, onun için bardağı taşıran son nokta olacaktı. Üstüne benzin döküp, kent merkezinde çakmağı çaktı. Eylemi, ülkedeki birikmiş öfkeyi patlamaya dönüştürecekti. Sidi Buzid'de meslek örgütleri altında örgütlenmiş kalabalıklar, bir direniş komitesi kurarak önce ekmek, ardından iktidarın devrilmesi talebiyle sokaklara çıktı.

Sosyal medya araçları bu eylemlerin ülkenin diğer bölümlerine yayılmasında önemli rol oynadı. Twitter'da *#sidibouzid* etiketi ile direniş haberleri, Facebook'ta Buazizi'nin kendini yakarken

çekilmiş fotoğrafı paylaşılmaya başlanmıştı. Zeyna, bana o günlerde Tunus'ta çok yaygın hale gelen bir şekilde merhaba demişti; Buazizi'nin simge fotoğrafını sosyal medya üzerinden paylaşarak. Sosyal medya, ülkede rejim tarafından kontrol edilen konvansiyonel medya araçlarının yaşananlar karşısındaki sessizlik ambargosunu delmiş, ayaklanmanın Sidi Buzid'den diğer kentlere ve başkente yayılmasını da sağlamıştı. Ayaklanmanın hemen öncesinde yaklaşık 2 milyon Tunuslu -ki bu nüfusun yüze 17'siydi- Facebook kullanıyordu. Rejim bu durumu fark edince sosyal medyaya da müdahale etmeye soyunmuştu. İnternet siteleri yasaklanıyor, elektronik postalar filtreleniyordu. Sosyal medya paylaşımları üzerinden cadı avı yürütülüyordu[1]. Ancak sosyal medyadaki kartopu etkisinin ve sokaklarda çığ gibi büyüyen eylemlerin önüne geçilemedi. Polis olayları bastırmak için şiddet kullandıkça eylemlerin ölçeği büyüdü. Köşeye sıkışan Bin Ali emir vermesine rağmen ordu devreye girmemiş ve kendisini ilk terk eden kurumlardan biri olmuştu. Bin Ali'nin Suudi Arabistan'a kaçtığı 14 Ocak tarihine kadar verilen mücadele, kitlelere göre "devrimin" sadece ilk aşmasıydı. Rejimi kökünden kazımak istiyorlardı. Bunun için de iktidar partisinden kurtulmaları gerekiyordu.

Tunus'a işte böyle bir iktidar boşluğu sırasında, ertesi gün ne olacağını kimsenin bilmediği bir dönemde varmıştık. Zeyna, bu acele yolculuk öncesi temas kurabildiğim tek kişiydi. Ona ülkesine geldiğimi yazdım. Anında yanıt geldi. Ne zaman görüşecektik? Ondan ne istiyorduk? En kısa sürede, sabah havalimanından çıkar çıkmaz ona haber vereceğimi yazdım.

Kameralarımıza el koyuluyor

Turist olarak girmemize karışan yoktu ama Bin Ali döneminden kalan uygulamalar sıkıyönetim kalkmadığı için hâlâ geçerliydi. Bagaj teslim salonundan çıkarken aklımıza gelince hemen defettiğimiz o düşünce gerçek oldu; çantalar tek tek aranıyordu ve ülkeye izinsiz kayıt cihazları soktuğumuz gerekçesiyle kamera ve fotoğraf makinelarımıza el konuldu. Onları geri alabilmek için ertesi gün şehir merkezindeki bir bürodan izin çıkarmamız gerekecekti. Tabi birçok devlet kurumu o dönemde açık değildi

1. Leila Noueihed, Alex Warren, *The Battle for the Arab Spring*, Yale University Press, New Haven, 2012, s. 71.

ve o büronun açık olup olmadığı da belirsizdi. Bu yüzden havalimanındaki yetkilileri sabah dil dökerek ikna etmeye karar verdik.

Bin Ali'nin katı rejiminin etkileri havalimanında hissediliyordu. Her köşede polis vardı. Tavırlarından sivil polis olduğunu anladıklarımızın sayısı, üniformalılardan fazlaydı. 30 yıllık Burgiba yönetiminin ardından 24 yıllık Bin Ali iktidarı yaşamıştı Tunus. Bin Ali, Burgiba'nın Yeni Destur Partisi'nde hızla yükselen bir isim olmuş ve gençliğinde özellikle "güvenlik" konularıyla ilgilenmişti. Fransa'da gördüğü askeri eğitimin yanı sıra, Maryland'de Amerikan Güvenlik ve İstihbarat Okulu'nda okumuştu. Ülkesine döndüğünde iç güvenlik örgütünde görev yapacaktı. Burgiba'nın politikalarını sonuna kadar destekleyen bir figürdü ve onun güvenini kazanmıştı. Hayat boyu cumhurbaşkanlığı ile ödüllendirilen Burgiba da onu başbakan olarak atamıştı. Yıl 1987'ydi. Bin Ali bu atamadan sadece iki ay sonra, 84 yaşındaki Burgiba'nın sağlıklı karar vermekten yoksun olduğu gerekçesiyle, bir tıp heyetinin imzalarıyla görevden alınmasını sağladı ve devlet başkanlığı koltuğuna kendisi oturdu. Bu, birçokları tarafından "tıbbi darbe" olarak adlandırılacaktı.

"Tunus tipi" demokrasi

Bin Ali, ilk yıllarda önceki rejimin devamı olmadığını kanıtlamak için yoğun çaba gösterdi. Rejim partisinin adını Anayasal Demokratik Birlik Partisi'ne (RCD) çevirdi. Burgiba yanlılarını etkisizleştirirken, hapisteki İslamcı Nahda (Yeniden Doğuş) hareketi lideri Gannuşi'ye kucak açtı. Birçok siyasi mahkûmu da serbest bıraktı ama bu "açılımlar" geçiciydi. Bin Ali, Nahda hareketini ülkedeki güçlü işçi sendikaları birliği UGTT'ye karşı bir denge unsuru olarak algılıyordu. Bu nedenle başta ülkedeki siyasal İslam hareketi için bir özgürlük rüzgârı estirmişti ama Nahda'nın 1989 seçimlerindeki başarısı Bin Ali'yi korkuttu ve rüzgâr tersine döndü[2]. Tek adam sisteminin devamını mümkün kılan seçim sistemini değiştirmedi. Zamanla Nahda hareketinin liderleri için de insan avı başlatıldı. Bu kadronun üyeleri ya hapse atılıyor ya da sürgüne zorlanıyordu. 1992 yılına gelindiğinde, hareketin yaklaşık 8 bin destekçisi hapisteydi. Nahda'nın dışarıdaki üyeleri için de hayat hiç kolay değildi. Sivil polis takibi, seyahat yasakları gibi

2. James Gelvin, *The Arab Uprisings*, Oxford University Press, New York, 2012, s. 57.

uygulamalarla "kontrol altında" tutuluyorlardı[3]. Muhalefet yasaklı değildi ama zaten seçim sistemi ve örgütlenme kısıtları nedeniyle parlamentoda değişiklik yapabilecek sandalye sayısına asla ulaşamıyordu. İçişleri Bakanlığının "sıkı denetimi" altındaki seçimlerde yabancı gözlemcilerin yer almasına izin verilmiyordu. Seçim tarihleri muhalefet yeterli hazırlığı yapamasın diye kimi zaman oy verme işleminden sadece birkaç hafta önce açıklanıyordu. Muhalifler parlamentoda sandalye sahibi olabiliyorlardı; ancak bunlar sadece "rejimin kuralları" ile siyaset yapan adaylardı. Diğer adayların kampanyaları çeşitli gerekçelerle yasaklanabiliyordu. Böylece Tunus'la güvenlik ve ekonomi alanında işbirliği yapmak isteyen Batılı partnerlere yetecek kadar bir "demokrasi tiyatrosu" sahneleniyordu. Tunus, onlara göre Afrika'dan Avrupa'ya akmaya çalışan kaçaklar için de bir ileri karakol görevini ve radikal İslamcı hareketlerle mücadeleyi de başarıyla yürütüyordu. Ancak bu görüntünün arkasında tam bir polis devleti vardı. 2000'li yılların başlarında nüfusu on milyonlarda seyreden Tunus'ta yaklaşık 35 bin ordu mensubuna karşın, 80 ila 100 bin polis olduğu düşünülüyordu. Yani yaklaşık her yüz kişiye bir polis düşüyordu ki bu sayıya muhbirler dahil değildi. 7 bin 500 şubesi bulunan iktidar partisi de bir siyasi organdan çok bir güvenlik aygıtı gibi çalışıyordu[4].

Havalimanında sabahladığımız o ilk gece, malzememize el koyan ve etrafımızda volta atan polisler, rejimin sokaklardaki baskısını hissetmemizi sağlamıştı. Sokağa çıkma yasağı sabah sekizde bitiyordu ve biraz uzanabileceğimiz bir köşe aramak için ellerimize çantalarımızı aldığımızda saat sabahın ikisini bulmuştu. Birkaç saat dahi olsa uyumak gerekiyordu. Haber merkezi ertesi gün bizden haber paketleri ve canlı bağlantılar bekliyordu, yoğun bir gün olacaktı. Havalimanı bekleme salonları sokağa çıkma yasağı mağdurlarıyla; ülkeye gelen ve ülkeden çıkmak için ertesi günü bekleyenlerle ağzına kadar doluydu. Yatacak sessiz bir köşe ve soğuk taşla aramıza almak için bir battaniye, mukavva aradık. Sonunda Murat temizlikçilerin odasından yere serebileceğimiz örtüler buldu. Çantalarımızı yastık ettik ve onlarca farklı dilde fısıldaşma ile soluk ışıkların altında uykuya daldık.

3. Leila Noueihed, Alex Warren, *The Battle for the Arab Spring*, Yale University Press, New Haven, 2012, s. 67.
4. Roger Owen, *The Rise and Fall of Arab Presidents for Life*, Harvard University Press, Cambridge, 2012, s. 78.

"Sen Tunuslusun ben Türk'üm, biz kardeşiz"

İki saat sonra, sabahın altısında uyanmıştık. Ancak sokağa çıkma yasağının sona ermesine daha iki saat vardı. Kamera ve mikrofonlarımızı "kurtarmak" için de havalimanındaki gümrük yetkililerinin mesaiye başlamasını bekleyecektik. Para bozdurduk. Sert birer kahve içip kendimize gelmeye çalıştık ve bekledik. Gün aydınlanıyordu. Havalimanının kapalı cam kapısının ötesindeki Tunus'a dair detayları izledim; ortalık sakin gözüküyordu, aylardan ocak olmasına rağmen insanı ısıtan bir güneş vardı ve palmiyelerin yaprakları hafif bir rüzgârla salınıyordu. "Buraya zamanında tatil için de gelinebilirmiş" diye düşündüm. Saatler ilerledi, havaalanı kalabalığı uyandı, gürültü ve canlılık arttı. Görevliler ofisleri doldurmaya başladı. Cihazlarımızın peşine düştüm. Kamera, fotoğraf makinesi ve mikrofonlarımızın nerede tutulduğunu öğrendikten sonra içi kameralarla ve yayın cihazlarıyla dolu bir odanın önünde buldum kendimi. Oda bir elektronik eşya dükkânı gibiydi. Görevli ısrarla kentteki enformasyon ofisinden izin almam gerektiğini söylüyordu. Biraz diretince müdürüne yönlendirdi beni. Son çare ajitasyondu: "Bak sen Tunuslusun ben Türk'üm, biz kardeşiz. Sizin devriminizi anlatmaya geldik" gibi ifadelerle kolaylık yapması için rica etmeye başladım. Avantajımız sanırım bu şekilde karşılaştığı ilk Türk televizyon ekibi olmamızdı. Önümüzdeki günlerde bu ricaları daha çok duyacaktı ama o gün "kardeş" Türkiye'den gelen ilk ekiptik ve bizi kırmayarak, kamera odasına bir not yazdı Arapça. Odanın kapısındaki görevli nota isteksizce baktı ve sonra onlarca kamera ve fotoğraf makinesi arasında kendimizinkileri göstermemizi istedi. Ardından da üşenmedi ve cihazların seri numaralarını ve modellerini pasaportumun arka sayfasına tek tek elle yazdı. Sonunda kamera ve mikrofonlarımıza kavuşmuştuk.

Sokağa çıkma yasağı sona ermişti. Havalimanının iki saat öncesine kadar üstümüze kilitli yasaklı kapısından çıktık, ılık bir esinti çarptı yüzümüze. Geleneksel olarak bizi kazıklayacak taksici tarafından "ucuz taksi" diye aracına davet edilerek havaalanından uzaklaştık. Yol, kent merkezine kadar tanklar ve askeri kontrol noktalarıyla çevriliydi. Taksiciden bizi olayların merkezi konumundaki Habib Burgiba caddesine götürmesini istedik. İki yanında altlarında kafe ve pastanelerin olduğu Fransız sömürge yıllarından kalma birbirinden şık binaların ve palmiye ağaçlarının sıralan-

dığı caddede de asker yoğun güvenlik önlemi almıştı. Konaklama için seçtiğimiz Afrika Oteli'ne ulaşmak için önce askerin sonra da otelin güvenlik barikatını aşmamız gerekiyordu. Yağma olaylarına karşı otelin önünde de silahlı sivil korumalar nöbetteydi.

"RCD Degage!"

Görünürde kontrol altındaki sakin caddeyi pirinç çerçeveli döner kapının ardında bırakarak otele girdik ve odalarımıza çıktık. Odalarımız caddeye değil arka tarafa bakıyordu. Olayları takip etmek için yanlış bir seçimdi. Bunun dezavantajını ise bir rastlantı ortadan kaldırdı. Yolculuğun ve havalimanında geçen uykusuz gecenin yorgunluğunu atmak için duşa girdim. Banyo camı yan cepheye bakıyordu. Girer girmez uzaktan bir uğultu geldi kulağıma. Musluğu kapatıp kulak kesildim. Caddede bir şeyler oluyordu. Hemen yan odadaki Murat'ın kapısına dayandım. Birkaç dakika sonra kamera ve mikrofonlarımızla aşağıdaydık. Otele girerken sükunet içinde bıraktığımız caddedeki hava tamamen değişmişti. Yüzlerce kişi sokak aralarında siyah üniformalı polislerle çatışıyordu. Her yer gaza boğulmuştu. Fularlarımızı maske yaparak polis ve eylemci kalabalığının arasına daldık. "RCD Degage!" (RCD defol!) sloganlarıyla sokak çınlıyordu. Geçiş hükümetinin başbakanı konumundaki Muhammed Gannuşi'ye "Bin Ali'nin adamı" yaftası çoktan yapıştırılmıştı ve halk eski döneme ait ne varsa tamamen kurtulmak istiyordu.

Peki sokakları dolduranlar kimlerdi? Habib Burgiba'nın, yani başkentin merkezindeki o şık caddenin günlük kullanıcılarıydı çoğu. Giyim kuşamları, yapılı saçlarıyla orta sınıf kadınlar, gençler, öğrenciler, devlet memurları ve ön saflarda yasaklı, "uç" olarak nitelendirilen sol ve sağ hareketlerin genç üyeleri ve sempatizanları. Tunus'ta yaklaşık 60 yıldır devam eden tek parti yönetimine rağmen bölgedeki diğer ülkelere kıyasla işleyen bir sivil toplum yapısı mevcuttu. 1970'lerde kurulan Tunus İnsan Hakları Birliği ve yaklaşık yarım milyon işçiyi temsil eden Tunus İşçi Sendikaları Konfederasyonu (UGTT), ülkenin dikkat çeken sivil toplum kuruluşları arasındaydı. Baro ve benzeri meslek kuruluşları etkiliydi. Kısacası, parlamentodaki, sayıca zayıf "göstermelik" muhalefete rağmen, toplum içindeki muhalif damar etkindi. Ancak eylemler sırasında caddelerde bu örgütlere ait pankart ya da sloganlar yok

denecek kadar azdı. Toplumdaki en örgütlü yapılardan bir olan İslamcı Nahda hareketi de diğerleri gibi bu süreçte sivrilmemek için çabalamıştı. Ne bildirileriyle ne de sloganlarıyla öne çıkmışlardı. Sürecin sonunda bir süreliğine kazanan onlar olsa da Tunus'taki ayaklanmanın baştaki sahibi Nahda taraftarları değildi.

Yolsuzluk ve rüşvet bataklığı

Tunus bir çelişkiler ülkesiydi ve isyanı doğuran da bu çelişkilerdi. Ülkede yüksek eğitim mezunu olanların oranı çoğu Arap ülkesinden yüksekti ama bu mezunların işsizlik oranında da baştaydı Tunus. Son 10 yılda üniversite mezunu işsizlerin oranı ikiye katlanmıştı. 2010 yılında yüksek lisans mezunlarının neredeyse yarısı işsizdi[5]. İktidar mensupları, özellikle de Bin Ali'nin eşi Leyla Trabelsi ve ailesiyle ilgili yolsuzluk söylentileri ayyuka çıkmıştı. Ülkede 90'lı yıllarda başlayan ekonomik serbestleşme dalgasının meyvelerini de özellikle Bin Ali'nin ikinci eşi, kuaförken "first lady" olan Trabelsi'nin yakınlarının başını çektiği kısıtlı bir çevre yiyecekti. Kamu kurumlarının özelleştirilmesinden, kamu arazilerinin satışına, ulaşım ve haberleşme sektöründe dağıtılan lisanslara kadar birçok alanda kontrol onlardaydı[6]. Bu yolsuzluk hikâyeleri sokakta kulaktan kulağa fısıldanıyordu ama ayaklanmanın hemen öncesinde dünyayı da sarsan bir olay Tunus'ta bambaşka bir yankı bulacaktı. Amerikan Dışişleri Bakanlığının yazışmaları internet sitesi Wikileaks üzerinden deşifre olunca Tunus'ta da yer yerinden oynadı!

2010 Aralık ayında ülkedeki bir internet sitesi, Wikileaks'te Tunus'la ilgili bölümleri yayınlamaya başladı. Bunlardan biri, Amerikan elçisi Robert Godec'in Tunus lideri Bin Ali'nin damadı ve Bin Ali sonrası devlet başkanı adayları arasında ismi geçen Muhammed El Materi'nin evinde katıldığı yemekle ilgili gözlemleriydi. Büyükelçi Godec, Washington'a 27 Temmuz 2009'da yolladığı mesajında ailenin yaşam standartlarıyla ilgili betimlemelere uzun uzun yer veriyordu[7]. Yemek sonrasında ev sahibinin Fransa, St.

5. Leila Noueihed, Alex Warren, *The Battle for the Arab Spring*, Yale University Press, New Haven, 2012, s. 67.
6. Roger Owen, *The Rise and Fall of Arab Presidents for Life*, Harvard University Press, Cambridge, 2012, s. 69.
7. http://wikileaks.org/cable/2009/07/09TUNIS516.html, (Erişim tarihi: 17.11.2013).

Tropez'den özel uçağıyla getirdiği dondurma ve donmuş yoğurt ikramından, malikanesinde beslediği Paşa adlı kaplanına kadar birçok ayrıntıyı sıralamıştı. Bunların ortaya saçılması, halkın öfkesini katlamıştı.

Sokakta konuştuğumuz çoğu kişinin ağzında da bu yolsuzluk öyküleri vardı. Bin Ali ve ailesi gitmişti ama sokakları bir gün bile boşaltmayan farklı yaştan, cinsiyetten, sınıftan ve siyasi eğilimden herkesin ortak amacı, mevcut yapı tamamen ortadan kalkana kadar mücadele etmekti. "Peki bundan sonra ne olacak, ne istiyorsunuz?" sorularına somut çözüm önerileriyle yanıt verebilenlerin sayısı çok azdı. Dilden dile dolaşan demokrasi sözcüğü Tunusluların yolsuzluktan, yoksulluktan, adaletsizlikten, baskıdan kurtulmasının sihirli şifresi gibiydi ve herkes bu sözcüğü her şeyi değiştirecek büyülü bir kelime gibi yüksek sesle haykırıyordu. Peki nasıl? "RCD devrilecek! Bağımsız seçim yapılacak". Ne pahasına? "Ne pahasına olursa olsun!" İşte bu yüzden Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinin ardından sokakları dolduranların sayısı azalmamış, tam aksine artmıştı. Sokaklara çıkarak bir rejimi, bir sistemi, bir ülkeyi değiştirebileceklerini görmüştü insanlar ve ne polis copu ne de gaz bombaları onları yıldırıyordu.

Murat'la sokaklarda coşkun bir nehir gibi çağlayan kalabalığın içine giriyor, röportajlar yapıp muhabir anonsları çekiyorduk. Polisin hedef gözetmeksizin savurduğu cop darbelerinden kısmen korunabiliyorduk belki ama gazdan korunmak o kadar kolay değildi. Boynumuzdaki fularları maske yaptık fakat çok etkili değildi. Zaten kamera karşısında bir şeyler söylemeye çalışınca bütün gaz ciğerlere doluyordu. İlk gün, güç de olsa İstanbul'a göndermeye değer olay görüntüleri toplanmıştı. Yanımda getirdiğim fotoğraf makinemle de tüm o hareketi, devrim coşkusunu yakalama çabasındaydım. Yaklaşık bir saatlik çekim sonunda havaalanında kaptırmamak için cüzdanıma sakladığım hafıza kartını kameraya takmayı unuttuğumu anlayarak vizörün arkasında izlediğim yüzlerce kareyi sadece kendi hafızama kaydettiğimi anladım. Bunlardan biri polisin coplarına karşı bulunduğu yere sırt üstü uzanarak direnen bir yaşlı adamın görüntüsüydü. Yere yığıldığı halde cop darbeleri arka arkaya geliyordu. Ama yüzündeki acı ifadesine rağmen ne ayağa kalkıyor ne de kaçmaya çalışıyordu. Neyse ki Murat bu anı kamerayla yakalamıştı. Yetmiş yaşlarındaki bu adamı bulunduğu yerden polisin cop darbeleri değil, kalabalıktan

uzanan eller uzaklaştırmıştı. Aksi halde ezilmesi işten değildi. Burgiba'daki eylemler yaklaşık beş saat boyunca, yani sokağa çıkma yasağı başlayana kadar devam etmişti. "RCD Degage! RCD Degage! RCD Degage!" Caddeler ve sokaklar iktidar partisine defol diyenlerle doluydu. Akşamüzeri saat dörtte geniş kalabalık sokaklardan yavaş yavaş çekilmeye başladı. Sokağa çıkma yasağı bir saate kadar başlayacaktı. Biz de otele bir an önce dönüp, gün boyunca çektiğimiz görüntüleri geçmek ve canlı bağlantı noktasına ulaşmak için taksi peşine düştük. Ardımızda kısa sürecek bir sessizlik, dikenli teller ve boş caddelerde yuvarlanan Amerikan yapımı gaz bombası kovanları kaldı.

Zeyna'yla buluşma

Ertesi gün eylemler 12'de başlayacaktı. Sabah Tunus Üniversitesi'nde çalışan Zeyna'yla buluşmaya karar verdik. Kent merkezinin dışında, beyaz modern binalardan oluşan kampüs boştu. O günlerde ülkedeki birçok kurumda süresiz bir izin sözkonusuydu. Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olan orta yaşlardaki şık giyimli Zeyna ile tanıştık, o da bizi diğer bölümlerden hocalarla tanıştırdı. Yer yer zorlandığı İngilizce'siyle hem yaşadıkları süreci anlatıyor hem de diğerlerinin anlattıklarını çeviriyordu. Söze Zeyna başladı. O güne kadar siyasetle pek ilgilenmediğini, müzik ve şiirin çevrelediği bir yaşantısı olduğunu anlattı. Ama artık herkes gibi o da sadece siyaset düşünür ve konuşur olmuştu.

Zeyna'nın arkadaşları arasında Tunus siyasetini uzun yıllardır daha yakından takip eden isimler de vardı. "Akademinin" görüşü ve durumu sokaktakinden çok farklı değildi. Bin Ali'nin gitmesinin ardından en büyük engel olarak iktidar partisi RCD'yi görüyorlardı. Düğümün sokak gösterileriyle çözülememesi durumunda ordunun yönetime el koymasından çekiniyorlardı. Tunus'un modern Amerikan ve Fransız silahlarıyla donatılmış ordusu, rejimin lideri devrilirken sessiz kalmıştı. Bin Ali'nin sadık kolluk kuvveti olarak algılanan polislere göre daha tarafsız bir görüntü sergilese de nihai tutumu bilinmiyordu ve bu da endişe konusuydu. "Tepedeki komutanlar statükonun devamını isterse tüm kazandıklarımızı yitiririz" diyorlardı. Ve uzun konuşmaların ardından yine "demokrasiye geçiş nasıl olacak?" sorusuna iyi niyet temennileriyle süslü yanıtlar veriliyordu. En örgütlü grubun İslamcı Nahda hareketi olduğu be-

lirtiliyordu. Ancak laikliğin Tunus'un genlerine işleyen bir özellik olduğu ve bu özelliğin gündelik yaşamdan sökülüp atılamayacağına dair duyulan güven vardı sözlerinde.

Halk ve askerler karşı karşıya

Üniversiteden ayrılarak yeniden eylem hattına, Burgiba Caddesi'ne gittik. Taraflar caddede karşılıklı yerlerini almışlardı. Gösterici kitlesi bir önceki günden daha kalabalıktı. Polis kordonu karşılarında cılız kalmıştı ama polisin hemen arkasında o ana kadar olayları sadece izleyen asker duruyordu. Askerin vurma yetkisi vardı ve o ana kadar göstericilerle aralarındaki mesafe hiç bu kadar kısalmamıştı. Halk sokaklardan çekilmiyordu. Çünkü partisinden istifa ederek geçmişle bağlarını kopardığı izlenimi vermeye çalışan Başbakan *Muhammed Gannuşi'ye de Gannuşi'nin* kurduğu ulusal birlik hükümetine de güvenmiyorlardı. Bin Ali'nin Demokratik Anayasal Birlik Partisi'nden (RCD) isimlerin varlığı hükümeti halkın gözünde geçersiz kılıyor ve büyük tepkiye yol açıyordu. Bunun için gerekirse bu parti yok edilecekti ve hedef Burgiba caddesinin sonundaki modern görünümlü RCD genel merkezinin yüksek binasıydı. Yol üzerinde tek bir engel vardı; tankların arasında mevzilenmiş askerler. Herkes birbirine hedefi fısıldarken askerin vereceği tepkiyi hiç kimse bilmiyordu.

Sonunda kalabalık çağlamaya başladı: "RCD Degage! RCD Degage! RCD Degage!" Polisin copları ve zayıf dikenli tel hattı bir anda aşıldı. Murat'la kalabalığın önlerinde koşar adım caddeyi katediyorduk. Ardından telden bir barikat daha. Kısa bir mücadeleden sonra o da aşıldı. Sonra bir tane daha! Üçüncü hat da kalabalık tarafından caddenin kenarına silkelendi. Eylem çok tehlikeli bir engelli koşuya dönüşmüştü. Yüreğimiz ağzımızda ilerliyorduk. Polis yolun kenarına çekilmeye başlamıştı. İki kilometrelik mesafe 15-20 dakika içinde katedilmişti. Askerin tepkisini bilmediğimizden endişeliydik ama kalabalık bizi içine almış akıyordu, duramazdık. Kalabalık askere yaklaşıyordu, sinirli ve endişeli görünen asker tetikteydi ama korkulan olmadı, kalabalığa müdahale gelmedi, namlular indirildi.

Askerler de komutanlarının "müdahale etmemeleri" yönünde verdiği emirden sonra biraz olsun rahatlamış gözüküyorlardı, çatık kaşlar gevşemiş, dudaklarının kenarına belli belirsiz bir

tebessüm oturmuştu. Bunu görenler askerin boynuna sarılmaya başladı. Ellerinde Tunus bayrakları ve pankartlarla tankların üzerine çıkarak askerleri de devrim coşkusuna katılmaya çağırdılar. Asker mutluluğunu gizleyemiyordu ama pozisyonunu da kaybetmiyordu. Kalabalığın coşku seli barikatlarının arasından akıp geçti. İktidar partisi binasına birkaç yüz metre kalmıştı. Geniş bir bahçe içindeki modern bina caddenin sonundaydı. Binayı bekleyen askerler, diğerlerinden daha kararlı görünüyordu. Birden silah sesleri duyuldu! Uzun namlulu silahların sokakta çınlayan gürültüleri. İlk şaşkınlık. Hepimiz bulabildiğimiz bir taşın, otomobilin, ağaç gövdesinin ardına mevzilendik. Silah sesleri kesildi, herkes en yakınındakine baktı, vuruldu mu diye. Gözlerim Murat'ı aradı. Elinde kamera çekimi sürdürüyordu. Havaya ateş açmıştı askerler. Kısa bir sessizlik ve ardından yüzlerce kişi yeniden kalktı ve koşar adımlarla binaya akmaya devam ettik. Yine bir salvo geldi. Bu kez kimse durmadı. Ölüm korkusu eşiği aşılmıştı bir kez. Binayı çevreleyen demirlerin önüne gelindi. İçeride de askerler vardı. Tek tük havaya ateş açıyorlardı. Bu, demirlere tırmanarak binaya girmeye çalışanları engellemek içindi. Yoksa artık kimsenin geri dönmeye niyeti yoktu. Çoktan boşaltılmış olan binaya girmek istedi göstericiler. Asker izin vermiyordu. Etrafıma baktım. Yaşlı yoksul adamlar, saçları yapılmış, tayyörlü kadınlar, kollarından tutanlar tarafından buraya getirilmiş slogan atan, ellerinde batonlarıyla körlerden oluşan bir grup, oğlunu omzunda taşıyan bir baba, önlüğü renk renk boyalarla bezenmiş, cebinden fırçaları sarkan bir ressam. İşte devrim kalabalığı buydu. Ve o kalabalık silahların namlularına sapları kısa kesilmiş çiçekleri tek tek yerleştirmeye başladı. 1968'de ABD'li bir fotoğrafçının objektifine takılan siyah-beyaz görüntü, Tunus caddelerinde kan kırmızısı çiçeklerle yineleniyordu. Kalabalığın sesi kısılamıyordu. Bu kez binaya girmeseler de kapıdaki RCD yazısının inmesini istiyorlardı ve bunu başardılar, tabela indirildi. Bir mevzi daha kazanılmıştı. Artık asker de safını belli etmişti. Ordu halka müdahale etmeyecekti.

Kontrol sokakta

Kalabalığın ısrarı politik süreci şekillendirmeye devam ediyordu. Eski kabinenin devamı olarak nitelendirilen Ulusal Birlik Hükümeti'ne muhalefetten katılan üç bakan sokaktan gelen baskılara dayanamadı ve hükümet meşruiyetini daha ilk günlerinde yitirdi. İktidar partisinin merkezi ele geçirildikten sonra hareket bir başka yöne, başbakanlık ve önde gelen diğer bakanlıkların bulunduğu Kasbah'a kaydı. Burgiba Caddesi'nden Kasbah'a giderken eski şehirden geçtik. Görkemli Zeytuna Camii'nin avlusundan geçerken bir tabureye çıkarak caminin avlusunu saran onlarca güvercine sesleniyormuş gibi duran genci seyrettik. Meczup değildi, Tunus sokaklarında, caddelerinde, on yıllar sonra "haykırma özgürlüğünü" kullananlardan biriydi sadece. Boğazı yırtılırcasına özgürlük sloganları atıyordu. Onun gibi yüzlercesi Kasbah'ta toplanmıştı. Başbakan Gannuşi'nin istifası için haykırıyorlardı bu kez. Polis etkisizdi yine. Uzaktan olayları izliyor hatta kendilerini bu olayların dışında tutmak istercesine bir köşeye sinmiş bekliyorlardı. Bazı göstericiler, endişe ve şaşkınlık içindeki bir polisi omuzlarına aldılar ve resmi üniformasını çıkarmasını istediler. Ardından yaşanan tam bir sinir ve duygu boşalmasıydı genç memur için, ceketini gözyaşları içinde çıkarırken, tezahürat daha da arttı. Üniformasından kurumunun amblemlerini sökerken hıçkırıkları kalabalığın çığlıklarına karışmıştı. Kontrol tamamen sokaktaydı artık.

Ertesi gün Murat'la başka noktalarda da devrimin izini sürmeye karar verdik. Başkente birkaç saat mesafedeki tatil bölgelerine doğru yola çıktık. Yağmalanmış lüks otomobil galerileri, banka şubeleri arasından geçtik. Tahrip edilen birçok noktada zenginliğin ve iktidarın izlerini sürmek mümkündü. Ofisleri tahrip edilen, tabelaları sökülen şirket ya da kuruluşlar ya Bin Ali'nin ailesinden ya da eşi Leyla Trabelsi'nin yakınlarından biri tarafından yönetiliyordu. Ardından yakılmış, yağmalanmış ya da tahrip edilmiş lüks yazlık evleri, sahil kenarındaki özel kulüpleri, plaj işletmelerini gördük. Başkentin hemen dışında, o ana kadar sadece bir "orta sınıf" ayaklanması olarak algıladığımız olayın bambaşka bir boyutunu görmüştük. Yasemin devrimini besleyen sınıflar arası uçurumun yol açtığı öfkenin izleri her yerdeydi; yerlerde cam kırıkları, duvarlarda öfkeli sloganlar olarak. Yoksul mahallelerden, ülkenin iç kesimlerinden gelmişlerdi, onca yıl kendilerinden çalınanı geri almak için.

Nahda: Siyasal İslamın iktidar sınavı

Hesaplaşma iki perdeliydi. İlk perde, yani devrilmesi imkânsız gözüken Bin Ali ve beraberindeki iktidar kliğini devirme kısmı başarıya ulaşıyordu. Yerine gelecek yönetim konusunda ülkenin iç kesimlerinde kozmopolit başkente göre daha farklı bir eğilim vardı. Yıllardır yasaklı olan İslami hareket burada hâlâ popülaritesini koruyordu. Tunus sosyalist görüşten beslenen güçlü bir işçi hareketi barındırmasına rağmen birçok kimse Nahda hareketinin demokrasiye geçişten sonra başat aktör olacağına kesin gözüyle bakıyordu. Emin olmadıkları şey, bu hareketin liderlerinin nasıl bir Tunus tasarladığıydı. Nahda'nın manevi önderi Raşid Gannuşi, Bin Ali dönemini Avrupa'da sürgünde, ağırlıklı olarak Londra'da geçirmişti. Hareketi gibi o da ayaklanma sürecinde düşük bir profil izlemeyi tercih etmişti. Dönüşünü biraz geciktirerek, Humeyni'nin İran'a dönüşü gibi bir algı yaratmak istememişti[8]. Bir Gannuşi giderken diğeri geliyordu Tunus'a. Başbakan Muhammed Gannuşi istifa ettikten yaklaşık iki hafta sonra Raşid Gannuşi havalimanında coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanacaktı. Nahda, Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketinden etkilenen bir yapıydı. Aylar sonra, 23 Ekim 2011'de Tunus'ta kurucu meclis için yapılan ve katılımın %51 seviyelerinde seyrettiği ilk seçimlerde oyların %41'ini alarak parlamentodaki en büyük grup olacaktı. Yıllar boyunca adeta bitkisel hayatta kalan siyasal İslam, bu coğrafyada da yeniden dirilmişti.

Gannuşi, her fırsatta şiddetten uzak ılımlı bir model olduklarını tekrarlıyordu. Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi deneyiminden dersler çıkarmışlardı. Nisan 2011'de *Hürriyet* gazetesine verdiği demeçte "AK Parti'yi örnek alıyoruz ama bizim düşünsel önderimiz diyemem. AK Parti laik ama biz laik değiliz. Ilımlı İslamcı partiyiz. Din adına şiddeti reddediyoruz. Ben Londra'da yazdığım kitapların Türkçe'ye çevrildiğini ve oldukça fazla okunduğunu biliyorum. Belki de AK Parti o kitaplardan etkilendi. Kim kimden etkilendi bilemeyiz ama karşılıklı etkileşim olduğu açık" diyecekti[9].

Nahda, belki şiddetle anılmak istemiyordu ama ülkede İslami temel üzerinden siyaset yapan tek hareket de o değildi. Yeni dö-

8. Leila Noueihed, Alex Warren, *The Battle for the Arab Spring*, Yale University-Press, New Haven, 2012, s. 82.

9. "AK Parti modelimiz ama biz laik değiliz" *Hürriyet*, http://www.hurriyet.com.tr/planet/17655157.asp, (Erişim tarihi 18.11.2013).

nemde Selefiler de etkilerini artıracaktı. Selefiler daha sonra "din düşmanlığını" gerekçe göstererek televizyon kanallarına, bazı sergilere, sinemalara ve alkol satışı yapan dükkânlara saldıracaktı. El Kaide'nin Kuzey Afrika yapılanması ülkenin güneybatısındaki dağlık alanda üslenmiş, solcu politikacılar suikasta uğramaya başlamıştı. Bu saldırılar Nahda hükümetine yöneltilen eleştirileri tırmandıracak, hükümet radikal unsurlara göz yummakla eleştirilecek ve yeni sokak gösterisi dalgaları başlayacaktı. Bu gösteriler sonunda 2014'ün ilk günlerinde Başbakan Ali Urayyid istifa etti ve Nahda hükümeti dağıldı.

Ancak Murat'la büyük değişiminin tanığı olduğumuz ülkede, Bin Ali rejiminin devrildiği günlerde herkes eski rejimle hesaplaşmanın peşindeydi ve yeni döneme ilişkin tasarımlar olgunlaşmamıştı. Tunus'a büyük değişim getiren 2011'in ilk ayı sonunda, sokak gösterileri etkisini yitirmeye, hayat normalleşmeye başlamıştı. Tunus Havayolları'yla yarı-kaçak bir halde girdiğimiz ülkeden seferlerine yeniden başlayan Türk Hava Yolları'yla ayrılıyorduk. Girişte bize şüpheyle bakan orta yaşlı polislerin yerini, sivil giyimli kadınlı erkekli bir polis grubu almıştı havaalanında. Çıkarken onlardan biri, genç bir kadın memur yaklaştı. Giderayak sorun yaşamak istemediğimiz için kendisinden uzaklaşmaya çalıştık. Israrla önümüzü kesti, dolu gözlerle: "Ülkemize geldiğiniz için çok teşekkür ederiz" dedi. "Meslektaşlarımın size karşı bir hatası olduysa lütfen affedin, yeni bir ülke kurmaya çalışıyoruz".

Tunus, Ocak 2011. Eylemlerde oğlunu kaybetmişti. Yakarışı yürek dağlıyordu.

Tunus, Ocak 2011. Asker ateş açmıyor, namlularda çiçekler.

Tunus, Ocak 2011. Habib Burgiba Caddesi'nde polis göstericileri gözaltına alıyor.

Tunus, Ocak 2011. Eylem, iktidar partisinin genel merkezi önüne taşınıyor. Askerler gergin.

Tunus, Ocak 2011. Bir caminin avlusunda belki de ilk kez bu kadar yüksek sesle slogan atılıyordu.

Tunus, Ocak 2011. Üzerinde tuval ve fırçalarından akan boyalar, dudaklarında mızıka... Eylemlerin ön saflarında bir ressam.

Tunus, Ocak 2011. Eylemciler Habib Burgiba Caddesi'nde polis barikatını aşıyorlar.

Tunus, Ocak 2011. Görme engelliler de iktidar partisi binası önündeki eylemlerde.

Tunus, Ocak 2011. Bir polisin görevini terk ettiği an. Göstericiler onu omuzlarında taşıdılar.

Mısır, Şubat 2011. Tahrir Meydanı: Hakem formasıyla Mübarek'e kırmızı kart gösteriyordu.

Mısır, Şubat 2011. Tahrir Meydanı: Mısır Ordusu göstericilere müdahale etmeyince halk tankların üzerine çıktı.

Mısır, Şubat 2011. Tahrir Meydanı'nda selefi din adamları.

Mısır, Temmuz 2013. Mursi taraftarları Adeviye Meydanı'nı tıklım tıklım doldurmuştu.

Mısır, Temmuz 2013. Mısır Hava Kuvvetleri Akrobasi Timi, Tahrir Meydanı'nda Mursi'nin devrilmesini kutlayanlara gösteri yapıyordu.

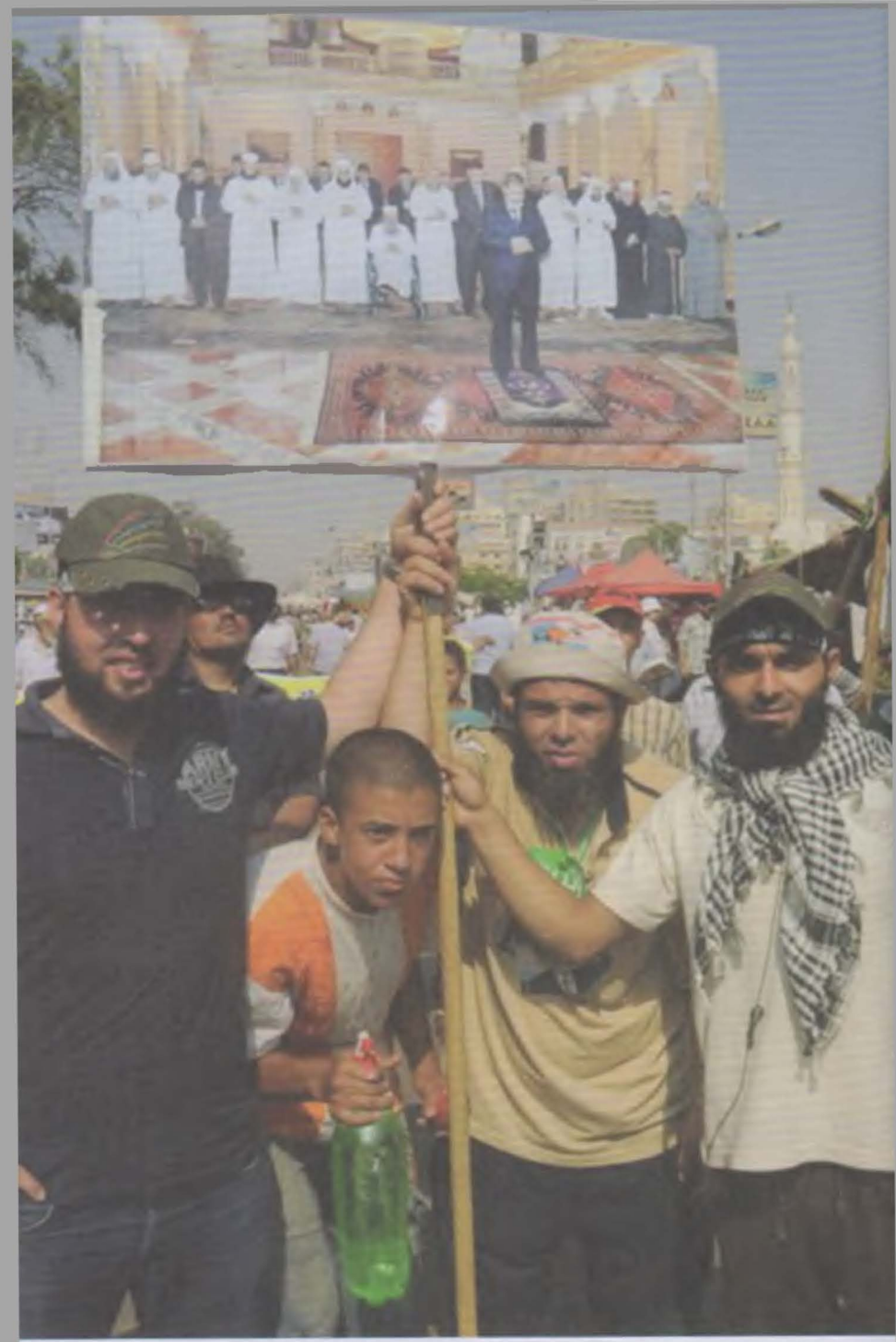
Mısır, Temmuz 2013. Mısır askerleri, Adeviye Meydanı girişinde göstericilere karşı harekete geçmeden az önce.

Mısır, Temmuz 2013. Cumhuriyet Muhafızları Kışlası önünde çatışmanın izleri.

Mısır, Temmuz 2013. Şafak saldırısında öldürülenlerin resimleri gazetenin ilk sayfasında.

Mısır, Temmuz 2013. Adeviye Meydanı'nda Mursi taraftarları.

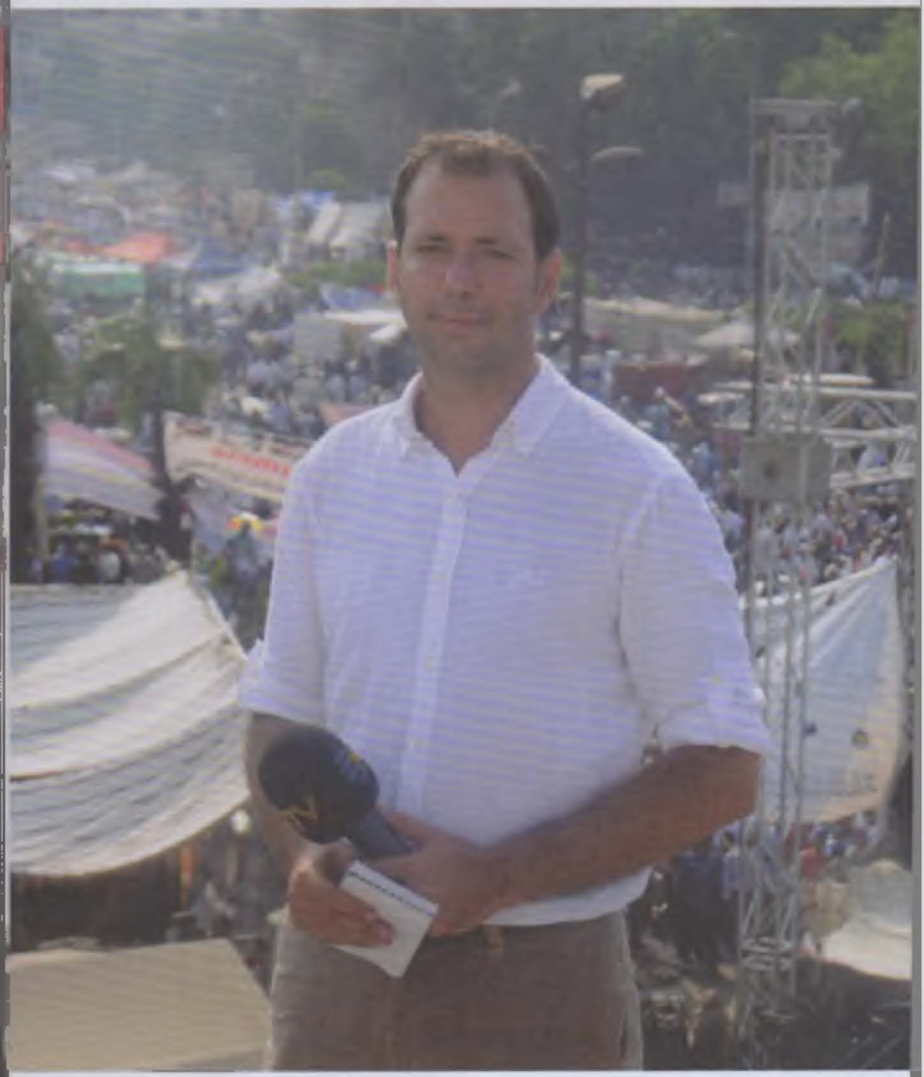
Mısır, Temmuz 2013. Kardeşinin kanlı tişörtünü gösteriye getirmişti.

Mısır, Ağustos 2013. Morga dönüştürülen İman Camii'nde kocasıyla vedalaşıyordu.

Mısır. Ağustos 2013. İman Camii içinde ağabeyinin cesedi başında bir gösterici.

Mısır: Adeviye Meydanı'nda.

Libya, Mart 2011. Bu tank Ecdebiye yakınlarındaki çatışmada kısa sure önce vurulmuştu ve alevler içindeydi. Buna rağmen korkusuzca üzerinde poz veriyorlardı.

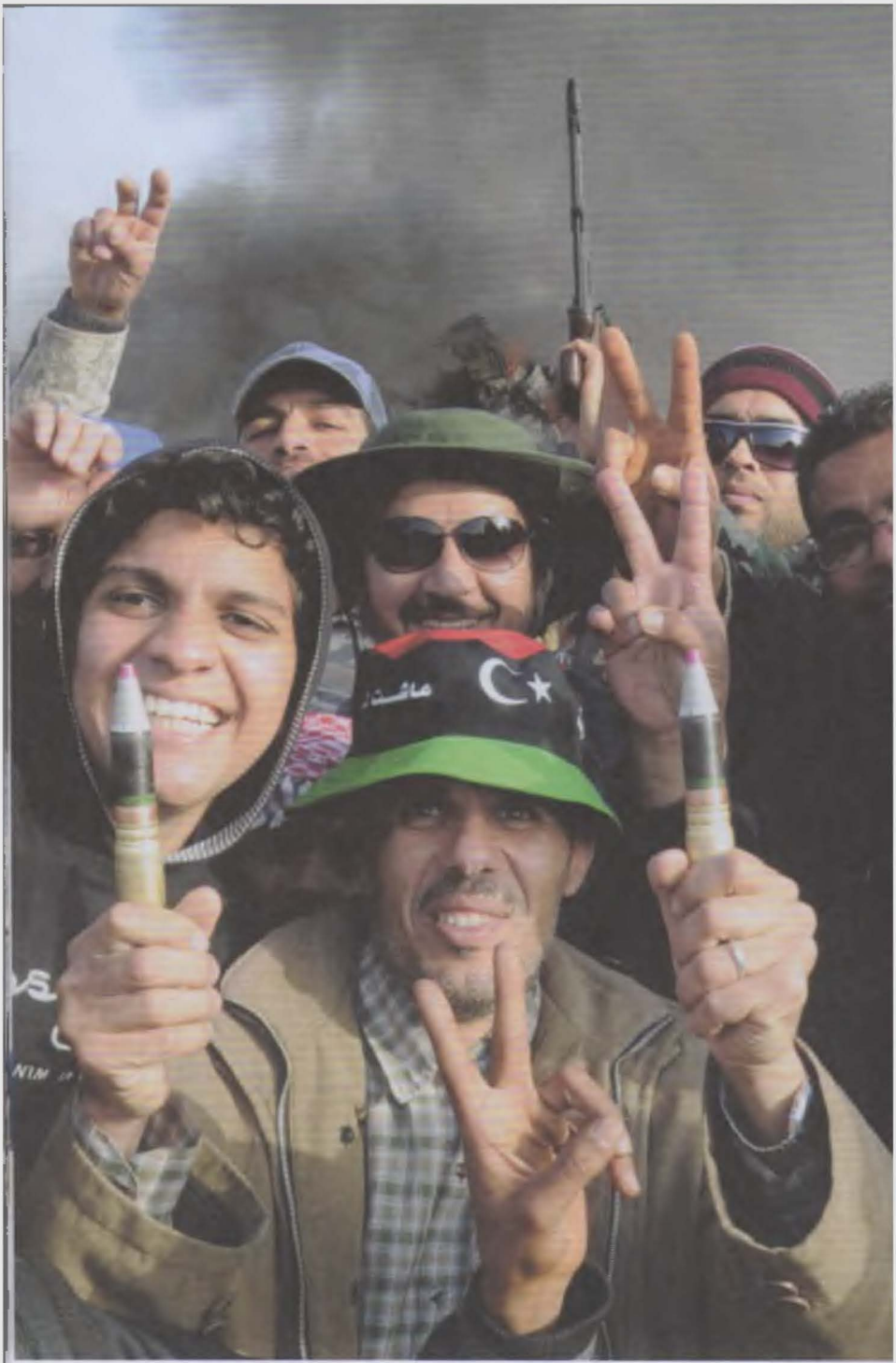
Libya, Mart 2011. Bin Cevat yakınlarında cephe hattı çöküyor: Kurşunların altında kaçan muhalifler.

Libya, Mart 2011. Fransız jetlerinin Bingazi dışında vurduğu tankların enkazı çocukların oyun alanına dönüşmüştü.

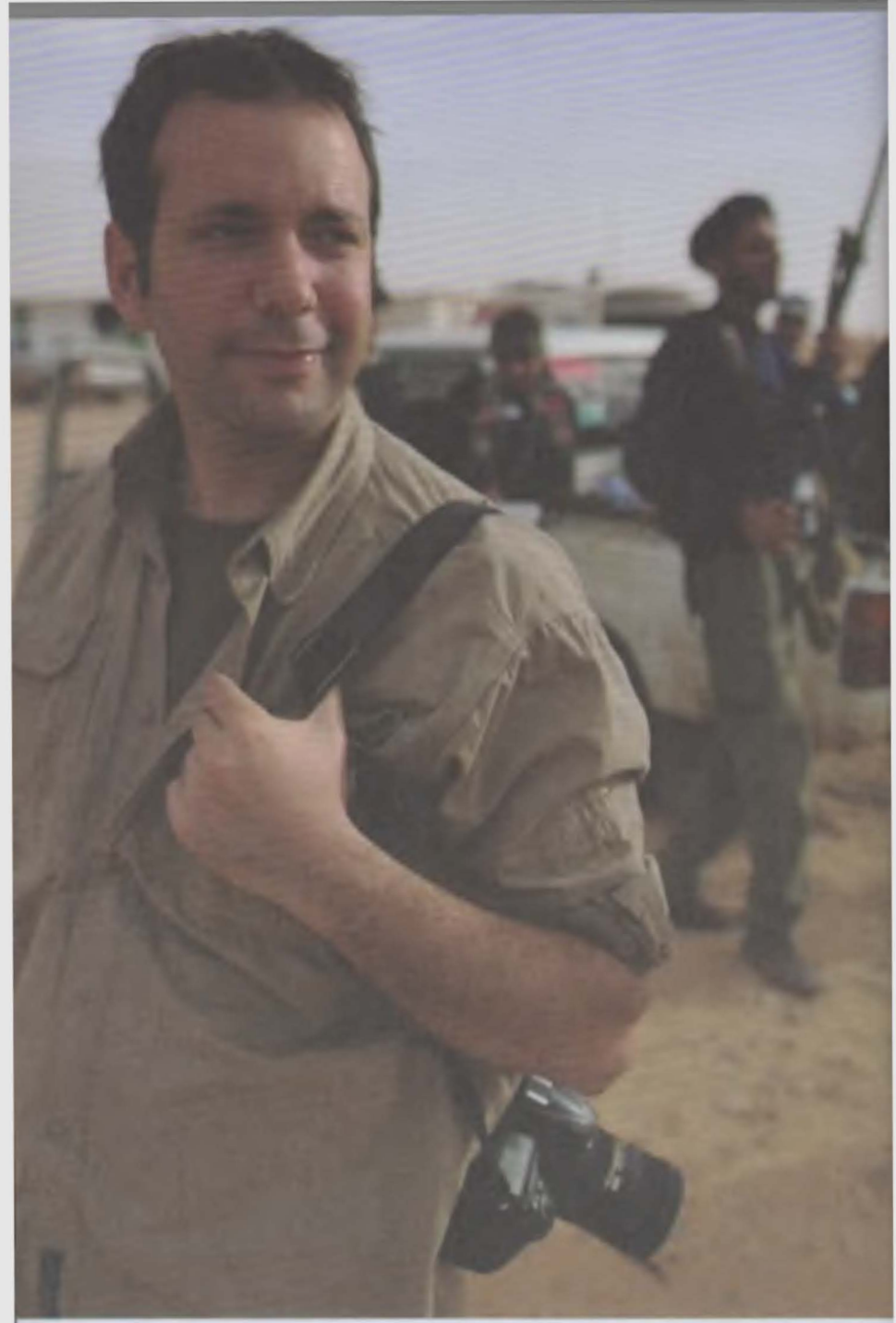
Libya, Mart 2011. Vurulan rejim tanklarının etrafı muhalifler tarafından sarılıyor.

Libya, Mart 2011. Muhalif milisler zafer kutlaması yapıyor. Ellerinde uçaksavar mermileri

Libya, Mart 2011. Bingazi'de Kaddafi karşıtı eylemlere çok sayıda kadın da katılıyordu.

Libya, Mart 2011. Brega yakınlarında, muhalif savaşçıların ikmal noktasında.

Libya, Nisan 2011. Brega yakınlarında. Muhalif savaşçı bu pozdan sonra tüfeği hediye etmek istedi. Silah ve mühimmat o kadar boldu ki.

Libya, Eylül 2011. Beni Velid yakınlarındaki ikmal merkezinde kumanya dağıtımı.

Libya, Eylül 2011. Trablus-Beni Velid yolunda vurulan bir konvoyun enkazından sağlam kalan mühimmatları toplayan siviller.

Suriye-Türkiye Sınırı, Haziran 2011. Suriye'yi terk etmek isteyenler sınırda askerle karşı karşıya. Güveççi Köyü'nde bir evin damında Türkiye'ye göçü izliyorduk.

Suriye, Ağustos 2011. Hama'da bir kontrol noktasında, Suriye askerinin gergin bekleyişi.

Suriye, Ağustos 2011. Hama Valiliği'nin önü. Kum torbalarının ardında nöbet tutan asker.

riye, Temmuz 2012. Halep'e varmadan önce, yol üzerindeki camide namaz kılan muhalif milisler.

Suriye, Temmuz 2012. Ele geçirilen evde kısa bir uykı ve ardından çatışmaya devam.

Suriye, Temmuz 2012. Halep, Selahattin Mahallesi'ndeki ÖSO milisleri sokağın iki tarafında keskin nişancılar tarafından kapana kıstırılmışlardı.

Suriye, Temmuz 2012. Kendilerine doğru ilerleyen tankları durdurmak için RPG'yle yola çıkan ÖSO milisi.

Suriye, Temmuz 2012. Taraf değiştirerek Özgür Suriye Ordusu safına katılan üsteğmen Rıdvan Ebu Celal bir keskin nişancıyı hedef alıyor.

Suriye, Temmuz 2012. Halep'te Selahattin Mahallesi'nden çıkış hazırlığı.

"Tahrir Cumhuriyeti": Mübarek'in Son Günleri

Tunus'taki isyan ateşinin 2011'in ilk günlerinde, komşu Mısır'a sıçraması çok zaman almadı. O güne kadar Arap dünyasındaki değişimlerde söz sahibi olmayan, Kuzeybatı Afrika'daki 10 milyon nüfuslu bu küçük ülke, Mısır'da 30 yıllık Mübarek rejiminden kurtulmak isteyen geniş kitlelerin kıblesi olmuştu bir anda. Bin Ali rejiminin devrilmesini Arap uydu kanallarından canlı yayında seyreden, sosyal medyadan soluksuz takip eden Mısırlı muhalifler kendi "devrimlerini" sahaya sürmek üzereydiler. Ancak 80 milyonluk nüfusuyla Ortadoğu'nun sadece coğrafi değil, siyasi hatta kültürel olarak da merkezinde yer alan Mısır'daki değişim daha kanlı ve zorlu bir süreci işaret ediyordu. Kameraman Murat Dündar'la Tunus'tan döndüğümüz günlerde bizden ikinci bir ekip; o dönem haber müdürü olan Mete Çubukçu ile kameraman Mesut Sert, Mısır'a doğru yola çıkıyordu. Kısa süre sonra, ben de orada olacaktım.

Mübarek'e karşı "Öfke Cuması"

Hüsnü Mübarek, 1952'de monarşinin devrilmesinin ardından Cemal Abdül Nasır ve Enver Sedat'tan sonra devlet başkanlığı koltuğunda oturan üçüncü asker kökenli liderdi. Mısır'ın genç nüfusu göz önüne alınınca, yaşayan çoğu Mısırlı, hayatları boyunca 1981'de iktidara gelen Mübarek'ten başka lider görmemişti. Üstelik yaşlanan ve sağlık sorunları yaşayan liderin yerine, rejim partisi konumundaki Ulusal Demokratik Parti'nin genel sekreterlik görevini de yürüten oğlu Cemal Mübarek'i hazırladığı konuşuluyordu. Tunus'ta yaşanan süreç, Mısırlılara Mübarek hanedanının kaderleri olmadığını göstermişti, sokağa çıkacaklardı.

İlk büyük eylem 25 Ocak'ta geldi. O gün, ulusal polis günüydü. Geniş kalabalıklar "6 Nisan" gençlik hareketinin önderliğinde

toplanıp, şiddet ve baskıyı protesto edeceklerdi ama İçişleri Bakanı Habib El Adli'nin emirleriyle gelen sert müdahale, eylemlerin hem çapını hem de hedefini büyüttü. 3 gün sonra, 28 Ocak Cuma gününe "Öfke Cuması" adı verildi. Halk artık rejimin devrilmesi talebiyle akacaktı sokaklara. Hedef Tahrir meydanıydı. Her kesimden katılım vardı, polisle çatışma konusunda deneyimli El Ehli futbol takımı taraftarları en ön saftaydı. Arkalarında, gençlik örgütleri üyeleri ve Müslüman Kardeşler destekçileri yer alıyordu. Kitleler başkentin birçok noktasında polisle karşı karşıya geldi ve güvenlik güçleri alt edildi. Ayaklanma bir "merkez" kazanmış, Mısır'ın en önemli meydanı Tahrir'i ele geçirmişti. "Öfke Cuması" Mübarek için sonun başlangıcıydı.

Polisin yetersiz kaldığı noktalarda devreye "baltacı" olarak bilinen eli sopalı ve palalı sokak çeteleri sokuldu. Mübarek kirli bir savaşa girişmişti. Bunun son örneği "deve olayı"ydı. Çoğu piramitlerde, turistlere otantik geziler düzenleyen deve sahipleri, rejim tarafından Tahrir'deki göstericilerin üzerine sürüldü. Tahrir, develerin üzerinde ellerinde sopa ve bıçaklarla kalabalığa saldıranlar ve onları engellemeye çalışan kitlenin kanlı çatışmasına sahne oldu. Kazanan yine protestoculardı.

Polisle başımız dertte

Mete Çubukçu ve kameraman Mesut Sert, Kahire'deki olayları günlerdir takip ediyordu. Üstelik son günlerde çalışma şartları iyice zorlaşmış, "baltacılar" şiddet eylemlerinde yabancı gazetecileri de hedef almaya başlamışlardı. Haber merkezi onları dinlendirme çabasındaydı ancak Mübarek'in istifasının beklendiği Mısır'da temsilci Nuran Milli'nin yanı sıra mutlaka ikinci bir ekip de olsun isteniyordu. Dolayısıyla beni ve kameraman Yetkin Torlak'ı yollamaya karar verdiler. O sırada gazetecilere vizenin verilmediği Mısır'a Mete ve Mesut yeşil pasaportla giriş yapmışlardı. Biz sınır kapısında vize almaya çalışacaktık. Tabii ki gazeteci olduğumuzu saklayarak.

5 Şubat gecesi geç saatlerde Kahire'ye vardık. Havalimanında bir bankodan aldığımız vizeleri pasaportlarımıza yapıştırarak onaylaması için polise verdik. İsyan günlerinde güvenlik uygulamaları üst seviyedeydi. Pasaportlar tek tek inceleniyordu. Beyaz üniformalı bir polis pasaportlarımızı topladı ve yanımızdan

ayrıldı. 15-20 dakika sonra yanımıza geldi ve pasaportları sırayla dağıtmaya başladı. Onay damgasını görenler valizlerini almak için yola devam ediyordu. Ben de onay almıştım ancak Yetkin'e giriş izni çıkmadı. Eskiyen pasaportunda yırtılmış bir sayfa vardı. İkimiz de pasaport polisinin üstünkörü bir kontrolle yetinmesini umut ediyorduk artık ama öyle olmamıştı. Polis, Yetkin'i ayırdı, ülkeye sokulmayacaktı. Olayın daha da büyümesini istemiyorduk, çok ısrar edememiştik. Ben de yola zaten Kahire'de olan Mesut'la devam edecektim. Yetkin ise bir sonraki uçakla Türkiye'ye dönecekti. Ama uçak bir gün sonraydı. Bu 24 saati havalimanında küçük bir odada gözaltında geçirecekti.

Kamera ve malzemeleri Mete ve Mesut ülkeye sokmuşlardı. Bu yüzden yanımda çok fazla malzeme yoktu. Sadece Mesut istediği için 10 tane kaset getirmiş, onları da valizin dibine yerleştirmiştim. Valizde ayrıca plaj havlusu, mayo, plaj terliği de vardı. Sorulduğunda "Kızıldeniz'e dalmaya gittiğimi" söyleyecektim. Yanımda dalış defterimi hatta Kızıldeniz'de göstermelik rezervasyon yaptığım otelin tanıtımına ilişkin bilgisayar çıktısını dahi getirmiştim.

Yetkin'le ilgili süreç çok zaman kaybettirmiş ve herkes valizini alıp sokağa çıkma yasağının bitmesini beklemek için iç salona geçmişti. İki alanı birbirinden ayıran kapının başında nöbet saatlerini doldurmaya çalışan canı sıkılan polis beni tek başıma gördü ve çantamı açmamı istedi. Valizi didik didik arıyordu; kasetleri ve fotoğraf makinemi buldu. İngilizce'si zayıftı. Lafı uzatmadan bir elinde fotoğraf makinem, diğer elinde kasetler üst kata çıktı. Zaten mimlenmiştik ve iş sarpa sarıyordu; çünkü üst katta sokulduğum oda, bir sorgu odasıydı. Soluk ve durmadan göz kırpan bir floresanla aydınlanan odada masa, sandalye ve masa üzerindeki eski model bir bilgisayardan başka bir şey yoktu. Ucuz bir Hollywood filmine düşmüş gibiydim. Gömleğinin önündeki düğmeler neredeyse göbeğine kadar açık uykulu bir sivil polis girdi içeri. Üzerinde sadece bir bilgisayarın bulunduğu masanın bir ucuna oturdu. Beni de karşısındaki iskemleye oturttu.

Neden gelmiştim? Nerede kalacaktım? O kasetlerin bende ne işi vardı? Ya doğru söyleyip ben de geri gönderilecektim ya da risk alıp yazdığım senaryoyu okuyacaktım. İkincisini seçtim. Aylar önce tatil rezervasyonu yaptığımı ve iptal edemediğimi söyledim. "Deli misin? Bu zamanda Mısır'da tatil mi yapılır?" dedi. Oteli

aradı. Evet rezervasyonum gözüküyordu. Kasetleri izlemek istedi ve yanına birini çağırdı. O an oyunun sonuna geldiğimi düşündüm. Çünkü kasetler boş değildi ve içlerinde daha önce çekilmiş haber görüntüleri vardı. O kutularını elinde çevirirken üstlerinde el yazısıyla doldurulan etiketleri okuyordum "Kılıçdaroğlu Rize" "Silivri" vs. Hatta aralarında Murat'la Tunus'ta kaydettiğimiz kasetlerden biri de vardı: "Can-Tunus" yazıyordu üzerinde. Bereket o sırada kasetleri okuyacak bir mini DV kamera bulamadılar. Şüpheyle masaya bıraktı kasetleri. Dalış kameramanı olduğumu onları sualtı kamerasında kullanacağımı söyledim. Tunus'ta pasaporta işlenen kamera seri numarasına baktı. "Orada da mı daldın?" dedi, onayladım. Bir elinde pasaport, diğerinde dalış lisansı, ikna olmayan gözlerle bana bakıyor aynı soruları tekrar tekrar soruyordu. Arada bir kasetleri evirip çeviriyor içindeki şüpheyle mücadele ediyordu. O an tek istediğim önündeki bilgisayardan uzak durmasıydı. Çünkü ismimi internetteki bir arama motoruna yazması yeterdi. Bir sürü haber klibi ve referans önünde sıralanırdı. Ama yapmadı. Yaklaşık 2 saat boyunca karşısında oturttu, girdi çıktı, aynı soruları sordu ama ikna olmasa da sonunda vazgeçti. Tam da ümidimin kırıldığı anda. Ülkede gözaltına alınan çok sayıda gazeteciden biri olacağımı düşünürken beni bırakmaya karar vermişti: "Kızıldeniz'de iyi eğlenceler"

Sorguda geçirdiğim saatlerle birlikte zaten sabah olmuş ve sokağa çıkma yasağı bitmişti. Havalimanından ayrılmadan Türk Hava Yolları yetkililerini buldum. Onlardan gözaltındaki Yetkin'e su ve yiyecek götürmelerini rica ettim. Oradaki polisleri tanıyorlardı. "Hallederiz" dediler. Sonradan Yetkin'den öğrendiğim kadarıyla ona birkaç kez kumanya bırakmışlardı. Ama hepsini oradaki polisler tüketmişti.

Kahire temsilcimiz Nuran Milli, havalimanından beni aldı, Mete ve Mesut'un yanına, otele götürdü. Tahrir Meydanı'nın kıyısında yer alan otele tankların çevirdiği bir sokaktan, askeri barikatların arasından girebildik. Bina, Kahire'nin merkezindeki birçok yapı gibi ülkeyi 19. yüzyılın sonlarından itibaren yaklaşık 70 yıl yöneten İngilizlerin kolonyal mimarisinin izlerini taşıyordu. Odalar meydana değil, ağır ağır akan Nil'e bakıyordu ama Tahrir'in karışması durumunda sesler odalara kadar geliyordu.

Ayaklanmanın merkezi Tahrir

Televizyonu açtım. El Cezire'nin Arapça kanalı her gün Tahrir'den aralıksız canlı yayın yapıyordu ve sadece her şeyi "gülük gülistanlık" gösteren devlet kanallarından bezen Mısırlılar için değil, olayları takip eden bütün gazeteciler için bulunmaz bir fırsat sunuyordu. Petrol ve doğalgaz gelirleriyle dünyanın en zengin ülkesi konumuna yükselen küçük körfez ülkesi Katar'ın 15 yıl önce kurduğu bu kanal, birçoklarına göre Tunus'ta olduğu gibi Mısır'da da ayaklanmanın "medya sponsoru" konumundaydı. Bu fark edilince bürosu basılmış, bazı çalışanları gözaltına alınmış, uydudan çıkarılmıştı ama yayına devam ediyordu. Tahrir'deki kalabalığın içinden eylemcilere cep telefonları üzerinden ulaşılıyor, çevredeki binaya gizlenen bir kamera canlı yayında o kişiyi ekrana getiriyordu. Uydu yasağına karşı da uydudaki başka bazı kanallar devreye girmişti. Cezire'nin yayınını kendi ekranlarına taşıyorlardı[1]. Sabah kalkınca ve akşam yatmadan önce gözler sürekli televizyonda, direniş meydanında neler olduğu izleniyordu. Akşam sokaklar güvensizdi. Halkın büyük tepki duyduğu polis sokaklardan çekilmişti ve ortalık nöbetteki askerlerin arasında rahatça dolaşan çetelerle, Mübarek rejiminin beslediği sivil giyimli milislere kalıyordu.

Gündüz ise herkesin buluştuğu yer Tahrir Meydanı'ydı. Türkçe'ye "özgürlük" olarak çevrilebilecek Tahrir, aslında Kahire'nin merkezinde buluşan dört ana caddenin kesiştiği dev bir kavşaktı. Ama artık bir işgal meydanına dönüşmüş, trafiğe kapatılmıştı. Alanda çalışmanın tek yolu, akreditasyon kartı olan tek üyemiz, Kahire temsilcisi Nuran Milli'nin prodüksiyon ekibi gibi dolaşmaktı. Sokakları kuşatan askerler adım başı kimlik ve basın kartı kontrolü yapıyordu. İzinsiz adım atmak imkânsızdı. Biz de Mete gittikten sonra aynı şekilde devam edecektik. Bu önleme rağmen Tahrir'e girmek bir sorundu yine de. Bu yüzden meydanın çevresini dolaşıyor ve askeri kontrolün en gevşek olduğu yerden, kalabalığın arasına karışarak içeri sızmaya çalışıyorduk. Mısır ordusu meydanı kuşatmıştı. Ancak bu göstericileri dağıtma amacıyla uygulanan bir "kuşatma" değildi. Ordu sadece "ben buradayım" mesajı veriyordu ve meydandakilere karışmıyordu. Mü-

1. Hugh Miles, "Al Jazeera effect" *Foreign Policy*, 8 Şubat 2011, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/02/08/the_al_jazeera_effect?page=0,0, (Erişim tarihi: 20.11.2013).

barek rejiminin kolluk kuvveti olan polise karşı duyulan nefret, askere karşı sergilenmiyordu. Polisler caddelerden çekilmişlerdi, öyle ki trafiği idare eden polisler bile yoktu ortada. Ortalık karıştığında linç edilmeleri işten bile değildi. Polisin aksine askerin bu süreçteki "tarafsız" tutumu, halkın güvenini kazanmıştı. İnsanlar etraflarındaki askerlerle sohbet ediyor, çocuklarını tankların üstüne çıkarıp fotoğraf çekiyorlardı.

Ordu ve Müslüman Kardeşler

Mısır ordusu, sadece yaklaşık yarım milyon mensubuyla değil, siyaset ve ekonomideki etkisiyle de sıra dışı bir güce sahipti. Mübarek başta olmak üzere, Mısır'ın liderleri hep bu kurumun içinden çıkmış, orduyu el üstünde tutmuşlardı. Genelkurmay başkanları adeta büyük bir holdingin genel müdürü gibiydi. Bütçesi tam olarak bilinmese de yaklaşık 5 milyar dolar olarak hesaplanıyordu ki bunun yaklaşık 1.3 milyar doları Mısır İsrail ile 1979'da barış anlaşması imzaladıktan sonra her yıl ABD tarafından verilen miktardı. Ancak bu dev bütçenin tamamının silahlanmayla ya da personel giderleriyle ilgisi yoktu. Silahlı Kuvvetler, gıda sektöründen otomotive, inşaattan enerjiye birçok şirketin sahibiydi. Elbette bu şirketlerin vergi yükü yoktu ve hesapları denetlenemiyordu. Ordunun ülke ekonomisinin yaklaşık %15'ini kontrol ettiği düşünülüyordu[2]. Ancak o günlerde eylemciler ve ordu arasında esen balayı havası Mübarek devrildikten sonra çok sürmeyecekti. Ordu mevcut düzenin parçasıydı ve lider değişse de düzenin değişmesine karşı mesafeliydi. Geçiş sürecini yöneten Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi, uzun süre yönetimi devretmeyecek, seçim sistemine müdahale edecek, kendisini eleştirenlere karşı sert uygulamaları devreye sokacaktı. 2011'in Şubat ve Ekim ayları arasında 12 bin kişi askeri mahkemelerde yargılanacaktı. Bu sayı, Mübarek döneminden bile fazlaydı[3]. Ordunun olası rolüyle ilgili endişeler elbette Tahrir'i dolduranlarda da vardı ancak Mübarek'e karşı verilen mücadelede bu ve benzeri kaygılar rafa kaldırılmıştı.

2. Ken Stier, "Egypt's Military-Industrial Complex" *Time*, 9 Şubat 2011, http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2046963,00.html, (Erişim tarihi: 20.11.2013).
3. Leila Noueihed, Alex Warren, *The Battle for the Arab Spring*, Yale University Press, New Haven, 2012, s. 112.

Meydana girenleri bambaşka bir atmosfer karşılıyordu. Askerin barikatının ardında eli sopalı "Tahrir güvenliği"nin barikatı vardı. Son dönemde artan taşlı saldırılara karşı önlem olarak çoğu inşaat bareti takan buradaki güvenlik personelinin büyük bölümünü Müslüman Kardeşler üyeleri oluşturuyordu. Müslüman Kardeşler hareketi, 1928'de bir ilkokul öğretmeni olan Hasan El Benna tarafından kurulmuştu. Müslüman Kardeşler, Mısır'ı yönetenler tarafından hep bir tehdit olarak algılanmış, yoğun baskılar sonucu yeraltında faaliyet göstermek zorunda bırakılmış ama buna rağmen ülkenin en örgütlü gücü haline gelmişti. Hareket, prensiplerini iki ana ilke ekseninde tanımlıyordu: Devlet ve toplum arası ilişkilerin kontrolünde şeriatın getirilmesi ve İslam ülkeleri, özellikle Arap ülkeleri arasında emperyalizme karşı birlik sağlanması[4]. Müslüman Kardeşler'e göre Batı etkisi ülkeye bazı kazanımlara rağmen, yabancı değerleri, ahlaksızlığı, misyonerlik faaliyetlerini ve emperyal hâkimiyeti getirmişti ve tedavi ancak Kuran öğretilerini hayatın her alanında izlemeye çalışmakla mümkündü[5].

Aslında Mübarek karşıtı protestolar ilk başladığında, Müslüman Kardeşler çekingendi. Göstericilerin rejim devrilene kadar dayanıp dayanamayacağı bilinmiyordu ve Müslüman Kardeşler sert bir darbe daha yiyerek uzun bir çabanın ürünü olan kazanımlarını yitirmek istemiyordu. Eğer rejim ayakta kalır ve bir intikam süreci yaşanırsa "olağan şüpheliler" olarak başlıca kaybeden olmaktan korkuyorlardı. Ancak zamanla Tahrir'in tahmin edilenden daha güçlü ve etkili olduğu ortaya çıktı. Müslüman Kardeşler de artık sürece dahil olmaya başlayacaktı.

Müslüman Kardeşler, yıllar boyunca oluşturduğu sosyal yardımlaşma örgütü kültürü sayesinde Tahrir Meydanı'ndaki en önemli "organizatör" gruba dönüşmüştü. Güvenliğin yanı sıra, Tahrir'in çadır işlevi gören tentelerle kaplanması, yiyecek ve çay servisi, battaniye dağıtımı hatta bir ilk yardım kliniği kurulması Müslüman Kardeşler'in katkılarındandı. Rejimin kurbanlarının resimlerinin olduğu dev posterler astılar ve dev ses sistemleri yerleştirdiler. Bu onlara meydanda kitleye karşı verilecek mesajların kontrolünü de sağlayacaktı[6].

4. "The principles of Muslim Brotherhood" *ikhwanweb*, http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=813, (Erişim tarihi: 11.09.2013).
5. Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, 2008, s. 407.
6. Alison Pargeter, *The Muslim Brotherhood: From Opposition to Power*, Saqi Books, Londra, 2013, s. 216.

Bu hareketin artan etkisi Tahrir'in liberal-laik kanadı arasında "acaba süreç Müslüman Kardeşler tarafından gasp mı edilecek?" endişesi yaratsa da yapılan açıklama tersiydi. O dönemde Müslüman Kardeşler'in medya sorumlularından biri olan Muhammed Mursi, kameraların karşısına geçmiş, "amacımız eylemlere destek vermek, onları yönetmek değil, cumhurbaşkanı adayı çıkarmayacağız, iktidar peşinde değiliz" demişti[7] Ancak hareket bu açıklamadan yaklaşık 3 ay sonra siyasi kolu olan Özgürlük ve Adalet Partisi'nin kuruluşu için başvuruda bulunacak ve bir yıl sonra da Muhammed Mursi'yi devlet başkanlığına taşıyacak büyük bir kampanya yürütecekti.

Müslüman Kardeşler alandaki belki en örgütlü güçtü ama Tahrir herkesin meydanıydı. Biz de her gün soluğu orada alıyorduk. Yabancı haberci avındaki çeteleri ve askeri barikatları atlatıp Tahrir'in girdabına bırakıyorduk kendimizi. Meydana daracık üst arama noktalarından kontrollü girilebildiğinden, bazen yüzlerce metre kuyruk oluyordu ve giriş çıkışlarda ezilme tehlikeleri yaşanıyordu. Ortalama bir Mısırlıya göre iri cüsseme rağmen, bu kalabalıkta bazen ayağımın bir süreliğine yerden kesildiği bile oluyordu. Gerçek anlamda ezilme tehlikesi yaşadığım ilk yer burasıydı. İnsanlık tarihinin gördüğü en büyük demokrasi alanlarından birine dönüşmüştü Tahrir. Her sabah, on binlerce kişi Nil'in diğer yakasından, kentin dört bir yanından buraya akıyordu. Saatlerce kuyrukta beklemek, bazen dükkânını açmamak, işyerine gitmemek artık onlar için önemli değildi. Bir kenarda bir futbol hakemi ağzında düdüğü, üzerinde forması ile Mübarek'e kırmızı kart gösteriyor, diğer yanda Mübarek karşıtı şarkılarıyla bir hiphop grubu kalabalığı eğlendiriyordu. Bir köşede selefi din adamları ellerinde pankartlarla, diğer köşede ülke nüfusunun yüzde 10'unu oluşturan Kıptiler yani Mısırlı Hıristiyanlar, dini kıyafetleri ve ellerindeki haçlarla eyleme katılıyordu. Peki Mübarek bu kadar geniş bir kesimi karşısına nasıl almıştı? Bunun birçok nedeni vardı.

Mısır ekonomisi ve büyük yozlaşma

Mısır ekonomisi küresel ekonomik krize rağmen büyüyordu. 2010'da, olayların başlamasından önce büyüme oranı %5'ti. 90'lı

7. "Muslim Brotherhood: We are not seeking power" *CNN*, http://edition.cnn.com/2011/WORLD/africa/02/09/egypt.muslim.brotherhood/, (Erişim tarihi: 20.11.2013).

yıllarda ekonominin dışa açılmasıyla yabancı sermaye yatırımları hız kazanmış, özelleştirmeler artmıştı. Ancak yaratılan refahın kaymağını, rejime yakın kısıtlı bir çevre yiyordu. Kırsal kesimde yoksulluk artıyor, Kahire çevresi, üzeri çöl tozuyla kaplı derme çatma apartmanlarda yaşayan yoksul bir nüfusla kuşatılıyordu. Ayaklanmanın hemen öncesinde işsizlik oranı –resmi olmayan rakamlara göre– %25'ler seviyesindeydi. Hayat pahalılığının da önüne geçilemiyordu. Gıda fiyatlarındaki enflasyon %17 olarak hesaplanmıştı[8]. Gallup araştırma şirketinin 2010 yılında yaptığı bir araştırmaya göre nüfusun sadece %9'u "hayatlarının iyiye gittiğini" düşünüyordu. Bu oran, silah ve çatışmaların gölgesinde yaşayan Filistin ve Yemen'den bile daha düşüktü. Yine bu araştırmaya göre, tüm Müslüman ülkeler arasında "ilerlemenin koşulu daha çok demokrasi" diyenler arasında Mısırlılar %88'le başı çekiyor, "görüşlerini resmi yetkililerle rahatlıkla paylaşabilenler" sıralamasında ise %4'le en altta yer alıyorlardı[9].

Mübarek yönetimi, toplumsal patlamayı yıllarca baskı ve şiddetle engellemişti. Ülkede içişleri bakanlığına bağlı güvenlik gücü mensuplarının sayısının 1.5 milyona yakın olduğu tahmin ediliyordu[10]. En basit olaylarda bile kötü muamele yaygın hale gelmişti. Seçimler ise artık kurumsallaşan yolsuzluk ve hile ile anılıyordu. Rejime yönelik tepkiye rağmen 2005'teki devlet başkanlığı seçimlerinde Mübarek'e verilen oy oranı %88'i aşmış, partisi Ulusal Demokratik Parti, 2010 seçimlerinde oyların %81'ini alarak yine parlamentoda ezici çoğunluk ele geçirmişti. Bu seçimlerde hile ayyuka çıkmış, ülkenin birçok yerinde sandık görevlileri boş oy pusulalarını doldururken görülmüş, sandık denetçilerinin seçim noktalarına girmesi kapıdaki polisler tarafından engellenmişti[11].

2000'li yıllarda bu ve benzeri usulsüzlükleri ve eleştirileri kolluk kuvvetlerinin baskısı ve devlet güdümündeki yayın organlarının üç maymunu oynayan yayın politikalarıyla bastırmak artık

8. "Cracks in Egypt's fragile economy have been exposed" *BBC*, 1 Şubat 2011, http://www.bbc.co.uk/news/business-12323037, (Erişim tarihi: 19.11.2013).
9. "Egypt: The arithmetic of revolution" http://www.gallup.com/poll/157043/egypt-arithmetic-revolution.aspx, (Erişim tarihi: 19.11.2013).
10. Leila Noueihed, Alex Warren, *The Battle for the Arab Spring*, Yale University Press, New Haven, 2012, s. 104.
11. "The liquidation of Egypt's illiberal experiment" *Middle East Research and Information Project*, 29 Kasım 2010, http://www.merip.org/mero/mero122910, (Erişim tarihi: 16.11.2013).

güç hale gelmişti. Bir yandan başını El Cezire'nin çektiği Arapça uydu kanalları, haber ve tartışma programlarıyla nüfusun önemli bir kısmını gelişmelerden haberdar ediyor, öte yandan sokaklar ve parti, dernek ve kuruluşlarda örgütlenemeyen gençler internet sayesinde buluşuyordu. Hem de oldukça kalabalık kitleler olarak. Örneğin başlarda Mübarek karşıtı gösterilerin lokomotifi görevini üstlenen "6 Nisan Hareketi" 6 Nisan 2008'de greve gitme kararı alan işçilere destek amacıyla kurulmuş, örgütlenme, bloglar, Facebook ve Twitter üzerinden yürütülmüştü.

Muhalefet ve kitlelerin gücü

"Sanal aktivizmin" tohumları aslında çok önceleri atılmıştı. 1998'de Sırbistan'da Miloseviç yönetimine karşı kitleleri kısa mesaj ve sosyal paylaşım siteleri üzerinden örgütleyen Srdja Popoviç'in kurduğu "Canvas" adlı merkez, bazı Mısır ve Tunuslu internet aktivistlerinin de eğitim aldığı yer olacaktı. Arap isyanları sürecini yakından takip eden yazar ve düşünür Tarık Ramadan, bazı aktivistlere Albert Einstein Institute, Freedom House ve International Republican Institute gibi yerlerde eğitim verildiğini de söylüyordu[12]. Elbette bu eğitimlerden Mısır hükümeti de haberdardı ve bazı katılımcılar ülkelerine döndüklerinde gözaltına alınmıştı.

Ancak bu verilere rağmen, Mısır'daki ve Tunus'taki ayaklanmaları Batı destekli bir oyun olarak algılamak olayı oldukça basite indirgemekti. İnsanlar iş ve özgürlük gibi en temel ihtiyaçları için sokaklardaydı ve birçoğunun kaybedecek hiçbir şeyi yoktu. 25 Ocak'taki ilk büyük gösterinin çağrısı Facebook'ta günler öncesinden yapılmaya başlanmıştı. "Mısır daha iyi bir geleceği hak ediyor. 25 Ocak'ta ülkemizi değiştireceğiz. Eğer birlik olursak bizi kimse durduramaz. Gençler artık konuşmalı" mesajıyla çağrının yapıldığı sayfanın 100 bin üyesi vardı[13].

Eylemlerin başında kitleleri sürükleyen, onlara polise karşı nasıl direnecekleri konusunda yöntemler öğreten, eylemlerin rotasını belirleyenler internet üzerinden örgütlenenler çoğunlukla iyi eğitimli ve yüzü Batı'ya dönük orta sınıf gençlerdi. Onlardan biri İstanbul'da bir belgesel yapım atölyesinde tanıştığım Kahireli film yönetmeni Muhammed El Asyuti'ydi. Asyuti ile Tahrir'de bu-

12. Tariq Ramadan, *The Arab Awakening*, Penguin Books, Londra, 2012, s. 6-7.
13. "Cyber revolution" *Al-Ahram weekly online*, 10-16 Şubat 2011, No: 1034, http://weekly.ahram.org.eg/2011/1034/sc30.htm, (Erişim tarihi: 15.11.2013).

luşmuştuk. Elinde kamerasıyla en başından beri oradaydı. Kendi devrimlerine ve demokrasiyi getireceklerine sonuna kadar inanıyordu. Sadece Asyuti ve arkadaşları değil, Tahrir'de konuştuğum çoğu kişinin Mübarek sonrasında yeni düzenin nasıl kurulacağına ilişkin çok somut bir tasarımları yoktu. O anda kitlelerin gücünün her şeyi değiştirmeye yeteceğini, değişimlere yön vereceğini düşünüyorlardı. Ancak "ortak düşman" ortadan kalktıktan sonra sokakları doldurmaya başlayan kalabalıklar arasında da ayrışmalar başlayacak, Tahrir'de Mübarek'e karşı omuz omuza mücadele edenler, birbirlerini hedef almaya başlayacaklardı.

Ancak o günlerde caddelerde solunan birlik havası Mısır'da o zamana kadar görülmemiş bir şeydi. Tahrir kararlıydı, Mübarek istifa edene kadar burayı terk etmeyeceklerdi. Ama o da direniyordu. Reform adımlarıysa halkı tatmin etmiyordu. Cuma günü yaklaştıkça beklentiler artıyordu. Çünkü her cuma "1 milyonluk" gösteri adı verilen gösterilerde Tahrir tıklım tıklım doluyor, en güçlü mesajlar bu sırada veriliyordu. O cuma gösteriler başlayalı neredeyse iki hafta olacaktı ve çoğu kişi Mübarek'in artık daha fazla direnmeyeceği görüşündeydi. Haber merkezi hariç. Mesut'la beni geri çekmeye karar vermişlerdi. Günlerdir o karmaşanın ortasında çalışan Mesut da artık yorulmuştu. Mısır macerası tahmin ettiğimden kısa sürecekti. Merkeze, Tahrir'de konuştuğum herkesin bir şeyler olacak beklentisi içinde olduğunu söyledim ve en azından cuma günü geçene kadar beklemeyi önerdim ama onlar Mübarek'in bu kadar kısa sürede istifa etmeyeceğini düşünüyorlardı. Bavulumuzu topladık, havalimanına giderken hâlâ ülkeden yanlış bir zamanda ayrıldığımızı düşünüyordum. Check-in yaptırmadan son bir kez daha sordum. Ama kararları kesindi, dönmemizi istiyorlardı. İçimde bir yarım kalmışlık hissiyle Türkiye'ye döndüm. Hüsnü Mübarek ise 30 yıldır sürdürdüğü devlet başkanlığı görevinden 2 gün sonra 11 Şubat 2011'de istifa edecekti.

Mısır'ı bir süre daha uzaktan izlemeyi sürdürecektim. Savunma Bakanı Mareşal Tantavi liderliğindeki Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi (SKYK) geçiş sürecinde ülkenin tek hâkimi olmuştu. On yıllar süren varoluş mücadelesinin ardından adeta yeniden doğan Müslüman Kardeşler hareketi, orduya karşı temkinliydi. Kalabalıklar Tahrir'i bu kez SKYK'nın geçiş sürecini hızlandırması için doldururken yanlarında kurumsal bir Müslüman Kar-

deşler örgütlenmesi göremediler. Hareket, karmaşanın daha da büyümeden yatışmasını ve kendilerini iktidara taşıyacak seçimlerin düzenlenmesini sabırla bekleyecekti. Ordu da temkinliydi. Müslüman Kardeşler'i karşısına almamıştı. Onlar da karmaşa henüz dinmeden karşılarında bir de Müslüman Kardeşler'in kitlesel eylemlerini bulmak istemiyorlardı[14].

28 Kasım'dan 11 Ocak'a kadar üç aşamada gerçekleştirilen parlamento seçimleri Müslüman Kardeşler'in Mısır siyasetinde artık yeni bir meşru güç olarak yükseldiğini ortaya koyuyordu: Sandalyelerin çoğunluğu olan 235 sandalyeyi Müslüman Kardeşler'in kurduğu Özgürlük ve Adalet Partisi'nin başı çektiği ittifak kazanmıştı. Siyasi ve ideolojik çizgide Müslüman Kardeşler'in daha da sağında yer alan Selefi Nur Partisi 121 sandalyeyle ikinci sıradaydı. Sol ve liberal adayların toplam sayısı ise 104'te kalmıştı. Parlamentonun üst kanadı için yapılan ve 22 Şubat'ta noktalanan seçimlerde de bu tablo değişmemişti. Şimdi sırada en önemli seçim kalmıştı. Mevcut anayasaya göre Mısır'ın en güçlü kişisinin, cumhurbaşkanının seçimi. Müslüman Kardeşler, ilk adayları Hayrat El Şatır yarıştan diskalifiye edilince kısa sürede sivrilen bir başka isim olan Muhammed Mursi'yi aday olarak belirleyecekti. Seçimin galibi olan Mursi, 30 Haziran 2012'de görevine başlayacak ancak Mısır'daki siyaset sahnesi ve meydanlar kaynamaya devam edecekti. İki buçuk yıl sonra bu ülkeye yeniden gelecek ve Mısır'da yarım kalan devrimin izlerini sürecektim.

2011 ilkbaharında, Tunus'ta başlayan ve Mısır'ı kavuran isyan ateşi artık bölgesel bir yangına dönmüştü. Libya'dan Suriye'ye, Bahreyn'den Yemen'e Arap ülkelerindeki çoğu rejim artık tehdit altındaydı. İsyan farklı bir ülkeye sıçradığında, yöntem de değişiyordu. Mısır'dan sonra yine isyan coğrafyalarına seyahat edecektim. Ama artık buralarda beni taşlı sopalı sokak çatışmaları değil, rejim güçleri ve silahlı milisler arasında her tür silahın kullanıldığı cephe savaşları bekliyordu.

14. Alison Pargeter, *The Muslim Brotherhood: From Opposition to Power*, Saqi Books, Londra, 2013, s. 225.

Libya'da Çöl Savaşları

Kahire Havalimanı'nda bizi İskenderiye'ye götürecek taksiciyle buluşana kadar yine akla karayı seçmiştik. Kameraman Oktay Uçar'la nihai hedefimiz Libya'da muhaliflerin kalesi konumundaki Bingazi kentiydi. Ancak oraya tüm uçuşlar kesildiği için Mübarek'in devrilmesinin ardından hâlâ sıkıyönetim kurallarının geçerli olduğu Mısır'dan başladık yolculuğa. Tarih 21 Mart 2011'di. Son bir ay içinde ikinci kez Kahire Havalimanı'nda sabahlamıştım. Nihai hedefimiz Libya'ydı ama önce Mısır gümrüğünü atlatmak gerekiyordu. Oktay'la birlikte, izin almadığımız için Mısır'a sokmamız yasak olan kamera ekipmanını, polis ve gümrükçülerden "kaçırmak" için kalabalık bir uçağın inmesini beklemiştik saatlerce.

Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte aprona büyük bir uçak yanaştı ve kalabalık bir yolcu grubu, bulunduğumuz bagaj karşılama bölümünden valizlerini alarak, iç salonun kapısına doğru yöneldi. Aralarına karıştık. Görevin ne kadar süreceğini bilmediğimizden büyükçe iki giysi bagajı ve bir de sırt çantasına yerleştirdiğimiz kamera, laptop, mikrofon gibi "yasaklı" cihazlar taşıyorduk. İstifimizi bozmadan kalabalıkla birlikte görevlilerin arasından geçiyorduk ki bir polis diğer yolcuların arasından sıyrılarak yanımıza geldi. Burnu adeta televizyoncu kokusu almıştı! Giysilerimizin bulunduğu valizleri atlayarak sanki önceden ihbar almışçasına o küçük, mütevazı sırt çantasını kaldırdı, çantaya dokunduğu an aletler dile gelip konuşuyorlardı sanki: "Şimdi bana dokunuyorsun, ben bir mini DV kameranın geniş açı objektifiyim, ben bir laptopun köşesiyim". Soran gözlerle bize baktı, bir sonraki hamlesi çantayı açtırmak olacaktı. Ama Oktay her zamanki rahatlığıyla memura sırıtıp "diving malzeme şefim!" dedi. Yani sözde yine da-

lışa gelmiştik ülkeye. Artık polis İngilizce bölümü anladığı için mi yoksa Türkçe kısmına takıldığı için mi bilinmez bir an durakladı, ilgisi dağıldı, etrafta kendine yeni avlar aradı. Bir kez daha malzeme kaçırma oyunu tamamlanmış, yolculuğun en kritik noktalarından biri geride kalmıştı.

Doğu'dan yükselen isyan

İç savaşı takip etmeye Libya'ya gidiyorduk. İsyan doğuda, ülkenin ikinci büyük kenti Bingazi'de 15 Şubat'ta başlamıştı. Bu kent, Trablusgarp ve Fizan'la birlikte Libya'yı oluşturan üç bölgeden biri olan Sirenayka'nın merkeziydi. Bingazi, ülkenin İtalyanlardan bağımsızlığını kazandığı 1951 yılından sonra kurulan monarşi yönetimi zamanında bir süre batıdaki Trablus'la birlikte dönüşümlü olarak başkent sıfatını paylaşmıştı. İsyanın merkezinin burası olması rastlantı değildi. Bingazi, İtalya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren halk kahramanı Ömer Muhtar'ın şehriydi. Ömer Muhtar, antiemperyalist bir kahraman olduğu kadar İslami değerlere de sıkı sıkıya bağlıydı. Bölge, 1969'da kansız bir darbeyle yönetime el koyan Albay Muammer Kaddafi'nin "sosyalist" Libya'sındaki en muhafazakâr kentlerden biri olarak kalacak, rejimin etkisi burada Kaddafi rejiminin başkenti Trablus'a göre hep daha az hissedilecekti[1].

O günlerde Kaddafi rejimine karşı başlayan isyan kısa sürede silahlı bir mücadeleye dönüşmüştü. İsyan ateşi ülkenin batısındaki Zintan ve Zaviye gibi kentlere de sıçramıştı ama muhalifler "kurtarılmış bölgelerini" doğuda yaratacaklardı. Silahlı isyancılar, Mısır sınırındaki Sellum'dan Bingazi'ye kadar olan yaklaşık 600 kilometrelik koridoru ele geçirmiş, batıya doğru ilerleme başlamıştı. Kaddafi 16 Mart'ta karşı saldırıya geçti. Zırhlı birlikleri Bingazi'ye yöneldi. Onları durduran ise muhalifler değil, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Libya üzerinde uçuşa yasak bölge oluşturulması yönündeki kararını ceplerine koyan Washington, Paris ve Londra olacaktı. Arap Birliği'nin de desteklediği Libya üzerinde uçuşa yasak bölge oluşturulmasına olanak tanıyan karar ile "sivillerin korunması" öngörülüyordu ama bu kısa süre sonra Kaddafi'nin devrilmesi operasyonuna dönüşecek-

1. Leila Noueihed, Alex Warren, *The Battle for the Arab Spring*, Yale University Press, New Haven, 2012, s. 176.

ti. Harekâtın ilk saldırısını Fransızlar düzenledi. Kaddafi güçleri Bingazi yakınlarında durduruldu. Kısa süre sonra başkent Trablus da ateş altındaydı. Amerikan ve İngiliz güçleri de operasyona aktif katılım sağlıyordu. Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi bazı Arap ülkeleri de "Libya Savaşı"na dahil olmuşlardı[2].

Fransız jetlerinin füzeleri düşmeye başladıktan iki gün sonra Oktay'la Bingazi yolundaydık. İskenderiye'ye kadar Kahire muhabirimiz Nuran Milli'nin ayarladığı taksiyle gidecek, orada Türkiye'de bağlantı kurduğumuz kişiler sayesinde temasa geçtiğimiz Rafi ve Mustafa adlı iki kişiyle muhaliflerin denetimindeki Sellum sınır kapısını kullanarak vizesiz Libya'ya giriş yapacaktık. Havalimanı kapısında bizi karşılayan taksiye bindik ve zaman kaybetmeden İskenderiye'ye doğru yola çıktık. Mısır'daki askeri yönetimin kontrolünü her yerde hissediyorduk; yol boyunca kontrol noktaları, asker dolu kamyonlar, tanklar sıralanmıştı. Savaş coğrafyasına alıştırma aşamasıydı bu yolculuk.

Yaklaşık 3,5 saatlik yolculuktan sonra İskenderiye çıkışında buluşma noktasına gelmiş, bir benzincide bizi Libya'ya götürecek Rafi ve Mustafa'yı bekliyorduk. Türkiye'den ayrılmadan önce Mustafa'yla telefonda konuşmuştum. Türkiye'ye "tekstil işi" için sık sık gelip gidiyordu. Çat pat, kendine has bir Türkçe'si vardı. Mavi gökyüzünün altında, terk edilmiş duran yazlık sitelerin yanı başında tek tük araçların uğradığı bir benzincide buluşacaktık. Bir süre sonra kırmızı kamyonetleriyle geldiler. Rafi, kırk yaşlarının başlarında sakallı, uzunca boylu, güler yüzlü zayıf biriydi. Mustafa ondan iki üç yaş daha küçük, Libya'nın Sahra çölünde yer alan iç bölgelerinde rastlanan derecede koyu renk tenli, tıraşlı kafalı, orta boylu, hafif toplu ve daha sessizdi. Ayaküstü sohbeti çok uzatmadık. Hemen cepheye varmak istiyorduk. Dönüşte de bizi karşılayacak olan taksi şoförümüz Muhammed'le helalleştik ve yola çıktık.

Kaddafi ve Yeşil Kitap

Kamyonetin arka koltuğundaydık Oktay'la. Aracın çeşitli yerlerine kırmızı-siyah-yeşil üç renkli şeritler ve beyaz ay yıldızdan oluşan muhalif bayrağın simgeleri yerleştirilmişti bile. Libyalı muhalifler kendilerine, Ömer Muhtar döneminin bayrağındaki renkleri yeniden seçmişti. Kaddafi yeşilinin yerine bunlar geçecekti.

2. "Battle for Libya: Key moments" *Al Jazeera*, http://www.aljazeera.com/indepth/spotlight/libya/2011/10/201110201042447067 60.html, (Erişim tarihi: 22.11.2013).

Yol boyunca Mustafa'dan Libya'daki son duruma ilişkin bilgi almaya çalışıyorduk ama o da uzun süredir Türkiye'deydi ve aslında yepyeni bir ülkeye gidiyordu bizim gibi, aynı kısa cümleyi tekrarlıyordu: "İyi oljak işallah". Uzayıp giden yol boyunca elimdeki notları inceliyordum. Kaddafi'nin Libya'ya nasıl yön vermeye çalıştığına ilişkin bir kılavuz ya da manifesto niteliğindeki *Yeşil Kitap*'ı da bir sahaftan edinmiştim ve muhalif "rehberlerimize" göstermeden boyutları zaten oldukça küçük olan kitabı karıştırıyordum.

Muammer Kaddafi önderliğindeki askeri "Devrimci Komuta Konseyi" kendine örnek olarak komşu Mısır'daki Nasır yönetimini seçmişti ve ülke zenginliğinin Batılı şirketlere değil, Libyalılara akıtılacağı tek partili bir sosyalist Arap Cumhuriyeti hedefliyorlardı. Kaddafi 1969'da yönetimi ele geçiren bu hareketten Libya'nın lideri olarak sıyrıldı. "Yeşil Kitap" serisini ise 1975'te yayımlamaya başlayacaktı. Yani alışılanın aksine önce yönetimi ele geçirmiş, ardından manifestosunu kaleme almıştı. Libya lideri kitapta parlamenter sistemi topa tutuyor, temsili demokrasi üzerinden "halk iradesinin çalındığını ve otoritenin tekel altına alındığını" ifade ediyor "halka vekalet olmaz" diyordu. "%51'in oyunu alan bir aday %49'u yönetirse bu diktatörlüktür" saptamasında bulunan Kaddafi, referandumu da "aldatmaca" olarak nitelendiriyor, "evet diyenin niye evet, hayır diyenin niye hayır dediği açıklanmalıdır" diyordu. Kaddafi, "gerçek demokrasi" için önerdiği "Üçüncü Dünya Teorisi"nde, dört aşamalı bir sistem tasarlamıştı. Bu en küçük ölçekli yerel temsilden, ulusal ölçeğe uzanan bir yönetim hiyerarşisiydi. Birinci aşamada halk komisyonları yer alıyordu. Bunlar kurulan halk kongreleri ile bir üst yapı olan halk komitelerinde birleşiyor ve bunların da üzerinde yer alan halk kongresi genel sekreterliği, yönetim hiyerarşisinin üst bölümünü oluşturuyordu. Kaddafi ülkenin sıfatını da Cumhuriyet'ten Cemahiriye'ye, yani "kitlelerin devleti"ne çevirecekti.

Kaddafi'nin ideal demokrasi aygıtı olarak önerdiği halk kongresinin, kendi kararları için bir onay mekanizmasına dönüşmesi çok zaman almadı. Birkaç kez ters düşseler de kongre genellikle Kaddafi'nin yönetim aracı olarak çalıştı. Kaddafi, yasaların kaynağı olarak şeriatı gösterse de katı bir şeriat devleti kurmayacaktı. Özgün bir model yaratmıştı. Aynen "Cemahiriye"sinin sosyalist sıfatının kendine özgü olduğu gibi. Özel mülkiyeti sınırlandırdı,

toprak reformu yaptı, kooperatifler kurdurdu. Ancak bunları o dönemde Sovyetler liderliğinde Varşova Paktı'nda örgütlenen sosyalist rejimlerden farklı bir söylemle yürüttü. *Yeşil Kitap*'ında "işçi sınıfı" iktidarına karşı çıkıyordu. "Sınıf adına kurulan bir parti er geç o sınıfın yerini alır" diyordu. Kaddafi halka biraz da sizin girişimcilik yapmanıza gerek yok, ben size bakarım mesajı veriyordu. Libya Afrika'nın en büyük, dünyanın da beşinci büyük petrol rezervine sahipti. Kaddafi sistemini, dağınık ve ülkenin yüzölçümüyle kıyaslanınca oldukça düşük olan yaklaşık 6 milyonluk nüfusuna petrol gelirlerinden sübvansiyonlar vererek devamlı kılmaya çalışıyordu[3]. Petrol gelirleriyle vatandaşlara ücretsiz eğitim, sağlık imkânlarının yanı sıra ücretsiz elektrik kullanımı, evlilik ve çocuk yardımları sunuyordu. Ancak bu petrol zenginliği üzerinde yaşayan Libyalılar kendilerini Kuzey Afrika'daki yoksul toplumlarla değil, varlıklı körfez ülkelerindeki zenginlerle kıyaslıyor, gelirin adaletsiz dağıtıldığını düşünüyorlardı.

Yeşil Kitap, Libya'daki okulların müfredatına girmiş, resmi binaların duvarlarına kazınmış, halka ezberletilmişti. Bu yüzden Kaddafi'ye karşı verilen savaşın da ilk "kurbanlarından" biri olacaktı. Elimdeki bu kitabın orijinal Arapça baskılarını, Libya'daki "yeni dönemde" de çok defa görecektim; ya ayaklar altında ya da alevlerin içinde.

Libya'dan önceki durak: Karaborsa kasabası

Mısır'ı Akdeniz kıyısı boyunca neredeyse boydan boya katettiğimiz dümdüz yol bitmek tükenmek bilmiyordu. Biz Libya'ya ulaşmak için acele ediyorduk ama görünüşe göre Rafi ve Mustafa'nın bizim kadar acelesi yoktu. Libya'daki uzun karayolu seyahatlerimize damga vuracak nargile ve namaz odaklı molalarla, Libya plakalı bu kamyonete biner binmez tanışmıştık. Sınıra kadar giden yaklaşık 400 kilometrelik bu yolu sekiz saatte katedebilmiştik ve sınırı geçmeden zorunlu bir mola daha vermek zorundaydık. Savaş bölgelerinin vazgeçilmez iletişim cihazı olan bir uydu telefonu alacaklardı. Libya'nın doğusundaki birçok noktada GSM erişimi kesilmişti.

Libya'yla Mısır'ı ayıran sınır kapısı öncesindeki son Mısır kasabası Sellum, o sırada dünya uydu telefonu ticaretinde söz sahibi

3. Roger Owen, *The Rise and Fall of Arab Presidents for Life*, Harvard University Press, Cambridge, 2012, s. 99.

haline gelmişti ve bir mola da burada verdik. Yaklaşık 1000 dolarlık bir telefon ve yeterli miktarda kredi için pazarlık başladı. Dükkân sahibi çeşitli ikramlarda bulunuyordu. Önce bizi insanların yerde hasırlar üzerine oturduğu garaj benzeri loş, çıplak ampullerle aydınlanan garip bir mekâna soktu. Burânın bir "restoran" olduğunu anlamamız önümüze konan pilav ve tavuk parçaları dolu tabakları gördükten sonra oldu. Ardından kahveler içildi başka bir yerde. Pazarlıkları Rafi yapıyordu. Üzerine hararetli bir pazarlığın döndüğü telefon kahveye de gelmedi. Onun yerine biz araca atladık, kasabanın kıyısında müstakil yüksek duvarların çevrelediği bahçe içinde tek katlı bir eve gittik ve kalabalık bir ailenin oturduğu geniş bir salonda yine yiyecek içecek ikramıyla karşılandık. Gün ilerlemişti ve bizim Bingazi'ye en az 6 saatlik yolumuz vardı. Sonunda telefon geldi, uzun bir vedalaşma faslından sonra yola çıkabildik. Sınır kapısına vardığımızda hava kararmıştı.

Mısır sınırında can pazarı

Kapının Mısır tarafı can pazarıydı. Libya ekonomisini ayakta tutan, uzun yıllar boyu bu ülkeye azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden akan ucuz emek gücü olmuştu. Afrika'nın iç bölgeleri, Filipinler, Tayland, Hindistan ve Türkiye'den çok sayıda işçi vardı. O dönemde Libya'da özellikle inşaat sektöründe çalışan 25 bin Türk işçisi bulunuyordu[4]. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke hava, deniz ve karayoluyla vatandaşlarını tahliye edebiliyordu. Ama, en kötü durumda olanlar Afrikalı işçilerdi.

Kaddafi, zayıf ordusunu muhaliflere karşı Afrikalı paralı askerlerle takviye etmişti. Başta Çad olmak üzere, Nijer, Zimbabve, Liberya, Sierra Leone, Uganda ve Mali'den yaklaşık 25 bin paralı askerin ülkeye taşındığı söyleniyordu. Bu askerler iddiaya göre yeteneklerine göre savaştıkları her gün için 300 ila 2 bin dolar alıyorlardı[5]. Rejim doğudaki muhalifleri püskürtmek için başlattığı karşı saldırı için de bu paralı askerleri kullanmış, muhalifler ise yakaladıkları birçok Afrikalı askeri acımasızca cezalandırmıştı. Bu durum ülkede yıllardır çalışmakta olan Afrikalı işçilerin de ya korkudan Libya'yı terk etmesine ya da kovulmasına yol açmıştı.

4. "Libya'da hangi ülkenin vatandaşı var?" *Ntvmsnbc*, http://www.ntvmsnbc.com/id/25185580/, (Erişim tarihi: 22.11.2013).

5. "Gaddafi amasses army of African mercenaries" *Al Arabiya*, http://www.alarabiya.net/articles/2011/03/03/140004.html, (Erişim tarihi: 22.11.2013).

Çoğunun uçak parası bir yana, otobüs bileti alacak parası bile yoktu. Zaten bazıları da ülkelerinde çok daha kötü koşulları terk etmişlerdi ve dönecekleri bir evleri yoktu. Sellum sınır kapısında Birleşmiş Milletler'in kurduğu geçici istasyona sığınmışlardı. Sığınmacılara ayrılan alan dardı ancak kaçanların sayısı her geçen gün artıyordu. Şiltelerin arasındaki mesafeler kısala kısala tükenmiş, döşekler üst üste binmeye başlamıştı. Depoların içinde yüzlerce kişi yan yanaydı. Mısır'da hâlâ dimdik olan sınır bürokrasisinden çıkış için gerekli izinleri beklerken, onların öyküleri önümüzden birer birer geldi geçti. Göz göze geldiğimizde ya da yanlarına yaklaştığımızda bize onları oradan çıkarmak için bir şey yapıp yapamayacağımızı soruyorlardı üç beş kelime İngilizce'yle. Elimizden bir şey gelmiyordu, çaresizdik. Birkaç saat içinde çıkış işlemleri tamamlandı ve Mısır'ın kapısı ardımızdan kapandı. İnsanların kaçtığı ülkeye giriyorduk.

Saat ilerlemiş, gece yarısına yaklaşmıştı. Bir benzincide kısa bir mola daha verdik. Mısır'da olduğu gibi burada da raflar, adına Türkiye'de çok aşina olmadığımız Türk malı ürünlerle doluydu. Türkiye'de pazar payı düşük olan Anadolu menşeli gıda firmaları buralarda perakende deviydi adeta. Yeniden yola koyulduk. Yol boştu, Rafi ülkesine varınca aracın gazını köklemişti. Ancak Bingazi'ye çok vardı daha. Üstelik Rafi de Mustafa da çok yorulmuşlardı. Derne'de bir otele doğru yöneldik.

Bingazi'ye doğru...

Otelin lobisinde silahlı muhafızlar karşıladı bizi. Dekorasyonundan anladığım kadarıyla bir zamanların seçkin turistik tesisi olan görkemli bina, bir üs görünümündeydi. İçeriye girdik. Karşımızda kendilerince uydurdukları üniformaları, farklı modellerdeki uzun namlulu silahlarıyla Ulusal Geçiş Konseyi'nin askeri kanadı mensupları yani kısaca "isyancı ordusu" duruyordu. Çok kısıtlı sayıdaki odalardan birini, haberci olduğumuz için hemen Oktay'la bana tahsis ettiler. Daha sonra da her gittiğimiz yerde aynı desteği görecektik. En üst seviyeden en alt rütbeye kadar herkes, medyanın savaşlarını kazanmalarında onlara yardımcı olma gücü konusunda hemfikirdi. Tunus ve özellikle Mısır'daki ayaklanmalarda medyanın yerel ve uluslararası ölçeklerde rejim üzerinde büyük bir baskı gücü olduğu konusunda ikna olmuşlar-

dı. Libya'da isyancılarla geçireceğimiz günlerde o ana kadar başka hiçbir yerde karşılaşmadığımız bir destek görecektik.

Sabahın erken saatlerinde yeniden yola çıktık. Birkaç saat sonra Akdeniz'in kıyısında modern bir kent görünümündeki Bingazi'deydik. Yabancı basının büyük bir bölümünün kaldığı Uzu Otel'e yerleştik. Ardından ilk durağımız, otelden daha çok zaman geçireceğimiz Türk Konsolosluğu oldu. Burası Başkonsolos Ali Davutoğlu sayesinde Türk gazeteciler için adeta bir "sığınma evi" olmuştu. Artık cephede geçirdiğimiz süre dışında Türkiye'yle tüm bağlantıları uydu sayesinde buradaki internet üzerinden yapacak, yayın noktası olarak geniş balkonunu kullanacak, birlikte yemekler yiyecek, burayı Bingazi ofisimize çevirecektik. Buradaki güvenlik personeli sayısı da artırılmıştı. 10-15 özel harekâtçı polis sürekli görev başındaydı. İstihbarat görevlileri de radyo ve internet üzerinden sürekli cephedeki son durumu izliyordu. Cepheden döndüğümüzde bizlerle de uzun sohbetler ederek duruma ilişkin gözlemlerimizden yararlanmak isteyeceklerdi.

İlk günlerde bizden başka TRT Türk ekibi de vardı konsoloslukta; Fatih Er, Ediz Tiyanşan ve Gürsel Çelikkanat. Onlarla kısa bir sohbetten sonra yol arkadaşımız Mustafa'yla buluştuk. Artık cepheye, onun küçük yeşil Mazda'sıyla taşınacaktık. Zorlu çöl savaşı şartlarında hayal edebileceğimiz son araçtı. İlk durağımız, kent merkezinin 60 kilometre batısındaki geniş düz bir arazi oldu. Esen rüzgârın küçük çaplı kum fırtınalarına yol açtığı bu yerdeki 4 büyük zırhlı aracın enkazı Bingazililer tarafından çevrelenmişti. Bunlar 3 gün önce Fransız jetleri tarafından vurulan İtalyan yapımı paletli toplardı ve dev namluları Bingazi'ye çevrilmiş durumdaydı. Kaddafi zırhlılarını buraya yöneltip Bingazi'deki direnişi bir gecede ezmek istemişti ancak müttefik hava kuvvetleri devreye girmişti. Artık uluslararası hale gelen bir savaşın havadan gelen ilk ateşinin kurbanıydı bu tankların mürettebatı. Bingazi Kaddafi'nin demir yumruğundan kıl payı kurtulmuştu ve burası ailelerin birlikte gezdiği, tankların üzerine çıkıp zafer işareti yaparak fotoğraf çektirdiği bir mesire alanına dönüşmüştü. Herkes "savuşturulan tehlikeyi" görmeye geliyordu. "Bu tanklar vurulmasaydı halimiz haraptı!"; orta yaşlı bir adam Bingazililerin düşüncelerini böyle özetliyordu.

Öğleden sonra konsolosluğa döndük. Uydu telefonuyla İstanbul ile konuştuk ve akşamki ana haber kuşağı için canlı

bağlantı ayarladıklarını söylediler. Henüz konsoloslukta bilgisayar üzerinden Skype bağlantısı için gerekli sistemi kuramamıştık. Bu nedenle otele gidip burada uluslararası yayın kuruluşlarının çatıya yerleştirdiği uydu antenlerinin yanı başında, dünyanın dört bir yanındaki meslektaşlarımızla yan yana yolculuk öykümüzü ve ilk gün izlenimimi anlatacaktım.

Riskli bir yolculuk

Hava kararmıştı, Mustafa'ya ulaşamıyorduk. Konsolosluğu terk ettik ancak caddelerde tek bir taksi yoktu. Kime güvenebilirdik? Bu, o günlerde Bingazi'de önemli bir soruydu. Çünkü hâlâ Kaddafi'ye bağlı "uyuyan hücrelerden" söz ediliyordu. Muhaliflerin elindeki kentte binaların içinden keskin nişancılar zaman zaman ateş açıyor, suikast eylemleri düzenliyorlardı. Birkaç gün önce bir yabancı gazeteci yanlış araca binmiş ve kaçırılmıştı. Cesedi bir süre sonra bir ara sokakta bulunmuştu. Dikkatli olmamız söylenmişti ancak Kaddafi yanlıları ve muhalifleri ayırmak mümkün değildi. Zaten ortam gereği tüm araçlar muhaliflere ait simgelerle süslüydü ama bu hiçbir şeyin garantisi değildi. Oktay'la otostop çekerken araç seçmeye çalışıyorduk ama zaman daralıyordu. Sonunda bir aracı durdurduk. İki genç vardı arabada, birinin başında siyah asker beresi, diğerinde kamuflaj gömleği. O günlerde bütün genç erkekler böyle giyiniyordu. Kent milis kentiydi. Oteli tarif ettik, bırakıp bırakamayacaklarını sorduk. Çok az İngilizce biliyorlardı ama anlaştık. Araca bindiğimizde hatalı bir seçim yaptığımızı anladık. Şoförün yanında oturanın yanında kısa dipçikli bir kalaşnikof vardı ve bunu anladığımızda bindiğimiz otomobil, sadece karşıdan gelen başka bir aracın farlarıyla aydınlanan, ıssız karanlık bir sokağa sapmış ve durmuştu bile.

Oktay'la birbirimize baktık, o an ikimiz de yeni bir kaçırılma öyküsünün içinde olduğumuzu düşündük. Galiba bizi diğer arabaya geçirecek ve uzakta bir yerde icabımıza bakacaklardı. Şanslıysak fidye pazarlığı ya da esir değişimi için hayatımızı bağışlayabilirlerdi. Yanımızda kendimizi savunabileceğimiz tek şey benim çakımdı ve Bingazi maceramızdaki her şey başlamadan bitmek üzereydi. Oktay da endişeliydi. Çok konuşmadan durumu anlamaya çalışıyorduk. Bizim araçtaki silahlı genç kapıyı açarak hızla indi ve diğer araca geçti. Hızla uzaklaştılar. Şoför mahallinde oturan

beni yanına çağırdı. Kısa süre sonra anladık ki otomobili kullanan genç bizim için yolunu değiştirmiş ve yanındaki arkadaşını diğer araca aktarmıştı. Korktuğumuzu belli etmemeye çalışıyorduk ama betimiz benzimiz solmuştu. Saati işaret ettim ve yola çıkmamız gerektiğini söyledim. Otele vardığımızda yayına 10 dakika kalmıştı. Şoförümüze teşekkür ettik ve uçar adımlarla otelin basamaklarına yöneldik. Araladığı camdan kırık İngilizce'siyle uyarmayı ihmal etmedi: "Gece sokaklarda fazla dolaşmayın. Tehlikelidir!"

Ertesi gün, Bingazi ve yakın çevresinde savaş ve çatışmaların izini sürmeye devam ettik. Kent merkezine yakın büyük kışlalardan birinin adı Katiba'ydı. Burası aynı zamanda bir hapishane ve birçoklarının ifadelerine göre işkencehaneydi. Kent henüz muhaliflerin eline geçmeden düzenlenen gösterilerde, hayatını kaybeden bir göstericinin eyleme dönüşen cenazesinde korteje buradan ateş açılmıştı. Bu nedenle nefretin merkezi olmuştu. Bingazi düştükten sonra burası da artık sivillerin gezi mekânlarındandı. Otomobilleriyle Katiba'nın binaları arasındaki dar sokaklarda çoluk çocuk turlayanlar, hücre olarak kullanılan odaların yıkıntıları arasında, ailesinden birinin yıllar önceki korku ve acı dolu hatıralarını yad edenler vardı.

Kentin diğer ucundaki bir diğer kışlada ise sivillere askeri eğitim veriliyordu. Muhalifler hem Kaddafi birliklerinin depolarından aldıkları hem de Körfez ülkeleri, özellikle de Katar'ın sağladığı silahları kullanmayı öğrenmeye çalışıyorlardı. O kışlada rastlamasak da Katar'ın Libya'ya askeri eğitim için uzmanlarını gönderdiği de belirtiliyordu[6]. Katar'ın verdiği destek, Kaddafi rejiminin nefretini, muhaliflerin minnettarlığını kazanmıştı. 12 bin kilometrekarelik bu küçük Körfez ülkesinin bayrağı, kentin dört bir yanında Fransız, Amerikan, İngiliz bayraklarıyla birlikte dalgalanıyordu. Libya operasyonu, petrol ve doğalgaz zengini Katar'ın son dönemde dış politikada geçtiği atakta yeni bir sayfayı gösteriyordu: Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki rejim değişikliklerinde aktör olmak. Katar bu hamlesiyle çevresindeki iki büyük güç, Şii İran ile Ortadoğu'nun hamisi niteliğindeki Suudi Arabistan'a karşı aktif bir denge arayışındaydı[7].

6. "Libyan rebels receiving anti-tank weapons from Qatar" *The Guardian*, http://www.theguardian.com/world/2011/apr/14/libya-rebels-weapons-qatar, (Erişim tarihi: 23.11.2013).

7. Lina Khatib, "Qatar's foreign policy: The limits of pragmatism" *International Affairs*, 89: 2, 2013, s. 419.

Muhalif ordu ve milisler

Muhaliflerin amacı sadece Bingazi'yi korumak değil, doğudan yüklenerek Kaddafi rejimini yıkmaktı. Bu nedenle Bingazi'de ele geçirilen kışlada askeri eğitim aralıksız sürüyordu. Geniş avlunun dört yanında dört büyük insan çemberi, her bir çemberin ortasında ordudan ayrılmış eski bir rütbeli subay vardı. Birinde piyade tüfeği eğitimi, birinde uçaksavar, diğerinde tanksavar eğitimi veriliyordu. 54 yaşında kısa bir süre öncesine kadar zirai ilaçlama uçağı pilotu olan Adil Sultan, artık iyiden iyiye kırlaşmış saçlarıyla burada eğitim görenlerden biriydi. Tanksavar kullanmayı öğreniyordu. 22 yaşındaki oğlu ise avlunun diğer köşesinde kalaşnikof söküp takma alıştırması yapıyordu. Cepheye gidenlerin bazısı o kadar eğitimsizdi ki. Oteldeki sohbetlerimiz sırasında uluslararası bir haber kuruluşu için çalışan bir kameramanın anlattığı öykü daha fazla söze gerek bırakmayacak cinstendi. Kameraman Lübnanlıydı ve bu ülkedeki örgütlerden birinde geçirdiği zaman süresince birçok silahı kullanma konusunda da ustalaşmıştı. Bir gün cephede çekim yaparken "milislerin ellerindeki roketatarı kullanamadığını görmüş, bunun üzerine kamerasını bir kenara bırakmış ve onlara silahın nasıl ateşleneceğini göstermişti".

Kaddafi rejimine karşı savaşan birçok farklı grup vardı. Bingazi'de ele geçirilen kışlada askeri eğitim görerek cepheye giden "halk ordusu"nun yanı sıra, uzun süre yurtdışında savaşarak deneyim kazanmış gruplar da vardı. Bunlardan en ünlüsü Abdülhekim Belhac liderliğindeki Libya İslam Savaşçıları'ydı. Belhac ve beraberindekiler, Sovyetler'e karşı Taliban saflarında savaşmış ardından El Kaide'yle yakınlıkları nedeniyle Batı'nın kara listesine alınmışlardı. CIA ve MI6 ortak bir operasyonla Belhac'ı Malezya'da yakalayacak ve Kaddafi'yle anlaşarak onu Libya'ya teslim edeceklerdi[8]. Belhac hapishanede geçirdiği 7 yıllık mahkûmluğun ardından serbest kalacak, Libya'daki savaşta yurtdışında Afganistan ve Irak'ta yıllarca savaşmış adamlarıyla özellikle başkent Trablus'un alınmasında önemli rol oynayacaktı. Bu savaşta kartlar yeniden dağıtılmış ve Belhac ile Batılılar aynı safa geçmişlerdi.

Libya'da savaş sadece cephede değil, gündelik yaşantının her alanında veriliyordu. Kaddafi'ye ait ya da rejimi çağrıştıran her şey yıkılıyor, tahrip ediliyor, ortadan kaldırılıyordu. Bayraklar,

8. Leila Noueihed, Alex Warren, *The Battle for the Arab Spring*, Yale University Press, New Haven, 2012, s. 177.

heykeller, bazı resmi binalar rejime duyulan öfkeden payını almıştı. Rejimi öven sloganların yerini Kaddafi ve ailesini aşağılayan duvar yazıları almış, isyan kendi kültür ürünlerini çoktan yaratmaya başlamıştı. Bunlardan en ünlüsü "Zenge, Zenge" şarkısıydı. Kaddafi 22 Şubat'ta yaptığı konuşmada muhalifleri "santim santim, bina bina, ev ev, sokak sokak" kovalayacağını söylemiş, "sokak sokak" anlamındaki "zenge zenge" hiç kimsenin dilinden düşmeyen popüler bir Kaddafi karşıtı şarkıya dönüştürülmüştü. Şarkının Kaddafi'yle dalga geçilen bir de klibi hazırlanmıştı. İşin ilginç tarafı, Arap coğrafyasındaki birçok başka yerde olduğu gibi İsrail karşıtlığının güçlü olduğu Libya'da çoğu kimse, bu şarkının düzenlemesinin, Tel Aviv'de yaşayan Tunus kökenli bir İsrailli tarafından yapıldığını bilmiyordu[9].

Bingazi gecelerinde, silah sesleri duymak sıradandı. Bu patırtının bir nedeni içeride az sayıda kalmış rejim taraftarları ve muhalifler arasındaki çatışmalardı. Ancak uykular daha çok cepheden gelen olumlu haberlerin kutlaması için havaya sıkılan kurşunların sesleriyle bölünüyordu. Otomatik silah, hatta uçaksavar sesine alışmıştım ama bir gece karanlığın içinden şiddetli bir obüs sesi geldi. "Tamam" dedim "Kaddafi bir karşı saldırı başlattı ve kentin eteklerinde!" O sırada acaba sabah uyandığımızda kapının önünde Kaddafi birliklerini, tankları bulur muyuz sorusu, oteldeki haberciler arasında en popüler tartışma konularından biriydi. Tabii öyle bir durumda ülkeye vizesiz giren kaçak gazeteciler olarak durumumuz pek parlak olmayacaktı. Top seslerinin yankılandığı o gece koridora çıkıp diğer yabancı gazetecilerle konuşunca öğrendik ki 150 kilometre batıda yer alan, kritik önemdeki Ecdebiye kenti günler süren direnişin ardından tamamen isyancıların eline geçmişti. Sabahın ilk ışıklarıyla oraya doğru yola çıkacaktık.

Ertesi gün batıya uzanan dümdüz yolda solumuzda ıssız çorak topraklar, sağımızda masmavi uzanan Akdeniz, Ecdebiye'ye doğru yoldaydık. Yol boyunca çatışmanın izleri tazeydi. Kaddafi güçleri kısa süre öncesine kadar buradaydı ancak müttefik hava gücü, tankları, grad roketatar bataryalarını, kamyonları, otobüsleri imha etmişti. Libya'ya geldikten kısa süre sonra anlamıştık ki Batılı ülkelerin havadan sağladığı yoğun ateş gücü olmasa dağınık

9. "Qaddafi Youtube spoof by Israeli gets Arab fans" *New York Times*, 27 Şubat 2013, http://www.nytimes.com/2011/02/28/world/middleeast/28youtube.html?_r=0, (Erişim tarihi: 23.11.2013).

haldeki muhalif isyancıların bu savaşı kazanması mümkün olmayacaktı.

Kirli bir savaş

Birçok Libya kentinin girişinde olduğu gibi büyükçe bir kapı karşıladı bizi Ecdebiye girişinde. İsabet almış, yer yer yıkılmıştı. Kaddafi güçlerinin yoğun kuşatmasına günlerce direnen kent hayalet şehir görünümündeydi. Sivillerin büyük bölümü hâlâ sığındıkları köşelerden çıkmıyorlardı. Jetlerin yapamadığını muhalif savaşçılar yapmış, zayıflayan rejim güçlerine son darbeyi de onlar vurmuştu. Uzaktan simsiyah bir duman yükseliyordu, oraya yöneldik. Bu hâlâ cayır cayır yanan Rus yapımı bir tankın enkazıydı. Benzin deposunun infilak etme ihtimaline aldırmadan, önünde kutlamalar yapan, hatta yanmayan kısmına çıkarak fotoğraf çektirme yarışındaki isyancılar vardı.

Biraz ileride dumanı tüten jipe monte edilmiş bir uçaksavar bataryası duruyordu. Çatışma burada dakikalar önce sonlanmıştı. Araçtan arta kalan metal bir plakayı elinde tepsi gibi tutan bir muhalif savaşçı sokuldu yanımıza. Servis yapan bir garson edasıyla "tepsiyi" kameramıza ve bize yaklaştırdı gülümseyerek. Dumanı tüten bu şeyin ne olduğunu ilk bakışta anlayamadım. Yanan bir cesedin parçaları olduğunu ise kokusunu alınca fark ettim. Kameramıza "ikram etmeye" çalışıyordu bu görüntüyü. İşte o anda nefretin boyutlarını tüm çıplaklığıyla gördüm. Libya'da yaşanan kirli bir savaştı. Kaddafi güçlerinin sivil halka yönelik saldırıları. Hedef gözetmeden kentleri, kasabaları, roket ve bomba yağmuruna tutması, toplu infazlar sıkça dillendiriliyordu ancak gazeteciler olarak, muhaliflerin de eşit derecede vahşet içeren eylemlerine tanık olmaya başlamıştık. Çoğu yerde "düşmanın" esir alınmadığına dair öyküler geliyordu kulağımıza. Bingazi'de girmediğimiz delik kalmadığı halde esirlerin tutulduğu hapishaneye ne yaptıysak girme izni alamamıştık. Özellikle Afrikalı paralı askerlere nefret büyüktü. Cesetleri yer yer yol kenarında çürümeye bırakılıyordu. İşkence öyküleri anlatılıyordu. Kafamızda biraz da uluslararası haber kuruluşlarının haftalardır yayınlarıyla oluşturduğu romantik "devrim savaşçısı" algısını sarsan olayların sayısı her geçen gün artıyordu.

Savaş büyük bir hızla ve şiddetle batıya kayıyordu ama biz her gün çektiğimiz görüntüleri Türkiye'ye ulaştırmak için büyük bir

hızla akşam olmadan Bingazi'ye, internet erişimi sağlayabildiğimiz konsolosluğa dönmek zorundaydık. Bu yüzden yolculuklarımız da her geçen gün uzuyor, kimi zaman günün sekiz saatini yolda geçiriyorduk. Sabah Mustafa'yla yola çıkıp, muhalif savaşçıların en ileri hattında savaşı canlı izlemeye başlamıştık. Mustafa hızımızdan hoşnut değildi her zaman. Yol boyu sıkça verdiği nargile, namaz ve kahve molaları savaşın şiddeti arttıkça azalıyordu. "Hadi Mustafa gidelim artık!" bizden en sık duyduğu cümleydi belki ama varmak istediğimiz yere önünde sonunda onun istediği saatte ulaşıyorduk. Artık cephe hattı ilerlemişti. Yıkıntılarla dolu Ecdebiye'yi geride bırakıp batıya, petrol kentleri Brega ve Ras Lanuf'a gidiyorduk. Geniş ve düzgün çöl yolunun üzerinde ağır silahların salvoları karşılıyordu bizi en ileri hatta. Bazen hayatta kalmak şanstı. Ras Lanuf'ta ülke ekonomisinin temel geliri olan petrolün işlendiği bir rafineriye gitmiştik. Terk edilmişti ama bahçesi bir cephanelik gibi kullanılıyordu. Yan yana dizilmiş sandıklar içinde uçaksavar mermileri ve el bombaları sıralanmıştı. Dünyanın dört bir yanından silah ve cephane akıyordu buraya. Silah o kadar boldu ki bir mola anında çekim yaptığımız sırada muhaliflerden biri yanındaki kalaşnikofu göstererek "al senin olsun" demişti. Bu hediyeyi geri çevirecektim ama bu silah bolluğu Kaddafi devrildikten sonra bile Libya'nın başına dert açmaya devam edecekti.

Cephe hattına yaklaştıkça, tehlike de artıyordu. En büyük tehlike, keskin nişancılar ve uzun menzilli silahlardı. Ras Lanuf'ta, hemen yanında çekim yaptığımız jip ve içindeki dört muhalif milisin, biz o noktayı terk ettikten kısa bir süre sonra bir tepenin ardından ıslık çalarak süzülüp gelen roket mermisinin hedefi olduğunu anlatıyorlardı akşam otelde. Dördü de ölmüştü. Buna rağmen neler olduğunu anlamanın en sağlıklı yegâne yolu cephe hattında olmaktı ve Oktay'la her gün saatler süren yolculuklarla cepheye gidip dönüyorduk.

Kısa bir süre sonra, diğer Türk basın mensupları da bize katılmaya başladı. Gündüz cephede, akşamüzeri konsoloslukta, gece otelde daha kalabalık bir gruptuk artık. Barış zamanı Bingazi'nin en lüks otellerinden biri olan otelimizde de tedarik sorunu başlamıştı. Açık büfe sabah kahvaltısı büyük çekirdekli tatsız zeytin, ambalajlı çedar yaprakları ve beklemiş yumurtadan oluşuyordu. Kahvaltıda artanlardan bir de sandviç yapıp meslektaşlarımızla konvoy

halinde cepheye doğru yola çıkıyorduk. Türkiye'den gelen medya mensupları, serbest çalışan ve yakalayacakları "sıra dışı" karelerle kariyerini garantiye alma arayışındaki yabancı foto muhabirleriyle birlikte, hep cephenin en ön safındaydı. Aralarında BBC ve CNN'in de olduğu birçok uluslararası yayın kuruluşu ise çelik yelek ve kompozit miğferleriyle bulunduğumuz noktanın birkaç kilometre gerisinde "mevzileniyordu". Bu ekiplerin eski askerlerden oluşan güvenlik uzmanları vardı ve onlar ne derse onu yapıyorlardı. Bizse şeytanın bacağını kırdığımıza inandığımız ve hareketin girdabına kapıldığımız için hep en önde giden birliğin yanındaydık.

Ölümün eşiğinde

Cephe hattında rüzgârın tersine döndüğü bir gün ise tehlikeli biçimde en arkada kalacaktık. Bir kaçış anıydı. Kaddafi güçleri ve muhalifler arasında o uzayıp giden çöl yolunun üzerinde tenis maçına dönen kasaba kazanma kaybetme serisinde sıra Bin Cevad'a gelmişti. O ana kadar muhaliflerin batıda ele geçirdiği en uç noktaydı. Kaddafi'nin memleketi olan ve Bingazi'yle başkent Trablus arasında köprü konumundaki Sirte kentinden önceki son önemli yerleşimdi. Muhalifler burayı ele geçirdiklerinde Oktay'la birlikte oradaydık. Yanımızda Kanal D'den Cem Tekel ve İsmail Arabacı da vardı. Sıfır noktasında karşılıklı taciz atışları aralıksız sürüyordu. Muhalifler havan topu ve grad roketleri, Bin Cevad kasabasının dışına çekilen Kaddafi güçleri ise top atışıyla birbirlerinin mevzilerini dövüyordu. Karşıdan atılan top ve havan mermileri birkaç yüz metre ötemizde patlıyordu. İşte o anda Mustafa'dan bizi mümkün olan en uç noktaya götürmesini istedik. Onun da gözü karaydı. Cem ve İsmail de geldi. Mustafa beş kişi sığıştığımız küçük otomobilini, çatışmanın hâlâ devam ettiği bir mahalleye soktu. Savaş, ev ev sürüyordu. Muhalifler bir iki katlı evleri çevreleyen duvarların arkasına mevzilenip evlere baskın yapıyordu. Ele geçirilen evlerdeki yeşil rejim bayrakları sökülüyor, bir sonraki eve geçiliyordu. Biz ise bu sokak çatışmasının ortasında ilerleyen arabamızla açık hedef konumundaydık. Dakikalar ilerledikçe araçtaki heyecan ve tedirginlik arttı, Mustafa'dan geri dönmesini istedik ama bizi duymuyordu. Çatışmanın ortasındaydık. Biraz daha uğraştıktan sonra Mustafa ikna oldu. Neyse ki havada uçuşan mermilere rağmen araç isabet almamıştı. Ama döndüğümüz-

de kısa bir süre önce zafer çığlığı atan muhaliflerin bulunduğu cephe hattının çöktüğünü gördük. Kaddafi güçleri ilerliyordu. Ele geçirilen evler, tek tek terk edilmeye başlandı, asılan bayraklar sahipsiz kaldı. Mağrur coşku, yerini ani bir korkuya bıraktı ve bir anda etrafı panik havası sardı. Top mermileri arka arkaya bulunduğumuz yerin yakınında patlamaya başladı. Ağır makinelilerin sesleri yaklaşıyordu. Herkes bulduğu bir araçla doğuya, Bingazi yönüne doğru tozu toprağı birbirine katarak uzaklaşmaya başladı. Etrafımıza baktık. Mustafa yoktu, aracı kilitliydi. Cem ve İsmail'in aracına yöneldik. Bir süre Mustafa'yı bekledik, gelmedi. Artık cephenin sıfır noktasında neredeyse bir tek biz kalmıştık. Araca atladık. Büyük bir hızla kaçmaya başladık.

Tozlu çöl yolunda onlarca araç ve onlara doluşmuş muhalif savaşçılar büyük bir panik halinde konvoyu takip eden patlamalardan kaçıyordu. Ölümden kaçtığımız o çekilme anında hepimizin psikolojisi altüst olmuştu. Birimiz derin bir sessizliğe bürünmüştü, ağzını bıçak açmıyor, sorduğumuz sorulara yanıt vermiyordu. Bir diğeri sürekli: "Polis miyiz? Asker miyiz? Ne işimiz var burada? Burada ölmeyelim" diye sayıklıyor, diğer bir arkadaş hayali savaşçılar görüyordu: "Bakın yanımızdan yaklaşıyorlar, üstümüze ateş açıyorlar!" Onun gösterdiği yöne bakıyorduk. Sadece kum tepeleri vardı. Ben bize ateş açanlara küfretmeye başlamıştım. Hayatımda kullanmadığım küfürleri ardı ardına sıralıyordum. Aracın içi kısa süreliğine tımarhaneye dönmüştü. Cephe hattı geride kalıp tehlikenin atlatılmasıyla birlikte adrenalin seviyemiz düşünce içimizdeki delileri savıp normale döndük. Yaklaşık 10 kilometre ötede yeni bir cephe hattı oluşturulmuştu. Orada durduk, neyse ki Mustafa yanımıza geldi. Çatışmaya kısa süre önce ele geçirilen bir evin tuvaletinde yakalanmıştı.

Gün yine Bingazi'de sonlandı. Başkonsolos Ali Davutoğlu ve konsolosluk ekibine öykümüzü anlatırken bir yandan da Türkiye'ye yollayacağımız görüntüleri ayıklamaya çalışıyorduk. Kulaklığı takınca etrafımızdan vızır vızır geçen mermilerin kamera mikrofonuna takılan seslerini duyduk. Oysa o sırada heyecandan mı yoksa etraftaki gürültüden mi bilinmez, duymamıştık bu sesleri. Bin Cevad cephesinde vurulmamız an meselesiydi ve yine ucuz atlatmıştık.

İzleyen günlerde savaşın seyri doğu cephesinde Kaddafi güçleri lehine son kez değişti. Brega yine yitirilmişti. Savaş

Ecdebiye yakınlarında kilitlendi. Kanal, 12 gün sonra bizi geri çekmeye karar verdi. Mustafa ve orada kalan meslektaşlarla vedalaştık. Geldiğimiz yoldan Mısır üzerinden, 12 saatlik bir karayolu yolculuğu ardından Kahire aktarmalı olarak Türkiye'ye dönecektik. NATO hava saldırılarıyla birkaç ay içinde sonlanacağı düşünülen savaş, sonbahara kadar uzayacak, başkent Trablus'un düşmesine rağmen çatışmalar son bulmayacaktı. Muhaliflerin kurduğu Ulusal Geçiş Hükümeti verilerine göre 30 bin kişi bu savaşı canıyla ödeyecekti[10]. Ancak buraya son gelişim değildi, Libya, Trablus ele geçirildikten sonra beni bir kez daha çağıracaktı. Bu kez yaklaşık 5 ay sonra, batıdan, Tunus üzerinden girecektim ülkeye. Ve bambaşka bir Libya görecektim.

10. "Libyan estimate: At least 30.000 died" *The Guardian*, 8 Eylül 2011, http://www.theguardian.com/world/feedarticle/9835879, (Erişim tarihi: 22.11.2013).

Suriye'de İç Savaşın Ayak Sesleri

İsyan dalgasının Tunus'tan başlayarak, Kuzey Afrika-Ortadoğu hattını sardığı 2010-2011 kışında, Suriye'deki yönetim için her şey yolunda gözüküyordu. Devlet Başkanı Beşar Esad, ilk değerlendirmesini *Wall Street Journal* gazetesine yapmış ve uzun uzun iktidara geldiği 2000 yılından beri Suriye'de başlattığı reform sürecinin halkla yönetimi birbirine yaklaştırdığını anlatmıştı. Ona göre ülkesinin dış politikada sergilediği kararlı duruş halkının rejime olan bağlılığını sağlamlaştırmıştı. "Halkınızın inançlarına sıkı bir bağlılık göstermelisiniz. Esas olan budur. Politikalarınızla halkın inanç ve çıkarları arasında farklılıklar olduğunda bu rahatsızlıklara yol açan bir boşluk oluşturur. İnsanlar sadece çıkarları için yaşamazlar. Aynı zamanda özellikle ideolojik alanlardaki inançları için yaşarlar. Eğer bölgenin ideolojik özelliklerini anlamazsanız, ne olduğunu da anlayamazsınız"[1]. Esad, bu sözleriyle özellikle Mısır ve Tunus liderlerinin Batı yanlısı politikalarını eleştiriyor, yönetimlerin halkın "hassasiyetlerinden" kopuk politikaları yüzünden böyle bir durumla karşılaştıklarını ima ediyordu. Süreci yakından izleyen birçok uzmana göre de Suriye'nin isyan salgınına karşı "bağışıklığı" vardı ve gözler Libya, Yemen ve Bahreyn'deydi. Oysa Esad çok değil, iki ay sonra kendi ülkesinde de benzeri manzaralarla karşılaşacak, sokak gösterileri kısa sürede silahlı çatışmalara dönüşmeye başladığında bu kez dış güçleri ve "komplo odaklarını" suçlayacaktı.

Bu süreçte Suriye'ye girmek ve haber yapmak oldukça zordu. Yabancı basın mensuplarının vize talepleri karşılanmıyor,

1. "Interview with Syrian President Bashar al-Assad" *The Wall Street Journal*, 31 Ocak 2011, http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894, (Erişim tarihi: 22.11.2013).

Suriye'de çalışabilme şansı olanlarsa ülkedeki istihbarat yapılanmasının, kısa ve bilinen adıyla "Muhaberat"ın takibinden nefes alamıyordu. İşte tam da bu dönemde Suriye'nin kapalı kapılarını aralayan bir fırsat belirdi. Suriye rejimine yakın isimlerin etkin olduğu Türkiye-Suriye Dostluk Komitesi, Türk haberci ve yazarların olduğu küçük bir grubu kısa bir Suriye gezisine çağırdı. Rejim olayları bir de kendi perspektifinden anlatmak istiyordu ve kapalı kapı aralanmıştı.

Suriye'ye gideceğim ağustos ayında artık yaşananlar Tunus ve Mısır'dakine benzer sokak protestolarının çok ötesine geçmiş, Libya'dakine benzer bir sürece girilmişti. Dera, Humus ve Hama gibi kentler tanklar tarafından günlerce kuşatılıyor, buralarda operasyonlar yürütülüyor, isyancılar Suriye birliklerine saldırılar düzenliyordu. Suriye'nin kuzeyinden Türkiye'ye göç başlamıştı.

Babadan oğula 40 yıllık Esad yönetimi

Protestoların başladığı mart ayından ağustosa kadar geçen sürede 2 bin 200 kişi hayatını kaybetmişti. Devlet Başkanı Beşar Esad babası Hafız Esad'dan devraldığı 40 yıllık iktidarı devretmeye niyetli değildi. Bu iktidarın öyküsü, aslında Arap milliyetçiliği rüzgârlarının bölgede etnik ve mezhep ayrımının üstünü örterek estiği 20. yüzyılın ortalarına kadar uzanıyordu. Çünkü Suriye'de Esadlar demek biraz da Baas Partisi, Baas Partisi de Arap milliyetçiliği temelleri üzerinde yükselen, laik ve sosyalist damarlardan beslenen bir hareket demekti. Bu akımın ayakta kaldığı tek yer, zamanla önemli dönüşümler geçirse de Suriye'ydi.

Suriye'nin Fransa'dan bağımsızlığını kazanmasından bir yıl sonra, 1947'de kurulan Baas Partisi, kapsayıcı söylemleriyle ülkedeki yoksul kesim ve azınlıklar için bir çekim merkezi oldu. Mensupları arasında Sünnilerin yanı sıra, azınlıkların temsilcileri, Kürtler, Dürziler, Hıristiyanlar, Türkmenler ve nüfusun yüzde 12'sini oluşturan Nusayri, yani Arap Alevileri de vardı. O dönemde genç bir subay olan Nusayri Alevi kökenli Hafız Esad da bu hareketin içine dahil olacaktı. Esad, Baas'ın içinde hızla üst mevkilere tırmanacak, hareket 1963'te iktidara geldikten yedi yıl sonra, 1970'te bir darbeyle hem parti hem de ülke yönetimini ele geçirecekti. Ülkede ilk defa bir Nusayri Alevi liderliğe yükselmişti. Baas Partisi, Esad henüz iktidarı ele geçirmeden ülkede kapsamlı

değişikliklere imza atmıştı. Özel bankalar kapatılmış, özel sektör faaliyetlerine sınırlamalar getirilmişti. Müslüman Kardeşler'in Suriye kolu da bu dönemde yasaklanmıştı[2]. Esad da yeraltına çekilen Müslüman Kardeşler'i iktidarı süresince zorlu ve kanlı bir mücadeleyle bastırmaya çalışacak ancak bu hareket varlığını hep sürdürecekti.

Sünni çoğunluğun ülkesi Suriye'de, bir azınlık mezhebine mensup olan Hafız Esad, rejiminin bekasının ülkenin laik kalmasından geçtiğini biliyordu. Bir yandan laikliği pekiştirerek korurken diğer yandan da Nusayri Aleviler hakkındaki olumsuz tavrı yıkmaya çalıştı. İktidara geldikten birkaç yıl sonra ülkedeki Sünni din adamlarından kendisini "gerçek Müslüman" ilan etmelerini istedi ve bu onayı aldı. Hükümet Nusayriliğin İslam'ın ayrılmaz bir parçası olduğuna ilişkin kitaplar dağıttı, hatta Kuran'ın ülkedeki bir baskısı üzerine Esad'ın resmi yerleştirildi. Bu "Esad Kuran'ı" diye anılacaktı[3]. Esad Nusayrilikte camide ibadet ve oruç gibi uygulamalar bulunmamasına rağmen iktidarı boyunca kalabalık camilere gitmiş, ramazanlarda ulemayla birlikte oruç açmış hatta kendi köyüne beş tane cami yaptırmıştı[4]. Hafız Esad, kırsal kökenli bir Nusayri Alevi olarak iktidarının ilk yıllarında Suriye'nin varlıklı Sünni orta sınıfına kendini kabul ettirmek için de yoğun çaba harcamıştı. Baas Partisi'nde liderlik çekişmeleri sürerken, Sünni sermaye sahiplerine parti içindeki daha "radikal unsurlara" karşı onlara ve sermayelerine dost olacağını hissettirmiş, "bana dost olduğunuz sürece ben de sizin dostunuzum" mesajı vermişti. Bu dostluğun kuralı ise onun mutlak otoritesini sorgulamamaktı. Aksini yapanlar katı bir biçimde cezalandırılıyordu.

Baba Hafız Esad'ın iktidarı devretmeyi düşündüğü oğlu aslında Basil'di. Ama Basil, 1994'te bir trafik kazasında hayatını kaybedince bu hesaplar altüst oldu ve o sırada Londra'da göz doktorluğu eğitimi gören Beşar ülkeye çağrıldı. Babasının 40 yıla yakın yönettiği Suriye'deki ince dengeleri öğrenmesi ve iktidarın dinamiklerini anlaması için 6 yılı vardı. 2000 yılında, Hafız Esad ölünce yerine geçti. Göreve geldikten sonra yaptığı ilk konuşmada, "yapıcı

2. Leila Noueihed, Alex Warren, *The Battle for the Arab Spring*, Yale University Press, New Haven, 2012, s. 216.
3. Matti Moosa, *Extremist Shiites-The Ghulat Sects*, Syracuse University Press, New York, 1988, s. 417.
4. Fouad Ajami, *The Syrian Rebellion*, Hoover Institution Press, California, 2012, s. 38.

eleştiri, şeffaflık ve demokrasiye olan gereksinimden" bahsetmiş ve bu sözler üzerine birçok kimsede bir "Şam Baharı"nın geldiği düşüncesi uyanmıştı. Yüzlerce siyasi tutuklu serbest bırakılmış, evlerde siyasi reform toplantıları yapılmaya başlanmıştı. Ancak bu dönem kısa sürdü, hapishaneler çok geçmeden yeniden dolmaya başlayacaktı. Uluslararası Af Örgütü'ne konuşan bir Suriyeli muhalif durumu şöyle özetliyordu: "1980'lerde yargılanmadan hapse atılırdık, şimdi ise yargılanarak hapse atılıyoruz"[5].

Beşar Esad iktidara gelir gelmez, ekonomide de kökten bir dönüşüm başlatmıştı. Baba Esad'ın sosyalist uygulamalarının yerini, serbest piyasa ekonomisi almıştı. Özel bankalar kuruldu, borsa açıldı, devletin elindeki çiftlikler ortadan kaldırıldı, ticaret serbestleştirildi. Yolculuğumuzun ilk durağı olan Şam, artık her geçen gün daha da palazlanan ayrıcalıklı bir kesimin kullanımına sunulan lüks otel, kafe ve restoranlarla Ortadoğu'nun yükselen kentlerinden biri haline gelmişti. Ancak bu süreç de beraberinde yeni sorunlar getiriyordu. Rejim kökleriyle, yani içinden çıkıp serpildiği kırsal kesimler ve yoksul kesimlerle bağını yitirmeye başlamış, kentli üst orta sınıfların yaşam standardının yükseldiği Şam ve Halep'in, ülkenin diğer bölgeleriyle arasında önemli farklar belirmeye başlamıştı[6]. İsyan kıvılcımının buralarda parlaması rastlantı değildi.

Şam'da VIP karşılama

Henüz sokak gösterileri dışında çatışmalara sahne olmayan Şam'a doğru 21 Ağustos akşamı yola çıktık. Uçak alçalırken, bu görkemli kentin uzaktan göz kırpan ışıklarını izledim. Yukarıdan her şey normal gözüküyordu. Kalabalık bir basın heyeti olarak uçaktan indik ve protokol girişine yönlendirildik. En üst düzeyde ağırlanıyorduk. Aprondan VIP bekleme odasına geçerken ılık bir esinti karşıladı bizi. Pasaport işlemleri ve valizlerin alınmasından sonra kent merkezine doğru yola çıktık. Yol sakindi, sıra dışı görünen bir şey yoktu. Ama öyle olmadığını kısa süre içinde anlayacaktım.

5. Human Rights Watch, "A Wasted Decade: Human Rights in Syriaduring Bashar al-Asad's First Ten Years in Power" New York, 2010.

6. International Crisis Group, "Popular protest in North Africa and the Middle East (6): 'The Syrian people's slow motion revolution" *Middle East/North Africa Report*, No: 108, 6 Temmuz 2011, s. 13.

Görkemli Şam Palas oteline geç saatlerde ulaşmamıza rağmen kalabalık bir karşılama komitesi vardı lobide. Sırtında Suriye bayrağı şeklinde bir Suriye haritasının üzerine "Syria is fine" "Suriye'de her şey yolunda" yazılı, ön tarafında Beşar Esad'ın resmi olan tişörtler giymiş, çoğu gençlerden oluşan kalabalık bir grup, gezi programı ve rejim simgelerinin yer aldığı paketler dağıttılar. Başka ülkelerden haberciler de benzeri bir program için davet edilmişti ülkeye. Yolculuk boyunca o ekiplerle birkaç kez daha karşılaşacaktık. Suriye yönetimi diğer ülkelerdeki deneyimlerden ders almıştı ve bu kritik dönemeçte uluslararası medyada yer alacak haberler üzerinde mümkün olduğunca kontrol sahibi olmak istiyordu. Kayıt işlemleri bitince odamıza yerleştik. Sabahın erken saatlerinde ülkedeki ayaklanmanın son kanlı durağı Hama'ya doğru yola çıkacaktık. Yatmadan önce Suriye'deki olayların kronolojisiyle ilgili çıkardığım notlara göz attım. İsyanla çalkalanan diğer ülkelerde olduğu gibi burada da ülke genelinde protestoları tetikleyen ilk başlarda sıradan görünen bir olay olmuştu. Bu olayın "kahramanları" ülkenin güneybatısında, Ürdün sınırı yakınlarındaki Dera kentinde yaşayan bir grup çocuktu.

İlk protestolar

Yaklaşık beş ay önce, 2011 Mart ayı başlarında, Dera'da yaşları on ile on beş arasında değişen bir grup çocuk, duvarlara rejim karşıtı sloganlar yazmışlardı. Çocukların bulunup gözaltına alınması uzun sürmedi. Onları karakollarda arayan ailelerine "çocuklarınızı unutun, hatta yenilerini yapın" dendi[7]. Çocuklar evlerine döndüklerinde vücutlarında işkence izleri vardı. Kentte protestolar başladı. Önce tazyikli su ve gözyaşartıcı gaz, ardından kurşunlarla müdahale edilecekti göstericilere. Dera'daki olayları Banyas, Lazkiye, İdlib ve Hama'daki gösteriler izledi. Yaz aylarına gelindiğinde başkent Şam dahil ülkenin dört bir yanında protestolar vardı. Esad bir yandan bazı reformları devreye sokup diğer yandan da gösterileri sert müdahalelerle bastırarak bir havuç-sopa politikası güdüyordu. Ancak sokaklar yatışmadı.

Geleneksel olarak ülkede muhafazakârlığın kalesi ve Baas rejimine muhalefetin merkezi olan Hama'da yaşananlar, o güne

7. Fouad Ajami, *The Syrian Rebellion*, Hoover Institution Press, California, 2012, s. 74.

kadar meydana gelen olaylar arasında en büyük çapta olanlardı. Kentteki ilk büyük protesto 22 Nisan'da düzenlenmişti. Haziran ayına gelindiğinde gerilim iyice artmıştı. 3 Haziranda gösterilere güvenlik güçlerinin sert müdahalesi geldi. Yaklaşık 70 kişi öldü. Olaydan sonra askerler sokaklardan çekildi. Bu, rejim karşıtlarını cesaretlendirmişti. Kentte 1 Temmuz'daki gösterilere 300 bin kişinin katıldığı tahmin ediliyordu. Ramazanda olayların daha da büyümesinden çekinen Esad, ay sonunda tanklarını bir kez daha Hama'ya gönderdi. Yerel kaynaklara göre operasyonda ilk gün yaklaşık 100 kişi hayatını kaybetti[8]. Anlaşılan rejim kentte kontrolü sağlamıştı ve olayların hemen ardından bizi oraya götürüyordu.

Sabahın erken saatlerinde otelin önünde bizi bekleyen otobüse bindik. Uzun bir yolumuz vardı. Hama, Şam'ın yaklaşık 210 kilometre kuzeyindeydi ve Suriye'nin neredeyse yarısını katedecektik. Şam'ı terk ettiğimiz andan itibaren yoldaki tank ve asker sevkiyatı dikkatimizi çekti. Hava birdenbire değişmişti. Başkentte gündelik hayat normal seyrinde akıyordu, otobanda ise bir seferberlik görüntüsü vardı. Asker sevkiyatı Hama'nın yakınlarındaki Humus kentine yaklaşınca iyice artmıştı. Burada "kuşatma" hâlâ sürüyordu. Başımızdaki görevlilere Humus'a uğrayıp uğrayamayacağımızı sorduk, gelen yanıt olumsuzdu. Konvoyumuz Humus'un kıyısından büyük bir hızla geçip gitti. Hama ve Humus "ikiz şehirler" olarak anılıyordu ve kısa süre sonra Hama'daydık.

Hama'nın isyan tarihi

Aras nehri kıyısında yer alan kentte, yaşayanların rejimle ilgili kötü hatıraları olduğu gibi rejimin hafızasında da buranın hiç iyi bir yeri yoktu. Hafız Esad döneminde, Halep'te başlayıp ülkeyi saran bir Müslüman Kardeşler ayaklanmasının merkezine dönüşmüştü Hama. İlk büyük olay, Halep'te 16 Haziran 1979'da yaşanmıştı. Topçu okulundaki bir subay, askeri öğrenciler içindeki Nusayri Alevileri ayırmış ve makineli tüfekle taramıştı. Olayda kaç öğrencinin öldürüldüğü bugün bile tartışılıyor, 32'den 83'e kadar farklı sayılardan bahsediliyor. Bu saldırıyı başka olaylar izledi. Baas Partisi binalarına saldırılar düzenlendi, kentte yer yer çatış-

8. "Syria- 100 die in crackdown as Assad sends in his Tanks" *The Guardian*, 1 Ağustos 2011, http://www.theguardian.com/world/2011/jul/31/syria-hama-crackdown-tanks-protests, (Erişim tarihi: 26.11.2013).

malar yaşandı. 1979-81 yılları arasında Halep'teki bu eylemlerde 300 kişi öldürüldü. Rejimin yanıtı sertti. Eylemlere cevap olarak düzenlenen operasyonlarda yaklaşık 2 bin kişi hayatını kaybetti, daha da fazla sayıda kişi hapse atıldı. Hafız Esad için bardağı taşıran son damla ise, Müslüman Kardeşler'in 1982'de Hama'da yönetimi ele geçirmeleri ve çoğu Baas Partisi mensubu 70 kişiyi öldürmeleri oldu[9]. Suriye lideri, kardeşi Rıfat Esad yönetimindeki özel kuvvetleri bu isyanı bastırmakla görevlendirdi. Kuşatılan Hama'ya bir "düşman kent" muamelesi yapıldı. O günlerde, orada "rejimin intikamını" izleyen İngiliz gazeteci Robert Fisk, kenti aralıksız bombalayan tankları, kanlar içindeki yaralıları ve ekmek bulmak için çöpleri karıştıran aç insanları görecekti. Şehir dış dünyaya kapatıldığı için ölü sayısı hiçbir zaman kesin olarak bilinemedi ama 10 ila 20 bin kişinin hayatını kaybettiği tahmin ediliyordu[10].

2011 Ağustos'unda Hama'da yaşananlar yaklaşık 30 yıl önceki olayla karşılaştırılıyordu ve dünyayla bağlantısı kesilen bu kentte, yaşananların izini sürme, olayları ilk ağızdan dinleme şansımız vardı. Bu yüzden orada göreceğimiz her şey önemliydi. İçinde sivil giyimli güvenlik görevlilerinin olduğu otomobillerin eşlik ettiği otobüsümüzle Hama'ya girdiğimizde bizi Şam'dakinden çok daha farklı bir manzara karşıladı. Üzeri rengarenk boyalarla kapatılmış rejim karşıtı sloganların bulunduğu duvarların ve o duvarların altında kurulmuş askeri kontrol noktalarının arasından geçerek kent merkezine ulaştık. Otobüsümüz valilik binasının önünde durdu. Hama Valisi bizi kabul edecekti. Bizim ise amacımız farklıydı; hazır bu kente girebilmişken ellerimizdeki kameralarla mümkün olduğunca çok görüntü ve röportaj toplamak.

Kameralarımızın tetiklediği protesto

Heyetin büyük bir bölümü valiliğin kapısına yönelirken biz meraklı bir haberci grubu olarak otobüsün arka kapısından sokağa sıvışmıştık bile. Kent meydanının iki köşesinde, kum torbalarıyla çevrelenmiş, üzerinde Beşar Esad'ın posterlerinin bulunduğu askeri kontrol noktası vardı.Kamera, fotoğraf ve not

9. Patrick Seale, "Assad family values-How the son learned to quash a rebellion from his father" *Foreign Affairs*, 20 Mayıs 2012, http://www.foreignaffairs.com/articles/137338/patrick-seale/assad-family-values, (Erişim tarihi: 02.11.2013).
10. Robert Fisk, *The Great War for Civilisation*, Fourth Estate, Londra, 2005, s. 1005.

defterlerimizle temkinli bir şekilde etrafa dağılmaya başladık. Dış mahallelerin birinden hâlâ siyah bir duman sütunu yükseliyordu. Bu yer yer olayların devam ettiğinin bir işaretiydi. Biraz da "resmi davetli" olmamıza güvenerek kameralarımızı kaldırıp görüntü almaya başladık. Kameramızı doğrulttuğumuz askerler mevzilerinden uzaklaşıp duvarların arkasına geçiyordu. Başka bir zaman olsa, çoktan gözaltına alınırdık ama görevliler ziyaretimiz hakkında önceden bilgilendirilmişti. Herhangi bir müdahale olmamasından cesaret alıp mikrofonlarımızı sokaktakilere uzatmaya başladık. Daha önce Suriye'de çalışmış meslektaşlarımız, hep bu ülkede gazetecilik yapmanın ne kadar zor olduğunu anlatırdı. İzinsiz çekim yapmak mümkün değildi, yine onların anlatımına göre sokakta kameralara rahatça konuşabilecek birilerini bulmak da çok zordu. "Muhaberat" gündelik yaşamın her boyutunda kök salmıştı ve herkes çevresinde birinin istihbarat için çalıştığından şüphe ediyordu.

Ancak Hama'da durum farklıydı, görünen o ki korku eşiği aşılmıştı. Kameralarımızı çıkarır çıkarmaz kalabalık birden etrafımızı sardı; katliam öyküleri anlatılmaya başlandı; "Ramazan olmasına rağmen toplarla tüfeklerle saldırdılar, hedef gözetmeksizin mahallemizi topa tuttular". Kadınlı, erkekli anlatıyorlardı. Kalabalığın içinden biri çıktı. Türkçe'si akıcıydı, nüfus cüzdanını çıkardı, Türk vatandaşıydı. Ailesinin bir kısmı Hama'daydı ve buraya sık sık gelip gidiyordu. Son bir ayda çevresinden en az 30 kişinin ölüm haberini aldığını söyledi. Ayrılırken telefonunu verdi ve oradan ayrıldıktan sonra ısrarla aramamızı istedi; bize verdiği demeçten sonra "ortadan kaybolması" halinde bu bilinsin istiyordu.

Kum torbalarının arkasından bizi dikkatle izleyen askerlerin şüphe dolu bakışları altında hiç de ummadığımız bir manzaranın ortasındaydık. Bu sırada heyetin valilik ziyareti sona ermişti, sivil giysili "görevliler" hoşnutsuzluk içinde bizi otobüse bindirmeye çalışıyordu ama olan olmuştu, oradaki varlığımız yeni bir gösteriyi tetiklemişti. Caddeden asker yüklü bir kamyon geçtiği sırada herkes sesini yükseltti. Askerler yuhalanıyor ve Tunus'tan Mısır'a, Libya'dan, Yemen'e bütün isyan duraklarında çınlayan o ünlü Arapça slogan atılıyordu: "Halk rejimin yıkılmasını istiyor!" O sırada kalabalıkta bir dalgalanma oldu. Kısa süre önce mikrofonumuza konuşan biri üzerine çullanan iki kişiyle yaka paça mücadele ediyordu. Ancak kalabalık bir anda oraya yöneldi

ve onu diğerlerinin elinden çekip aldılar. "Onlar sivil polis" dedi kalabalıktan biri "sizinle konuşanı götürmeye çalıştılar". Konvoy bizi bekliyordu, görevliler otobüslerden inip, araca binmemiz için yanımıza geldiler. Alelacele otobüslere bindik. Organizatörler açısından program aksamıştı ve bundan sonraki duraklarda rejim bize kendi "yaralarını" gösterecekti.

Propaganda savaşları

Kısa bir yolculuktan sonra konvoy, kentin çıkışında yanmış bir binanın önünde durdu. Burası askerlerin kullandığı bir sosyal tesisti ve rehberlerimizin anlatımına göre kısa süre önce rejim karşıtları tarafından önce silahlarla basılmış, ardından ateşe verilmişti. Zemini külle kaplı boş odalarda, dolap, sandalye, masa enkazları arasında dolaştık. Daha sonra Suriye'de rejime ait bina enkazlarından sıkça göreceğim bir ayrıntı eksikti yalnız; baba Hafız Esad ve Beşar Esad'ın kırık çerçeveler içindeki yanmış resimleri. Anlaşılan biz gelmeden çok önce çıkarılmıştı bunlar.

Sonraki durağımız, Asi nehri üzerindeki bir köprüydü. Sosyal medya üzerinden Suriye'den yağan görüntüler arasında, o güne kadar en çarpıcı olanlardan birinin mekânıydı burası. Ağustos başında kaydedilen görüntülerde sivil giyimli yedi kişinin cesedi öfkeli bir kalabalık tarafından bu yüksek köprüden aşağı atılırken görülüyordu. Bu vahşetin sahnesini hemen tanımıştık. Gerçeklerle yalanın iç içe geçtiği bir propaganda savaşı çoktan başlamıştı ve bu olayla ilgili iki taraf da birbirini suçluyordu. Suriye devlet televizyonu, görüntülerdeki cesetlerin muhaliflerin öldürdükleri yedi polise ait olduğunu söylüyordu. Muhalifler ise katliamda yer alanların kendine "rejim karşıtı" süsü veren, Türkçe'de "hayalet" anlamına gelen Şebbiha'ya, yani devlet adına çalışan paramiliter güçlere mensup olduğunu iddia ediyordu. Onlara göre Hama yakınlarında böyle bir köprü yoktu. Olayın gerçek failleri Suriye'deki birçok olayda olduğu gibi belki de hiç ortaya çıkmayacaktı ancak kesin olan, Hama'nın hemen dışında böyle bir köprü olduğuydu.

Şam'a akşam saatlerinde ulaştık. Birkaç saat önce sanki bambaşka bir ülkedeydik. Burada ne üzeri kum torbalarıyla tahkim edilmiş askeri kontrol noktaları ne de katliam öyküleri vardı. Ortadoğu'nun en canlı kentlerinden biri olan bu kadim şehir, gecenin geç saatleri olmasına rağmen hareketliydi.

Ankara-Şam arasında gerilim

Ertesi sabah Şam Büyükelçisi Ömer Önhon'u görmeye gittik. Türk Büyükelçiliği de son dönemde protesto gösterilerinin hedefindeydi ve ek güvenlik önlemleri alınmıştı. Bahçede sohbet ettiğimiz büyükelçi yükseltilen duvarları gösterdi. Kısa bir süre önce karşılıklı vizeleri kaldıran, ortak bakanlar kurulu toplantıları düzenlenen, liderlerinin birbirine "kardeşim" diye hitap ettiği ve birlikte tatil yaptığı iki ülke arasındaki görünmez duvarlar da her geçen gün yükseliyordu. Kimi zaman Türkiye'nin politikalarına tepki duyan öfkeli bir grup, kimi zaman da rejimin harekete geçirdiği göstericiler son dönemde Arap isyanlarının diğer bazı duraklarında olduğu gibi burada da Türk Büyükelçiliğini protesto durakları arasına katıyorlardı.

Türk hükümeti ile Suriye rejimi arasındaki bağlar Suriye'deki ilk sokak gösterilerinin başladığı mart ayından sonra her geçen gün daha da zayıflamıştı. Hama'da yaşananlar önemli kırılma noktalarından biriydi. 6 Ağustos'ta bir açıklama yapan Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin Suriye'yi bir dış mesele olarak görmediğini söylemiş, şöyle devam etmişti: "Halkınızın üzerine kurşun yağdırarak kimi sevindiriyorsunuz? ... Bugüne kadar birçok şeyi acaba halledebilir miyiz, söylenenler yerini bulur mu diye çok sabrettik. Artık burada da sabrın son anlarına geldik"[11]. Bu ve benzeri açıklamalara karşılık "içişlerine karışılmaması" mesajı veren Suriye yönetimi ise Ankara'dan gitgide uzaklaşıyordu. Türkiye elindeki "muhalif kartını" da kısa süre önce açmıştı. Suriye'deki rejime muhalif ve çoğu yurtdışında yaşayan yaklaşık 300 isim, 31 Mayıs'ta ilk toplantılarını Antalya'da yapmışlardı[12]. Şam'da bulunduğumuz sırada İstanbul'da yeniden toplanan muhalifler "Suriye Ulusal Konseyi" kurma yönündeki kararlarını açıklamışlardı. Elbette bu haberler de Şam-Ankara hattındaki gerilimi artırıyordu. Ağustosun son günlerinde görüştüğümüz Büyükelçi Önhon da yedi ay sonra Ankara'ya geri çağırılacaktı.

Ankara ve Şam arasındaki diplomatik ilişkilerin kopma noktasına geldiği bu süreçte simgesel bir "kopuş" daha yaşanmıştı. 31 Mart 2012'de Suriye liderinin ismini "Esad" olarak telaffuz eden Başbakan Erdoğan ertesi gün ilk kez "Esed" diyecekti. Bunu,

11. "Sabrın sonuna geldik" *Hürriyet*, 7 Ağustos 2011.
12. "Antalya'da Suriye gerginliği" *Hürriyet*, http://www.hurriyet.com.tr/planet/17918537.asp, (Erişim tarihi: 27.11.2013).

Anadolu Ajansı'nın 3 Nisan tarihli "AA'dan Türkçe kullanım ve dil birliği hassasiyeti" başlıklı haberi izleyecek, haberde Türk Dil Kurumu'nun, Suriye Devlet Başkanının isminin "Beşşar Esed" olarak kullanılmasına karar verdiği aktarılacaktı. Elbette bu durum Türk medyasından birçok kurumun tercihini değiştirmesine yol açacaktı. Beşar Esad iktidarının 11. yılında Türkiye'de hükümet ve birçok kurum nezdinde "Esed" olacaktı.

Şam'da polis gözetimi

Esad'ın "resmi dilde" henüz Esad olduğu o dönemde bile, Şam'da konuştuğumuz herkeste Türkiye ile Suriye arasındaki gerilimin yansımalarını görebiliyorduk. Orada geçirdiğimiz kısa süre içinde görüşme fırsatı yakaladığımız rejime yakın isimler rahatsızlıklarını açıkça ifade ediyorlardı. Büyükelçi Önhon bizimle yaptığı özel sohbette diplomatik tavrını korumuştu ama huzursuzluk ve kaygılarını görmemek mümkün değildi. Peki Şam sokaklarındaki halk ne düşünüyordu acaba? Bu soruya yanıt aramak için Önhon'un bize tahsis ettiği bir araçla modern kent merkezinin yanı başındaki Meydan semtine doğru yola çıktık. Burası Şam'ın muhafazakâr semtlerden biriydi ve özellikle ramazan ayında teravih namazı sonrası başlayan gösterilerin merkeziydi. Camiler baskı rejimlerinde halkın geniş kalabalıklar halinde meşru olarak toplanabildiği ender yerlerdendi ve birçok eylemin çıkış noktası buralar oluyordu. Meydan semtindeki durum Hama'dakinden çok farklıydı. Mikrofonumuzu uzattığımız kişiler ya hızla uzaklaşıyor ya da konuşmaktan kaçınıyorlardı. Sebebini kısa süre sonra anladık. Sivil giyimli iki kişi, bizi takip ediyordu. Takip edildiğimizi fark ettiğimiz andan itibaren attığımız her adımda çevremizde sürekli bu kişileri görmeye başladık. Bazen karşı kaldırımda, bazen bir sokağın köşesinde.

Çok kısa bir süre sonra üçüncü bir "sivil" yanımıza yanaştı. Ses tonu ve davranışları otoriterdi. Kimliğimizi göstermemizi istedi ve neden çekim yaptığımızı sordu. Üslubu gitgide sertleşiyordu. Elçiliğin yanımıza verdiği Suriyeli görevli, "Suriye hükümetinin davetlisi olarak geldiğimizi" söyledi. Bizler de aslında herhangi bir yasal geçerliliği olmayan, sadece Suriye'ye gelen yabancı gazeteci heyetinden olduğumuzu belgeleyen kartları gösterdik. Yanımızdan birkaç adım uzaklaşarak telefon konuşması yaptı ve

pasaportlarımızı iade etti. Ayrılmadan önce kısa bir talimat verdi: "Çekim yapmak yasak, bir an önce otelinize dönün".

Otelin önünde bizi, rejim yanlısı gösteri yapan bir grup karşıladı. Buradaki üçüncü günümüzdü ve böylesi bir gösteri için neden bir meydanın değil de otelimizin seçildiği sorusunun yanıtı belliydi. Bu da büyük bir ihtimalle "programın" bir parçasıydı. Modern giyimli kadın ve erkekler, ellerinde Suriye bayrakları, Beşar Esad posterleri, dillerinde "Kanımız, canımız sana feda Beşar" sloganlarıyla kameralarımıza coşkuyla poz veriyorlardı. Hama'da konuştuğumuz insanlar rejime karşı nasıl öfke ve kin doluysa, buradakiler de rejim karşıtı eylemcilere karşı aynı öfkeyi besliyorlardı. Onlara göre Suriye, İsrail ve Batılı devletlerin desteklediği "teröristler" tarafından tehdit ediliyordu ve rejimi savunmak için sonuna kadar savaşacaklardı. İşte bu da Beşar Esad'ın Suriye'siydi.

Ayşe Karabat, Suriye'deki olayları derinlemesine incelediği *Suriye Savaşları* kitabında muhalif hareketin lidersiz başladığı saptamasını yapar ve isyanın mahalle örgütlenmeleriyle büyüdüğünü aktarır. Liberal ve laik kesimler birlik yanlısı sloganlarla başkaldırırken, muhafazakârların da İslami sloganlarla sokağa çıktığını anlatır[13]. Eylemciler başlarda, diğer isyan coğrafyalarında olduğu gibi interneti ve sosyal medyayı örgütlenmek için sıkça kullanmışlardı. İronik olan, ülkede internet erişiminin iktidara geldikten sonra Beşar Esad tarafından serbest bırakılmasıydı. Zamanla muhaliflerin içinde özellikle Katar'ın desteğini alan Müslüman Kardeşler kolunun etkinliğini artırması ise, Nusayri Alevi, Hıristiyan, Dürzi, Çerkes ve laik Sünni kesimlerin mezhep temelli bir ayrışma kaygısıyla rejime yaklaşmasına yol açacaktı[14]. Şam ve Halep gibi büyük kentlerdeki orta sınıflar da rejimden kopma konusunda istekli değildi. İçeride güçlü bir hiyerarşik örgütlenme kuramayan muhalefetin temsilcileri dışarıdan belirlenecekti. Önce Suriye Ulusal Konseyi olarak toplanan ardından daha geniş bir örgütlenmeyle Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu şemsiyesi altında buluşan bu muhalif çatı örgütlerinin çoğu üyesi, uzun süredir yurtdışında yaşayanlardan oluşuyordu. Bu yapılar kendi içlerinde iktidar ve güç çatışmalarına sahne ola-

13. Ayşe Karabat, *Suriye Savaşları*, Timaş Yayınları, 2013, s. 139.

14. International Crisis Group, "Popular protest in North Africa and the Middle East (6): The Syrian people's slow motion revolution" *Middle East/North Africa Report*, No: 108, 6 Temmuz 2011, s. 2.

cak, "alanda" mücadele eden birçok grup tarafından meşruiyetleri sorgulanacaktı. Muhalefetin dağınık yapısı ve rejimin üst kademeleriyle orduda beklenen derecede çözülmenin yaşanmaması Esad'ın iktidarını tahmin edilenden daha uzun süre korumasını sağladı. Suriye'deki mücadele kısa sürede şiddet dozu Libya'dakini de aşan kanlı bir iç savaşa dönüştü. İlk başlarda sokaklarda kitlelerin haykırışı olarak yükselen demokrasi ve adalet sloganları silah sesleri tarafından bastırılır oldu. "Devrim" iç savaşa dönmüştü. Bir sonraki yolculuğum, yaklaşık bir yıl sonra, bu iç savaşın yabancı savaşçıların ve uluslararası aktörlerin de katılımıyla uluslararası bir vekalet savaşına dönüştüğü zamanda en kanlı çatışmaların yaşandığı Halep'e olacaktı.

Kaddafi'siz Libya

Suriye'deki isyan sloganları kurşun sesleriyle bastırılmaya başlandığında, Kuzey Afrika'da başka bir savaş da tüm hızıyla sürüyordu. Eylül 2012'ye gelindiğinde Libya'da NATO'nun hava ve denizden operasyonuyla desteklenen Kaddafi karşıtı ayaklanma, dokuzuncu ayına girmişti. Ağustosun son günlerinde muhalifler başkent Trablus'a girmiş, Kaddafi'nin eşi ve üç çocuğu Cezayir'e kaçmışlardı. Trablus yakınlarındaki Beni Velid, Kaddafi'nin memleketi Sirte ve Sahra çölünün kıyısındaki Sebha'da Kaddafi'ye sadık aşiretler, muhaliflere direnmeyi sürdürüyordu. Üstelik, Muammer Kaddafi ile oğlu Seyful İslam ortadan kaybolmuş, yakalanmaları için büyük bir insan avı başlatılmıştı. Suriye'den döndükten sonra yolum bir kez daha Libya'ya düşecekti. Başbakan Erdoğan, Mısır, Tunus ve Libya'yı kapsayan bir "Arap Baharı" turuna çıkma kararı vermişti ve Libya'da hem onun temaslarını takip edecek hem de "Batı cephesindeki" son durumu izleyecektim.

Türkiye'nin değişen Libya politikası

Türkiye'nin Libya politikası, son dönemde belki de Suriye'yle birlikte en hızlı değişimin yaşandığı dış politika kulvarıydı. Ankara Libya'da ayaklanma başladıktan sonra Kaddafi'yi namluları halkına doğrultmaması konusunda uyarmıştı. Muhaliflere destek için ufukta bir NATO operasyonu gözüktüğünde ise başta buna şiddetle karşı çıkılmıştı. Başbakan Erdoğan, 28 Şubat 2011'deki Almanya ziyaretinde, "NATO Libya'ya müdahale etmeli midir? Böyle bir saçmalık olur mu yahu? NATO'nun ne işi var Libya'da? NATO mensubu olan ülkelerden birine herhangi bir müdahale yapılması halinde böyle bir şeyi gündeme getirebilir. Bunun dışında Libya'ya nasıl müdahale edilebilir? Bakın Türkiye olarak

biz bunun karşısındayız, böyle bir şey konuşulamaz, böyle bir şey düşünülemez" demişti[1]. Başbakan diğer benzeri konuşmalarında isim vermeden Batı'nın Libya'daki petrol kuyularının pazarlığını yaptığını ifade ediyordu. Ancak beklenen oldu ve başını ABD, Fransa ve İngiltere'nin çektiği koalisyon 18 Mart'ta Libya'yı vurmaya başladı. Erdoğan bundan üç gün sonra yaptığı açıklamada NATO'nun Libya'ya girebileceğini ama Türkiye'nin şartları olduğunu açıklamıştı. Başbakan Mekke'de yaptığı konuşmada: "NATO Libya'nın Libyalılara ait olduğunu tespit ve tescil için oraya girmelidir... Yeraltı kaynaklarının, zenginliklerinin birilerine dağıtımı için değil" diye konuşmuştu[2]. Kısa bir süre sonra Türkiye de operasyona beş gemi ve bir denizaltıyla dahil olacaktı[3].

Aslında Türkiye Libyalı muhalifler ve Ulusal Geçiş Konseyi ile uzun süredir temastaydı ve ilerleyen günlerde artıracağı yardımlarla artık uluslararası bir rekabete sahne olan Libya'da elini güçlendirmeye çalışacaktı. Ancak Ankara'nın desteği bazı muhaliflere göre gecikmişti. Muhaliflerin kalesi olan Bingazi'deki başkonsolosluk binası ve Türkiye'nin oraya yolladığı yardım gemisi önünde protestolar düzenlenmişti[4].

Başbakan Erdoğan'ın "Arap Baharı" turu, Türkiye'nin Libya'da yeni dönemdeki konumu açısından kritik önemdeydi. Erdoğan, çatışmaların hâlâ noktalanmadığı bu ülkeye Mısır ve Tunus'un ardından geçecekti. Haberciler açısından zorlu bir seyahat programı vardı. Onu tarifeli seferlerle ya da karayoluyla "izlemek" mümkün olmayacaktı. Uçağına sadece bazı gazetelerin yayın yönetmenleri ve kısıtlı sayıda köşe yazarı davetliydi. Mısır'daki temasları Ankara'dan bir muhabir arkadaşımız izleyecekti. Bizim de hem Tunus hem de Libya'da izlememiz mümkün değildi. İki ülke arasında uçak seferi yoktu. Sınır geçişindeki yoğunluğu da düşününce yaklaşık bir gün önce yola çıkmak gerekiyordu. Bu neden-

1. "Almanya'dan NATO ve AB'ye mesaj" *Milliyet*, 1 Mayıs 2011, http://siyaset.milliyet.com.tr/almanya-dan-nato-ve-ab-ye-mesaj/siyaset/siyasetdetay/01.03.2011/1358308/default.htm, (Erişim tarihi: 23.11.2013).
2. "Erdoğan NATO operasyonu için şartlarını açıkladı" *Radikal*, 21 Mart 2011, http://www.radikal.com.tr/turkiye/erdogan_nato_operasyonu_icin_sartlarini_acikladi-1043631, (Erişim tarihi: 23.11.2013).
3. "Türkiye'den 5 gemi ve 1 denizaltı" *Ntvmsnbc*, 23 Mart 2011, http://www.ntvmsnbc.com/id/25195505/, (Erişim tarihi: 23.11.2013).
4. "Bingazi'de Türk konsolosluğuna saldırı" *Milliyet*, 6 Nisan 2011, http://dunya.milliyet.com.tr/bingazi-de-turk-konsolosluguna-saldiri/dunya/dunyadetay/06.04.2011/1373971/default.htm, (Erişim tarihi: 23.11.2013).

le Tunus'u haber ajanslarına bırakarak bu ülke üzerinden direkt Libya'ya gitmeyi önerdim. Başbakan daha Mısır'dayken Tunus'a varacak böylece batı kapısını kullanarak Libya'ya gidecektik.

Libya'ya dönen iki kardeş

Kameraman Savaş Daldal ile önce Tunus'a ardından pervaneli bir uçakla Libya sınırındaki Cerbe kentine uçtuk. Daha önce Trablus'a giden bir ekibimiz yoktu. Bu yüzden Batı Libya'da bize mihmandarlık yapabilecek kimseyle temasımız olmamıştı. Bir şekilde Trablus'a ulaşacak ve ihtiyacımız olan kişileri orada bulacaktık. Ancak şansımız yaver gitti. Tunus'tan Cerbe'ye iner inmez uçakta bizimle birlikte çok sayıda Libyalının da geldiğini fark etmiştim. Giyim kuşam ve tavırları Tunuslulardan ayrılıyordu. Daha sert ifadeli, biraz mesafeli, ürkektiler. Çoğu, ülkesinden uzun süre boyunca ayrı kalmıştı ve Trablus'un isyancıların eline geçmesinin ardından Libya'ya dönmeye karar vermişti. Neyle karşılaşacaklarını bilmiyorlardı.

İşte Libyalı iki kardeş Hani ve Murat El Seyyah'la da burada, Cerbe Havalimanı'nda tanışacaktık. Bagaj bantlarının olduğu bölümde gördüm onları. Murat'ın boynunda muhaliflerin kullandığı bayrağın yeşil, siyah ve kırmızı renklerini taşıyan bir kolye vardı. Yanına yaklaştım ve Libyalı olup olmadıklarını sordum. Olumlu yanıt alınca, kendimizi tanıttım. Trablus'a gitmek istediğimizi söyledim ve bunu nasıl yapabileceğimizi sordum. Aynı yolun yolcusuyduk. Kısa süre sonra kent merkezindeki otobüs durağında bizi sınırın diğer tarafına taşıyacak bir minibüs için ortak pazarlığa başlamıştık bile.

Sonunda yola çıktık, önümüzde yine saatler sürecek bir kara yolculuğu vardı. Masmavi Akdeniz solumuzda uzanıp gidiyordu. Güneş alçalıp, Libya yaklaştıkça Hani ve Murat'la iyice samimi olmuştuk. Kardeşlerin öykülerini dinliyorduk. 28 yaşındaki Hani, yabancı bir şirkette muhasebeciydi, kardeşi Murat ise Kaddafi'nin akrabalarından birinin işlettiği bir telekomünikasyon şirketinde mühendis olarak çalışıyordu. Çatışmalar ülkeyi sarınca "cepheye sürülmemek" için ülkeyi terk etme kararı almış ve ilk uçakla Roma'ya gitmişlerdi. Burada pasaportlarını yırtarak, sığınma talebinde bulunmuşlardı. Yaklaşık 5 ay İtalya'da kalmışlardı. Bu süre içinde geride bıraktıkları anne ve babalarından çok az haber

almışlardı. Neyse ki ikisi de hayattaydı ancak çatışma mahallelerine de sıçramış ve aile korku dolu günler geçirmişti. Sonunda dönmeye karar vermişlerdi.

Gecenin ilerleyen saatlerinde Trablus'a varacaktık. Savaş'la konuştuk, aradığımız öyküyü kucağımızda bulmuştuk. Hani ve Murat'ın hikâyesini de çekmeye karar verdik. Bu yüzden önce onlarla mahallelerine sonra da otelimize gidecektik. Birkaç saat sonra Libya sınırına vardık. Hani ve Murat'ın coşkusu, gözlerinden okunuyordu. Daha özgür bir ülkeye geldiklerine inanıyorlardı. Geleceğini kendilerinin belirleyeceği bir ülkeye.

Sınırda elinde uzun namlulu silahlar tutan görevlilerle tek tek selamlaştılar. Bir zamanki üniformalı sınır polislerinin yerini silahlı muhalif milisler almıştı. Karanlıkta kameramızın ışığını gören muhafızlar hızla silahlarının mekanizmalarını kurup şarjörlerini gökyüzüne boşaltıyorlardı. Şov zamanıydı. O sırada Libya'da silah ve cephane o kadar boldu ki. Bu cümbüş içinde Hani ve Murat kısa soru cevaplarla "içerideki" duruma ilişkin bilgi almaya çalışıyorlardı. Anayoldan ayrılmadığımız sürece bir tehlike yoktu. Ülkenin bu bölümünde, hatta başkent Trablus'un dış mahallelerinde çatışmalar yer yer devam ediyordu ancak kimsenin bunlardan birinin içine düşmek gibi bir niyeti yoktu. Libya tarafında aracımızı değiştirip yola devam ettik. Trablus'tan önce, Libya'nın batısında çatışmaların en yoğun yaşandığı kentlerden biri olan Zaviye'den geçtik. İki kardeş heyecanla kafalarını bir o yana, bir bu yana çevirip birbirlerine sürekli bir şeyler gösteriyorlardı yol kenarında. Bambaşka bir ülkeye gelmişlerdi. Yanmış, yıkılmış ve özgürlük duygusunun belirsizliklerle bastırıldığı yeni bir Libya karşılamıştı onları. Bunu, onlarca barikatı aşarak gecenin ilerleyen saatlerinde vardıkları başkentte, kendi mahallelerinde daha iyi anlayacaklardı.

Trablus'ta kontrol mahalle komitelerinde

Trablus'un merkezinde soluk sokak lambalarının aydınlattığı mahallenin girişinde nöbetçiler uzun namlulu silahlarıyla tetikteydi. Başkentte herkes kendi mahallesini korumak için komiteler kurmuştu ve asayiş böyle sağlanıyordu. Genellikle mahallede yaşayan eski bir polis ya da asker bu komitenin başı oluyor ve etrafta bolca bulunan otomatik silahlar bu koruma timine dağıtı-

lıyordu. O sırada barikatı bekleyenler, Hani ve Murat'ın çocukluk arkadaşıydı. Araçtan indiler ve dostlarıyla uzun uzun kucaklaştılar. Valizler minibüsün üstünden indirilirken savaşın bilançosuna dair kısa sohbetler yapıldı: "-Hasan nasıl? -Dönmedi cepheden... -Peki ya ailesi? -İyiler, onu bekliyorlar..." Birçok beklenen geri dönemeyecekti oysa. Mahallelerinde kısa bir tur attık. Evlerin dış cephelerinde otomatik silahların, roket ve top mermilerinin izlerini görmek mümkündü. Kentte cam bulunmuyordu. Evlerin kırılan camları muşambalarla kapatılmıştı. Hani ve Murat'ın işleri de yoktu. Çalıştıkları şirketler ülkedeki birçok işletme gibi faaliyetlerini askıya almıştı ve ne zaman çalışmaya başlayacakları belirsizdi. Hani'ye arabasını alıp bizimle çalışıp çalışmayacağını sordum, kabul etti. Murat ise hemen ertesi gün omzunda sallanan kalaşnikofuyla mahalle girişinde nöbet yerinde olacaktı.

Kalacağımız otele vardığımızda gece yarısıydı. Kapıda bizi ağır silahlı korumalar ve TRT Türk'ten arkadaşımız Levent Öztürk karşıladı. Kameraman Gürsel Çelikkanat ile gelmişti. Başbakan da temaslarının büyük bölümünü burada yürüteceği için Trablus'un bir zamanlar gözbebeği olan Rixos'u seçmiştik. En yeni ve lüks otellerdendi. Kaddafi rejiminin yabancı gazetecileri topladığı, basın merkezi haline getirdiği yerdi. Belki de bu yüzden ülkenin yeni yöneticileri olan Ulusal Geçiş Konseyi yetkilileri burayı tercih etmemişti. Basın merkezlerini ve irtibat bürolarını, işletmesini yine Türklerin yaptığı kent merkezindeki başka bir otele taşımışlardı. Dolayısıyla son dakikada yer ayırtmamıza rağmen otelde yer bulmak sorun olmamıştı. Burada Türk habercilerin yanı sıra Başbakan'dan önce Trablus'a gelen güvenlik ekibi de kalıyordu.

Otele baskın

Gece yataklarımıza uzandıktan sonra silah sesleri gelmeye başladı. Savaş'a "Libya'ya hoş geldin!" dedim. Bingazi'de otomatik tüfek ya da uçaksavar salvolarıyla bölünen gecelere alışıktım. Ancak silah sesleri çok yakından geliyordu ve karşılıklıydı. "Herhalde şu anlatılan çatışmalardan biri çıktı yakında" diye düşündüm. Koridordan koşuşturma sesleri geldi. "Birileri fazla heyecanlandı" diye düşündüm. Yorgunluğa yenik düşüp uyuyacaktım kısa bir süre sonra. Aslında o gece basılan yer tam da bizim kaldığımız

oteldi. Bunu sabah öğrenecektim. Yetkililere sorduk. Saldırıyı "işlerin azalmasından sonra işten çıkarılan eski çalışanların" düzenlediğini söylediler. Saldırganlar bir kez daha "püskürtülmüştü". Anlaşılan bu gibi saldırılar rutin hale gelmişti. Yeni Libya artık herkesin silahlandığı ve anlaşmazlıkların silahlı çatışmayla çözülmeye çalışıldığı bir yerdi. Otelde kalan Başbakanlık korumaları ise başka bir endişe taşıyordu. Silahları Türkiye'den henüz gelmemişti. Silahlı saldırganların otele sızması durumunda çok kötü şeyler yaşanabilirdi ve bu büyük bir skandal olurdu.

O gün başka bir sürpriz daha bekliyordu bizi. Ülkeyi ziyaret edecek ilk yabancı lider olması beklenen Erdoğan'dan bir gün önce, İngiltere Başbakanı David Cameron ve Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin de Libya'da olacakları açıklandı. Önce Trablus'a gelecek ardından muhaliflerin merkezi konumundaki Bingazi'ye geçeceklerdi. Libya bir anda diplomatik bir rekabetin merkezi olmuştu. Bu son dakika hamlesi, Trablus'ta büyük karmaşaya yol açtı. Güvenlik nedeniyle önemli caddelerin tamamı trafiğe kapatılmıştı. Bir yerden başka bir yere gitmek mümkün değildi. Güçlükle, Şehitler Meydanı'na gittik. Burası Libya'daki güç savaşının simge noktasıydı. İtalyan hâkimiyeti zamanında ismi "İtalya Meydanı"ydı. İtalyanlar ülkeden gönderildikten sonra ismi "Bağımsızlık Meydam"na çevrilmiş, Kaddafi ise iktidara geldikten sonra buranın ismini, yeni rejiminin "resmi rengini" simgelemesi için "Yeşil Meydan" olarak değiştirmişti. Muhalifler kenti ele geçirdikten sonra buraya "Şehitler Meydanı" adı verildi. Burada, Erdoğan'ın gelişi öncesi son hazırlıklara ilişkin bir izlenim haberi toplayacaktık. Büyükelçilik sıkı çalışmıştı, dört bir yanda Türkçe, Arapça, İngilizce pankartlar yerleştirilmiş, Türk bayrakları asılmıştı. Cameron ve Sarkozy Trablus'ta bir basın toplantısı yapmakla yetinip, halkla kucaklaşma merasimini Bingazi'ye saklamışlardı. Erdoğan ise gövde gösterisini burada, Şehitler Meydanı'nda yapacaktı.

Libya için uluslararası rekabet

Meydanda konuştuğumuz Libyalıların Türkiye hakkındaki görüşleri farklıydı. Türkiye'nin uzun süre Kaddafi rejiminin yanında yer aldığını, taraf değiştirmekte geç kaldığını düşünenlerin sayısı hiç de az değildi. Ama yine de savaşın başında Bingazi'de karşılaş-

tığımız Türkiye karşıtlığının dozajı zamanla bir hayli düşmüştü. Elbette bunda, yaralıların bir bölümünün Türkiye'ye taşınması ve yapılan yüklü yardımların payı büyüktü. Ancak ne olursa olsun Kaddafi karşıtı savaşın popüler rantını toplayanlar öncelikle Fransa ve İngiltere'ydi. Şehitler için toplu kılınan cuma namazları büyük gösterilere dönüşüyor, bu gösterilerde de İngiliz, Fransız, Amerikan ve Katar bayrakları sıkça kullanılıyordu. Dillerdeki sloganlardan biri "one two three, merci Sarkozy"di.

Peki Afganistan ve Irak'taki çokuluslu müdahalelerde çekimser kalan ya da en azından en ön safta yer almayan Fransa, nasıl Libya'ya müdahalenin koçbaşı olmuştu? Devlet Başkanı Sarkozy, ülkesindeki bazı kesimler tarafından Fransa'nın nüfuz alanı sayılabilecek Tunus'taki rejim değişikliği sırasında "etkisiz" kalmakla eleştirilmişti. Bir yıl sonra cumhurbaşkanlığı seçimleri vardı ve popülaritesini yine ayağa kaldırmak zorundaydı. Kendisine yakınlığıyla tanınan filozof Bernard Henri Levy'nin de Sarkozy'nin bu kararı üzerinde güçlü bir etkisi olduğu ifade ediliyordu[5]. Levy, ayaklanmanın yeni başladığı o günlerde Libyalı muhaliflerle görüştükten sonra El Cezire'de katıldığı bir programda dünyanın değiştiğini ifade etmiş ve "şu andan sonra diktatörlere oral seks yapmak daha da zor olacak" demişti[6]. Levy kısa süre içinde Suriye'ye müdahalenin de ateşli savunucularından biri olacaktı. Fransa'nın "operasyonel atılganlığının" Sarkozy'nin seçim yatırımı olmasının yanı sıra, kendi üretimleri olan ve pazar payı düşük kalan Rafale savaş uçaklarını pazarlamayı amaçladığını düşünenler de az değildi[7]. Ne de olsa Libya ordusuna ilk darbeyi Rafale'ler vuracaktı. İronik olan, 2012 seçimleri için Kaddafi rejimine darbe vurduğu iddia edilen Sarkozy'nin, 2007 seçim kampanyasında kullanmak üzere Kaddafi'den fon aldığı yönünde daha sonra ortaya çıkacak olan iddialardı. Bu iddialar, Sarkozy 2012'deki seçimleri kaybettikten sonra Fransa'da soruşturma konusu olacaktı[8].

5. Leila Nouelhed, AlexWarren, *The Battle fort the Arab Spring*, Yale University Press, New Haven, 2012, s. 180.

6. Bernard-Henri Levy: on Al Jazeera "No blow jobs for Arab dictators!" *YouTube*, http://www.youtube.com/watch?v=XWEfcsxL8zM, (Erişim tarihi: 23.11.2013).

7. Andrew Rettman, "Libya strikes showcase French warplane" *Euobserver.com*, 28 Mart 2011, http://euobserver.com/defence/32083, (Erişim tarihi: 21.11.2013).

8. "France investigates Sarkozy campaign funds on alleged Libya Link" *Reuters*, 19 Nisan 2013, http://www.reuters.com/article/2013/04/19/us-france-sarkozy- idUSBRE9310GL20130419, (Erişim tarihi: 23.11.2013).

Sarkozy ve Cameron'un Libya'da yaptığı gövde gösterisinin ardından sıra Başbakan Erdoğan'a gelmişti. Erdoğan, "Şehitler Meydanı"nda kılınan cuma namazına katılarak Libyalılara "ben size onlardan daha yakınım" mesajı verecekti. Erdoğan namazın ardından meydandaki kürsüye çıkmış ve Libya'nın İtalyan hâkimiyetinden kurtulması için savaşarak efsaneleşen Ömer Muhtar'a referanslarla süslenen bir konuşma yapmıştı. Antiemperyalist mesajların öne çıktığı konuşmada, "başkalarının" aslında Libya'nın zengin doğal kaynaklarını elde etmek için orada olduğu, Türkiye'nin ise böyle bir niyetinin olmadığı vurgusu vardı. Bu buluşma, ülkede iş yapan bazı Türk işadamlarının yeni dönemle ilgili kaygılarını gidermiş miydi bilinmez. Savaştan önce Libya, Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağıydı. Bu ülkeye ihracat son yıllarda büyük bir hızla artmıştı. 2006'da 490 milyon dolar olan toplam ihracat, 2010'da 1 milyar 930 milyon dolar olarak kayda geçmişti. Bu rakamın yarıdan fazlası ise inşaat sektörüyle ilişkili kalemlerden oluşuyordu. 2010 yılında, Türk şirketleri Libya'da 2.6 milyar dolarlık inşaat projeleri üstlenmişti[9]. Ama bu rakamları yakalamak en azından bir süre daha zor olacak gibi gözüküyordu. Trablus'ta, o dönem Ulusal Geçiş Konseyi'nin en etkili isimlerinden biri olan, daha sonra Libya başbakanı olacak Ali Zeydan, yaptığımız röportajda bunun işaretlerini vermişti. Zeydan "Kaddafi'siz Libya" programında yayınladığımız röportajında: "Akdeniz'in diğer tarafında ortaklarımız var, Türkiye de onlardan biri. Ama Türkiye'nin Kaddafi'yle de uzun ilişkisi vardı. Artık eskisi gibi olmayacak, gerçek ihaleler olacak. Artık tüm gücümüzle pazarlık yapacağız" uyarısında bulunmuştu.

Başbakan Libya'dan ayrıldıktan sonra, TRT Türk ekibinden arkadaşlarla birlikte Trablus'un 150 kilometre güneydoğusunda yer alan Beni Velid kentinde bitmeyen çatışmaları izlemek için yola çıkmaya karar verdik. Ancak aracımızın deposu boştu ve dünyanın en büyük petrol rezervlerinden birine sahip bu ülkede benzin sıkıntısı vardı. Rafinerilerin büyük kısmı savaşta tahrip olduğu için benzinciler önünde bazen kilometrelerce kuyruk oluyordu. Öyle ki bazen bir ailenin fertleri iki gün boyunca vardiyalar halinde uzayıp giden benzin kuyruklarında bekliyordu. Büyük bir jip ayarlamıştık. O uzun kuyruklardan birinde beklesek 60 litrelik

9. Emrah Göker, "Altyapı, Üstyapı, İnşaat: Libya ve Gayrisafi Milli Çıkarlarımız" *BirGün*, 26 Şubat 2011.

deposunu 6-7 dolara doldurabilirdik ama bunun 5 katına karaborsadan benzin bulmak da mümkündü. Uzun süredir Trablus'ta yaşayan bir Türk dostumuz bu konuda devreye girdi. Birçok Türk vatandaşının aksine Libya'yı terk etmemişti. Akşam yemeklerinde buluşup uzun sohbetler ediyorduk. Trablus'un nasıl bir günde düştüğünü sorduğumda şöyle yanıt vermişti: "Hani o arabasında muhaliflerin bayraklarını takıp gezen, Kaddafi'ye küfredenler var ya, işte onların çoğu kent el değiştirmeden birkaç gün önce Yeşil Meydanda Kaddafi'ye destek gösterisine katılıyordu". Yeni düzende dışarıda kalmamak için bir anda taraf değiştirenlerin sayısı hiç az değildi ona göre. Sohbet bitince ona parayı teslim etmiştik, kısa süre sonra iki bidon benzinle yanımıza geldi. Artık yola çıkmaya hazırdık.

Aşiret savaşları

Ertesi sabah, vurulmuş askeri araç enkazlarıyla dolu bir yoldan Beni Velid yakınlarına geldik. Bu kent de başkent Trablus ele geçirilmesine ve Kaddafi kaçmasına rağmen rejime sadıktı. Kaddafi'nin memleketi Sirte ve güneydeki Sebha gibi. Beni Velid'e haftalardır girilemiyordu. Kaddafi'nin Misrata'da yürüttüğüne benzer bir kuşatma burada muhalifler tarafından yürütülüyordu. Ama direniş kırılamamıştı. Burada yaşananlar, Libya'da Kaddafi'ye karşı verilen savaşın, rejim çöktükten sonra bir iç savaşa dönüştüğünü gösteriyordu. Bunun nedeni Libya'daki aşiret yapısıydı. Yaklaşık 6 milyon nüfuslu ülkede 30'u güçlü yaklaşık 140 aşiret vardı[10]. Merkezi Sirte kenti olan Kadafa aşiretine mensup olan Kaddafi, ülkedeki bu dağınık yapıyı iktidarını güçlendirmek için iyi kullanmış, izlediği iskan politikaları ve kaynak dağıtımı, aşiretler arası bir denge ve kontrol mekanizmasına dönüşmüştü[11]. Libya yekpare bir kültürel ve tarihi bağla perçinlenmiş bir ulus devletten çok, farklı aşiretlerin egemenliğindeki bir "kent devletleri konseyini" andırıyordu. Kaddafi'nin kendine özgü yönetim yapısı ve aşiretler arası denge politikalarıyla ayakta tuttuğu

10. "Factbox-Libya's tribal, cultural divisions" *Reuters*, 25 Ağustos 2011, http://www.reuters.com/article/2011/08/25/us-libya-tribes-idUSTRE77O43R20110825, (Erişim tarihi: 24.11.2013).

11. "Settling old scores-Tribal rivalries complicate Libyan war" *Spiegel online*, 26 Temmuz 2011, http://www.spiegel.de/international/world/settling-old-scores-tribal-rivalries-complicate-libyan-war-a-776695.html, (Erişim tarihi: 02.11.2013).

bu yapıda çatlaklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Ülkenin en güçlü aşireti Varfala aşiretiydi. Beni Velid, Varfalalıların kentiydi. Kaddafi başından beri güvenlik güçlerini ve kendisine yakın isimlerin önemli kısmını buradan seçmiş, bu aşirete ayrıcalıklar bahşetmişti[12]. İşte şimdi bu "borcun" ödenme zamanıydı.

Trablus'u kente bağlayan otoyolun ucunda muhaliflerin kurduğu son barikat vardı. Buraya yer yer havan mermileri düşüyor, bazen keskin nişancı ateşi açılıyordu. Amacımız bu noktaya yaklaşmaktı. TRT ekibi çelik yelek ve miğferleriyle gelmişti. Aracı kameraman arkadaşım Savaş kullanıyor, yanında TRT muhabiri Levent oturuyordu. Levent'in uyarısıyla, ateş karşıdan geleceği için çelik yelek ve kompozit miğferleri onlara giydirdik. Levent olaylı cephe yolculukları konusunda deneyimliydi. 2008'de Güney Osetya'daki Rus-Gürcü savaşını takip ediyordu. Oradaki NTV ekibiyle cepheye doğru yol alırlarken karşıdan gelerek ön camdan giren bir mermi ne yazık ki gözünü almıştı. Buna rağmen mesleği şevkle sürdürüyordu. Ancak yine bir NTV ekibiyle, o olayda kalbura dönen jipin bir benzeriyle, cephe hattına gitmekten çok mutlu değildi ve bu endişesini sık sık dile getiriyordu. Ancak sonunda habercilik tutkusu baskın çıkacaktı.

Yolda ilerledik. Cepheye yaklaştığımız sırada araç trafiği iyice azaldı. Ürkütücü bir tenhalık vardı yolda. Bu sırada hızla karşıdan gelen bir araç önümüzü kesti, bitkin halde bir muhalif savaşçı vardı, aracından inmiyordu ve yaralı mıydı göremedik. Camı araladı, elini ağzına dayadı ve su istediğini anlatmaya çalıştı. Yanımızdaki suyu ona verdik, hızla uzaklaştı. Anlaşılan gideceğimiz yer oldukça hareketliydi. Yol üzerinde gördüğümüz diğer habercilerle konuşup ve duraklayıp durumu gözleyerek yavaş ve temkinli bir biçimde en uç noktaya vardık.

Kentin eteklerinde çatışma sürüyordu. Kameralarımızı yerleştirir yerleştirmez milis komutanları geldi. Vizörlere eğildiler, tele objektiflerden yararlanarak "karşı tarafı" izliyorlardı. Uzun uzun durum muhakemesi yaptılar, huzursuzlardı. O noktada da cephe sağlam değildi. Ani bir karşı saldırıda korunacak, mevzilenecek yer yoktu. Üstelik önceki gün, BBC'ye çalışan bir kameraman, çelik yeleğinin koltukaltından giren keskin nişancı kurşunu nede-

12. "Despite talk of Gaddafi's flight, two key towns remain loyal" *Time*, 6 Eylül 2011, http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2092028,00.html, (Erişim tarihi: 24.11.2013).

niyle can vermişti. Gerekli çekimleri yapıp bir an önce dönmeye karar verdik.

Cephe gerisinde, terk edilmiş bir fabrika, üs olmuştu. Çatışmalara katılanlar burada dinleniyor, saflara yeni katılan ve tecrübesiz olanlar burada atış eğitimleri yapıyorlardı. Savaşa katılmak için ülke dışından gelenler de vardı. Orada tanıştığımız 34 yaşındaki Vail, iyi İngilizce konuşuyordu. Malezya'da gördüğü doktora eğitimini yarıda bırakmış ve savaşmak için Libya'ya gelmişti. Savaş bitince geri dönüp eğitimini tamamlamak istiyordu. Dönebilecek miydi bilinmez. Orada çekim yapmamıza izin vermediler. Görüntülerin konumlarını belli etmesinden endişeliydiler. Beni Velid'dekilerin elinde toplar vardı ve o noktanın da vurulmasından çekiniyorlardı. Cephede yaralananların taşındığı ambulanslar yakındaki bir sahra hastanesine yetişmek için büyük bir hızla yanımızdan geçiyorlardı. Onların arkasına takılıp Trablus'a doğru yöneldik. Beni Velid, kuşatmaya uzun süre direndi. Muhaliflerin ancak ekim ayı ortalarında ele geçireceği kent, Libya'da Kaddafi sonrası yaşanan güç boşluğu ve iktidar çekişmesinde de adını duyuracaktı. Muhaliflerin eline geçtikten bir yıl sonra, kentte yine silahlı bir isyan çıkacak, Kaddafi sonrası yönetimi elinde bulunduran Ulusal Geçiş Konseyi'nin binası basılacak ve Kaddafi döneminin yeşil bayrakları yeniden göndere çekilecekti. Kentin ileri gelenleri kendi yönetimini kurmak istiyordu. Aşiret yapısının hâlâ canlı olduğu Libya'da barış ve istikrarı yakalamak sanıldığından daha zor olacaktı.

Kaddafi'nin kalesinde

2012 Eylül ayında hareketli bir diplomatik trafiğe sahne olan ve yabancı liderleri ağırlayan Trablus'un kenar mahallelerinde ve yakın çevresinde bile, olaylar devam ediyordu. Savaş'la bu tür olaylara sık sık rastlıyorduk. Trablus'u batıya bağlayan otoyolda ilerlerken seyrettiğimiz şeritte son hız üstümüze gelen bir araçtan kıl payı kurtulmuştuk. Arkasından gelen üzerine ağır makineli tüfek monte edilmiş bir jip korna ve selektör eşliğinde ona yetişmeye çalışıyordu. Bu bir kontrol noktasında başlayan bir kovalamacaydı anlaşılan. Bir başka gün de kentin kıyısında terk edilmiş bir kışlada çekim yaparken muhalif savaşçıların yanı başımızda bir binaya baskın yaptıklarına şahit olmuştuk. Mahalleden birisi

tanıdığı bir milis komutanına "yan binada Kaddafi'nin askerleri var" diye ihbarda bulunuyor ve orası hemen basılıyordu. Kimin kim olduğu çok da belli değildi.

Ülke hâlâ çalkalanırken Trablus'ta Kaddafi rejiminin izlerini silmek için büyük bir kampanya da başlamıştı. Burası bir anda dünyada belki de en çok duvar yazısı ve duvar resminin olduğu kent haline gelmişti. Duvarlara Kaddafi'yi aşağılayan karikatürler, Ömer Muhtar ve onun simgesi olan aslan resimleri, kırılan zincirler, barış güvercinleri işleniyordu. Boş duvar kalmıyordu. Akşamları hava serinleyince amatör eller projektörlerin altında buluşuyor ve duvarları profesyonel ressamlara taş çıkarırcasına işliyorlardı. Mahalleli de bu performansı izliyor, sokaklar açık hava sergisine dönüşüyordu. Hani de bu sokak arası gezintilerde arka camı bir mermiyle parçalanan arabasıyla bize eşlik ediyordu. Camın yerinde diğer birçok otomobilde de olduğu gibi, dalgalanan bir muşamba vardı.

Eski rejimle hesaplaşılan bir diğer nokta, Kaddafi'nin Trablus'un merkezindeki "kalesi" Bab-ül Aziziye'ydi. Libya lideri, ülkeyi yıllarca, üç sıra duvarla çevrili, nöbetçi kuleleri, nişancı barınaklarıyla korunan bu alandaki sarayından yönetmişti. Kaddafi'nin burada saklandığı düşünülmüştü ancak o muhalifler gelmeden buradan ayrılmış ve izini kaybettirmişti. Duvarların ardındaki bu geniş arazinin içinde irili ufaklı çok sayıda bina vardı ve burası da artık bir mesire alanı haline gelmişti. Libyalılar uzun yıllar kendileri için gizemini koruyan efsanevi Bab-ül Aziziye'ye gelerek meraklarını gidermek için kuyruk oluyorlardı kapıda. Binalar, yoğun müttefik bombardımanı sonrası enkaz haline gelmişti ve ziyaretçilerin en çok merak ettiği bu binalar arasındaki gizli geçitler ve tünellerdi. Savaş'la bunlardan birinin içine girdik. Karanlıktı, kameramızın ışığıyla yolumuzu bulduk. İçerisi ceset kokuyordu. Muhtemelen hâlâ bir köşede birinin cansız bedeni duruyordu. Tünelin sağında ve solunda sığınak odaları, depo hatta mutfak vardı. Yiyecek ve içecekler çürümüştü. İçerdeki koku dayanılmaz hale gelince, çelik kapılardan birine yöneldik ve binanın bambaşka bir ucuna çıktık. Burada hummalı bir faaliyet vardı. Bir binanın çatısındaki bakır inşaat malzemesi kalabalık bir ekip tarafından sökülüyordu. Bab-ül Aziziye'den arta kalanlar yağmalanıyordu.

"Özerk" şehir Misrata

Bir hafta sonunda artık dönme vaktimiz gelmiş ancak nasıl döneceğimize karar verememiştik. Tunus üzerinden dönmek çok zaman alıyordu. Libya'dan çıkmak, buraya girmek kadar kolay değildi. Ülke dışına göç hâlâ devam ediyordu. Sınır kapısında bazen bir güne yakın kuyrukta beklemek gerekiyordu. Türk Hava Yolları'nın Trablus seferleri de bir türlü başlamamıştı. İşte o sırada doğudaki Misrata kentinde havalimanının açıldığı ve İstanbul'dan charter seferi yapan bir uçağın yolcu almaya geleceği söylendi. Hemen biletlerimizi aldık ve Misrata'ya doğru yola çıktık.

Trablus'un doğusunda, Akdeniz kıyısındaki Misrata, Libya'nın üçüncü büyük kenti ve önemli bir ticaret merkeziydi. Bu kent, Libya savaşının simgesi olmuştu. Çevreden önemli bir yardım almadan aylarca Kaddafi güçlerine direnmiş, yoğun bombardımana rağmen teslim olmamışlardı. Kısa bir süre önce kuşatma yarılmış ve kent bizzat "içeridekiler" tarafından kurtarılmıştı. Libya savaşının tartışmasız en muzaffer kentiydi. Ancak rejim devrildikten sonra kendi özerk yönetimlerini kurmuşlardı. "Ulusal Geçiş Konseyi"nin borusu burada ötmüyordu. Dünya liderleriyle toplantılar düzenleyen, şık otellerde basın toplantıları yapan bu konseyin Libya içindeki meşruiyeti, dışarıda olduğu kadar fazla değildi. Misratalılar kent girişinde adeta ayrı bir sınır kapısı kurmuşlardı. Herkesi araçlardan indirip arıyor, uzun uzun "sorguluyorlardı". "Ne için geldin?" "Ne kadar kalacaksın?" "Nerede kalacaksın?" Trablus'ta çıkarttığımız basın kartlarını gösterdim. Gülerek iade ettiler, onların burada geçerliliği yoktu. Pasaportlarımızı aldılar, bir deftere kaydettiler ve kente giriş izni verdiler. Burası devlet içinde ayrı bir devlet gibiydi.

Konteynerlerin zafer takı gibi üst üste konulmasıyla yapılmış dev kapıların arasından şüpheli bakışlar arasında kente -ya da kentten geriye kalan ne varsa oraya- giriş yaptık. O güne kadar çatışmanın yaşandığı çok yer görmüştüm. Ecdebiye, Brega, Ras Lanuf, Zaviye. Hepsi yoğun çatışmalara sahne olmuştu ama hiçbiri böyle değildi. İsabet almamış tek bir yapı dahi yoktu. Yıkılmayan binaların cephe boyası ya da sıvası da mermi deliklerinden gözükmüyordu. Milyonlarca çelik çekirdek aylar boyunca insanların üzerine püskürtülmüştü. Burası kıyameti yaşamıştı ve sonrasında ıssızdı. Bomboş sokaklardan geçerek yarısı bombalarla yıkılmış havaalanına vardık. Burada sadece küçük bir bina hizmet

veriyordu ve iç hat da dış hat da oydu. Yolcu olarak sadece erkekler vardı. Çoğu ya koltuk değnekli ya da tekerlekli sandalyedeydi. Birçoğu daha iyi tedavi olabilecekleri yerlere gitmeye çalışıyordu. Beklemeye başladık. Ancak saatler geçiyor ama piste hiçbir uçak inmiyordu. Arada Türkiye'yle konuşuyorduk. Uçağın İstanbul'dan kalkışı sürekli erteleniyordu. Yaklaşık yarım gün bekledik ve sonunda seferin "bilinmeyen bir süreliğine" ertelendiği haberi geldi. Libya üzerinde NATO jetlerinin operasyonu sürüyordu. Hedef bu kez muhaliflere direnen Sirte'ydi ve bu yüzden hava sahası sivil uçaklara açılmamıştı. Akşam saatlerinde geldiğimiz yoldan geri dönerek Trablus'a ulaştık. Türkiye'ye ertesi gün Tunus üzerinden dönecektik.

Kaddafi'nin korkunç sonu

Dönerken ardımızda bıraktığımız herkes aynı soruyu soruyordu. Kaddafi neredeydi? Bu soru muhalifleri ve istihbarat örgütlerini uzun süre meşgul edecekti. Bazılarına göre Kaddafi ülke dışında sığınma hakkı alabileceği bir ülkeye kaçmıştı. Ancak konuştuğumuz çoğu kişi onun Libya'yı terk etmeyeceğini, sonuna kadar savaşacağını düşünüyordu. En yaygın kanı devrik liderin, Sahra çölünde muhaliflerin ele geçiremediği bir diğer kent olan Sebha'da olduğu yönündeydi. Oysa Kaddafi, daha yakındaydı. Sebha ve Beni Velid gibi kendisine sonuna kadar destek olan Sirte'de saklanıyordu. Kaddafi'nin yakalandığı haberi 20 Ekim'de yankılandı. O sırada haber merkezindeydim. Haberin ardından cep telefonlarıyla kaydedilen görüntüler akmaya başlamıştı. Kaddafi kan revan içinde, etrafını saran muhalif savaşçıların arasındaydı. Onu esir alanların sevinç çığlıkları, allahuekber nidaları ve şarjörleri havaya boşaltılan otomatik silah seslerinin arasında, aldığı darbelerin şokuyla kaçınılmaz sonu bekliyordu. Televizyonlar uluslararası ajanslardan ulaşan vahşet görüntüsünü biraz olsun sansürleyerek vermişlerdi ama "ham görüntüler" internette hızla yayıldı. Kaddafi darp edilmiş, bir bıçakla anüsü parçalanmış sonrasında da vurulmuştu.

Devrik lider, o gün Sirte'yi terk edip, yakınlarda bulunan doğduğu köye kaçmaya çalışıyordu. Bir Fransız jeti 75 araçlık büyük konvoya saldırdı ve konvoyu durdurdu. Kaddafi ve korumaları yakınlarda yol kenarındaki bir drenaj borusunun içine saklandı-

lar ama muhaliflere direnemeyeceklerdi. Kaddafi oradan çıkarıldı ve ardından işkenceyle infaz edildi. Görgü tanıklarına göre, aldığı darbelerden dolayı bilincini kaybetmeden önceki son sözleri "size ne yaptım?" olmuştu[13].

Kaddafi Libya'da iktidarda olduğu 42 yıl boyunca aşiretler arasında hassas dengeleri gözeterek yürüttüğü siyaset ve kurduğu katı rejim sayesinde ülkeyi iç çatışmalara sahne olmadan yönetmeyi başarmıştı. Ama yeni dönemde herkes ülkenin zengin kaynaklarından payına düşeni hesaplıyordu. 7 Temmuz 2012'de yapılan ve katılımın %60 seviyesinin üzerine çıktığı seçimleri, Tunus ve Mısır'dakinin aksine, merkezde yar alan ve kapsayıcı söylemlerle öne çıkan Ulusal Güçler İttifak Partisi kazandı. Müslüman Kardeşler'in Adalet ve İnşa Partisi ikinci olmuştu. Selefiler ve İslami eğilimli diğer partiler ise seçimlerde aradıklarını bulamadılar. Ancak bu hareketler "alanda" parlamentodakinden daha güçlü ve etkiliydiler.

Libya'da kaos dönemi

Libya, Afganistan ve Irak'taki savaşlarda deneyim kazanmış çok sayıda cihat savaşçısını barındırıyordu ve Kaddafi'nin devrilmesinde bunların etkisi büyüktü. Bu gruplar, Trablus ve Bingazi'deki hükümet görevlilerini ve yabancı misyon temsilcilerini hedef alan saldırılar düzenliyordu. Haziran ayında Bingazi'de İngiliz elçisini taşıyan araca saldırı düzenlenmiş, bir roket elçinin içinde olduğu aracın bir camından girip diğerinden çıkmış ve olayda şans eseri hayatını kaybeden olmamıştı. Üç ay sonra yine Bingazi'de Amerikan konsolosluğuna düzenlenen saldırı ise çok daha büyük ses getirecek ve belki de Washington'ın Arap isyanları sürecinde muhalif hareketlere sunduğu desteği bir kez daha sorgulamasına yol açacaktı. 11 Eylül saldırılarının yıldönümünde meydana gelen olayda, Amerikan başkonsolosunun da aralarında olduğu 4 Amerikalı ve 10 Libyalı güvenlik görevlisi öldürülmüştü. Saldırı "Ensar el Şeria" örgütü tarafından gerçekleştirilmiş ve Amerikalı yetkililer bu örgütün üyelerinin El Kaide'nin Kuzey Afrika'daki koluyla temasta olduklarını iddia etmişti[14].

---

13. "Gaddafi's last words as he begged for mercy: 'What did I do to you?' " *The Guardian*, 23 Ekim 2011, http://www.theguardian.com/world/2011/oct/23/gaddafi-last-words-begged-mercy, (Erişim tarihi: 24.11.2013).

14. Chivvis, Christopher S., Keith Crane, Peter Mandaville ve Jeffrey Martini, "Libya's Post-Qaddafi Transition: The Nation-Building Challenge" RAND Corpora-

Libya'da savaş sırasında kurulan silahlı grupların dağıtılması da o silahların iadesi de kısa sürede mümkün değildi. Kaddafi sonrası yeniden yapılandırılmaya çalışılan Libya ordusu ve polis kuvvetleri etkisizdi. Hükümet, silahlı grupları, "Yüksek Güvenlik Komitesi" adı altında bir yapıda toplayarak kolluk kuvveti gibi kullanma arayışına girecekti. 2013 sonbaharında bu gücün yaklaşık 160 bin mensubu vardı[15]. Üstelik yegâne silahlı grup bu da değildi. Bazı milisler de "Libya Kalkanı Güçleri" adında bir oluşumda toplanmışlardı. Bu iki güce bağlı birlikler, Libya ordusundan bağımsız bir emir komuta yapısı içindeydi. Kaddafi rejiminin devrilmesinin ardından iki yıl geçmesine rağmen Libya'da istikrar bir türlü sağlanamıyordu. Silahlı gruplar kendi aralarında çatışacak, kendilerini protesto eden sivilleri öldürecek hatta Libya Başbakanı Ali Zeydan'ı kaçırmak gibi sansasyonel eylemler yapacaklardı. Bu silahlı grupların kurbanlarından biri de Trablus'taki Türk Hava Yolları ofisinde geçici görevde bulunan muhasebe şefi Uğur Tezcan'dı. Soygun için basılan ofiste çalışanların üzerine açılan ateşte satış şefi olarak görev yapan Nadide Nur Duman da yaralanmıştı. Akan kan durdurulamıyordu. Libya "Arap Baharı" kavramının tarihe karıştığı ilk isyan coğrafyasıydı. Demokrasi özlemiyle Kaddafi'yi deviren halkı belirsizliklerle dolu bir gelecek bekliyordu.

tion, Santa Monica, California, RR-129-SRF, 2012, http://www.rand.org/pubs/research_reports/RR129, (Erişim tarihi: 04.11.2013).

15. "Two years after Libya's revolution government struggles to control hundreds of armed militias" *The Washington Post*, 6 Eylül 2013.

Halep: Cehennemde 48 Saat

Orta yaşlı, kıvırcık siyah saçları yer yer ağarmış, esmer tenli zayıf rehberimiz, "Haydi artık yola çıkalım" dediğinde saatlerdir beklemekten paslanmış, uykunun ağırlığına yenik düşmeye başlamış bedenlerimiz adrenalinle dirildi. Sınıra vardığımızda saat sabah 05:15'ti. Aracımızı sınır hattındaki bir evin bahçesinde terk edip yüklerimizi sırtladık. Kısa bir yürüyüşten sonra Suriye tarafındaydık. 29 Temmuz sabahı güneyin kavurucu sıcağı, sabahın erken saatlerinde kendini hissettiriyordu. Bunun üzerine bir de yanımızda taşıdığımız çelik yelek ve miğferlerin ağırlığı eklenince, sınırı geçerken yaptığımız o kısa yürüyüşte bile terlemeye başlamıştık. Libya'dan aylar sonra yine bir çatışma bölgesine giriyordum. Üstelik buradaki savaş çok daha şiddetliydi.

Suriye'ye gitme konusunda hevesimi aylardır dizginliyordum. İki sebebi vardı: Birincisi cephe düzeni yoktu, Humus, İdlib ve Şam'da olduğu gibi çoğu zaman muhalifler bir kentte birkaç sokağı ele geçiriyor, kısa bir süre için tutuyor ve yoğun ateş altında kalınca kayıplar vererek geri çekiliyorlardı. Bu dağınık savaş stratejisinde tutunmak ve habercilik yapmak zor ve tehlikeliydi. Ele geçirilen yerlerde provokasyon amaçlı toplu cinayetler işleniyordu. İki taraf da "sahipsiz" cinayetlerden birbirini sorumlu tutuyordu. Kimin kimi öldürdüğü belli olmuyordu çoğu zaman. Ayrıca Türk hükümeti muhaliflerden yana açık tavır koymaya başladığından beri Suriye Türk gazeteciler için daha da tehlikeli bir yer haline gelmişti. Suriye'nin 2012'nin 22 Haziran'ında Lazkiye yakınlarında bir Türk RF-4E keşif uçağını düşürmesi, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiş, Türkiye angajman kurallarını değiştirip sınıra yığınak yapmaya başlamıştı. Rejim güçlerinin eline düşen Türk gazeteciler ajan muamelesi görüyordu. Temmuz ayında Suriye'de-

ki savaşta ölenlerin sayısı 20 bine dayanmıştı. Irak'ta olduğu gibi Suriye'de de şiddet dışarıdan bakan gözler için "sıradanlaşıyordu". Suriye'ye ilişkin haberler, gazetelerin iç sayfalarına, televizyonlardaki haber bültenlerinin alt sıralarına kaymıştı. Yapılacak haberler değerlendirilmeyecekse bu riskleri almaya gerek de olmayabilirdi. Bu düşüncelerin baskısı altında Suriye'ye gitmekle gitmemek arasında kıvranırken muhaliflerin Türkiye sınırındaki Azaz kasabasını aldığı ve Halep'te yoğun çatışmalar yaşandığı haberleri gelmeye başlamıştı.

Özgür Suriye Ordusu

O sırada Suriye'deki silahlı muhaliflerin büyük bölümü, 29 Temmuz 2011'de Suriye ordusundan ayrılarak muhalifler safına geçen bir grup üst rütbeli subayın kurduğu Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) çatısı altında savaşıyordu. ÖSO komutanı Riyad Esad muhalifleri Hatay'dan yönetiyordu. Suriye ordusundan kaçan subaylar ve aileleri burada Apaydın kampında kalıyorlardı. Burası çok sıkı korunan bir yerdi ve sadece gazetecilere değil, milletvekillerine bile kapalıydı[1]. ÖSO komutanı Esad, Kasım 2011'de Milliyet gazetesinden Aslı Aydıntaşbaş'a verdiği röportajda Suriye'nin içinde 22 birlik ve 15 bin askere komuta ettiğini söylemişti[2]. Zamanla bu sayı hızla artacak, muhalif güçlerin "Genelkurmay Başkanlığı"na getirilen Selim İdris 2013'te yaptığı açıklamada, komutası altında 80 bin kişi olduğunu söyleyecekti[3].

ÖSO komuta kademesinin alandaki silahlı gruplara ne kadar hâkim olduğu bilinmiyordu. Genellikle silahlanıp, rejim kuvvetlerine karşı savaşan her grup bir ÖSO birimi olarak kabul ediliyordu ama komuta kademesiyle bu birimler arasında kusursuz bir hiyerarşinin bulunduğunu söylemek güçtü. Kuruluşu 2011 yaz aylarında ilan edilen ÖSO'nun gücü ve etkinliği 2014 yılına gelindiğinde oldukça sorgulanır hale gelecekti. Muhalif cephede

1. "CHP'li milletvekilleri Apaydın kampına alınmadı" *Hürriyet*, 26 Ağustos 2012, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21303936.asp, (Erişim tarihi: 28.11.2013).
2. "Albay Asaad Beşar Esad'a karşı" *Milliyet*, 7 Ekim 2011, http://siyaset.milliyet.com.tr/albay-asaad-besar-esad-a-karsi/siyaset/siyasetyazardetay/07.11.2011/1460090/default.htm, (Erişim tarihi: 28.11.2013).
3. "Defector Syrian general will be conduit for US military aid to rebels" *The Washington Post*, 16 Ağustos 2013, http://articles.washingtonpost.com/2013-06-16/world/40012941_1_no-fly-zone-rebels-obama-administration, (Erişim tarihi: 29.11.2013).

etkinliği El Kaide bağlantılı gruplara ve Suudi Arabistan'ın desteklediği İslam Cephesi adlı silahlı oluşuma kaptırdıkları yönünde birbiri ardına çıkan yorumlar ÖSO'yu da "yıpratacaktı". Sonunda Selim İdris de görevden alınacak ve yerine Abdülillah El Beşir getirilecekti. Ancak 2012 yaz aylarında muhalif kampta henüz bu boyutta bir ayrışma yoktu ve silahlı muhaliflerin ağırlıklı olarak ülkenin kuzeyi olmak üzere Suriye'nin yarısında kontrolü ele geçirdikleri iddia ediliyordu.

Tam da bu dönemeçte yıllık izindeydim. Suriye'ye geçme fikri içimi kemiriyordu. Haberciler Azaz kasabası civarında cirit atıyordu, çatışmaların kesilmediği Halep'te sadece Anadolu Ajansı ve birkaç uluslararası haber kuruluşu vardı. Gazete, televizyon ve internetten sürekli Suriye'deki durumu takip eden bir haber bağımlısına dönüşmüştüm. Halep, Libya'daki Bingazi gibi muhaliflerin uzun süre tutunacağı bir üs olmak üzereydi ve oraya gidilmeliydi. İznin son akşamı bitmek bilmemişti, sabah ofise varır varmaz Suriye'ye gitme talebimi iletmiştim. "Dikkatli olmak" ve "Halep'ten uzak durmak" koşuluyla kabul edildi. Bu yolculukta bana kameraman Yetkin Torlak eşlik edecekti.

İstanbul-Hatay "cihat hattı"

İlk durağımız Hatay'dı. İstanbul'dan bindiğimiz uçakta bir grup dikkatimi çekmişti. Fiziksel görünümleri ve kıyafetleriyle Türk'e ya da Suriyeli'ye benzemiyorlardı. Kendi aralarında Arapça konuşuyorlardı. İkisi yanıma oturmuştu. Nereli olduklarını sordum hem Türkçe hem İngilizce. Anlamadılar. Bir kez daha çoktan seçmeli sordum: "Suudi? Tunus? Libya?" Yanımdakilerden biri başıyla onaylayarak doğru seçeneği işaretledi; Libyalıydılar. Tıraşlı kafaları, esmer tenleri üzerinde uzamış sakalları, seyreltilmiş bıyıkları ve kıyafetleriyle birçok cephesinde uzun zaman geçirdiğim Libya'da görmeye alıştığım Selefi savaşçılardı bunlar. Sohbeti uzatmak istedim ama dil sorunu yüzünden anlaşamıyorduk, konuşmaya da çok istekli değillerdi. Yetkin'le uçağı terk ederken yaklaşık 10 kişilik bu grup şakalaşarak yanımızdan geçip gitmişlerdi. Belli ki buraya kültür turizmi için gelmemişlerdi ve büyük olasılıkla bir süre sonra sınırın diğer tarafında cihat için savaşıyor olacaklardı. Kısa süre içinde İstanbul-Hatay arasındaki uçuşa "cihat ekspresi" ismi verilecekti. O sıralarda El Kaide bağlantılı İslamcı örgütlerin ismi Suriye'deki savaşta

yeni yeni duyulmaya başlanmıştı. Yaklaşık bir sene sonra sahip olacakları büyük güce ilişkin çoğu kimsenin fikri yoktu.

El Kaide üzerine çalışan uzmanlar, örgütün ideolojik altyapısının, Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in radikal kanadını temsil eden ve 20. yüzyılın ikinci yarısında bu harekete damgasını vuran Seyyid Kutub'un görüşlerine dayandığını belirtir. Kutub'a göre "gerçek İslami toplumda" Kuran insan hayatına her bakımdan rehberlik eden tek kaynaktı. Bundan önceki toplumlar ister kapitalist ister komünist ya da ulusçu olsunlar, sahte dinleri temel alıyorlardı. Kutub, gerçek Müslüman toplum kurma sürecinin ikna ile başladığını ve bu programı kabul edenler için cihat dahil her türlü aracın kullanılabileceğini ilan etmişti. Bu yaklaşıma göre cihat sadece savunma için değil, "sahte tanrılara" tapınmaya son vermek ve İslam'a karşı bütün engelleri ortadan kaldırmak için sonuna kadar sürdürülmeli, evrensel bir Müslüman toplum kurulması hedeflenmeliydi[4]. Cihatçılar Suriye'ye sadece Arap ülkeleri, Kafkasya, Avrupa ve Kuzey Afrika'dan akmıyordu. Türkiye'de de Suriye'ye cihat savaşçısı toplayan yapılar vardı. Suriye'de demokrasi savaşı için belki de kimse Türkiye'den kalkıp sınırın ötesinde savaşmaya gitmezdi ama cihat için sınırı aşacak çok kişi vardı. Sosyal medyada, internet forumlarında cihat çağrıları yapılıyor, Türkiye kökenli cihatçıların Suriye'deki görüntüleri paylaşılıyor, ölenlerin ardından taziye mesajları yayınlanıyordu[5]. *Bugün* gazetesinin İçişleri Bakanlığının raporuna dayandırdığı bir haberde, 2013 yılı itibarıyla Suriye'de El Kaide bağlantılı örgütler safında 500 Türk'ün savaştığı iddia edilecekti[6].

Cihat savaşçıları Suriye'ye geçiş ve gerektiğinde tedavi olmak için Hatay gibi sınır illerinden de sıkça faydalanıyordu. Bu durum, nüfusunun bir bölümü Alevilerden oluşan Hatay'da endişeye yol açıyordu. Öğle saatlerinde kent merkezindeki otele yerleşir yerleşmez dışarı çıktık. Daha önceki yıllarda iki kez geldiğim Antakya'nın merkezi bu kez daha hareketliydi. Kentte adeta bir "savaş turizmi" başlamıştı. Gazeteciler, yardım görevlileri, cephe-

4. Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, İletişim Yayınları, 2008, s. 512.
5. "Turks worry as sons go to fight in Syria" *Reuters*, 26 Kasım 2013, http://www.reuters.com/article/2013/11/26/us-syria-crisis-turkey-jihadists-idUSBRE9AP09D20131126?feedType=RSS&feedName=topNews&utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter&dlvrit=992637, (Erişim tarihi: 26.11.2013).
6. "Suriye'de 500 Türk savaşçı" *Bugün*, 26 Kasım 2013, http://gundem.bugun.com.tr/500-turk-savasci-haberi/874617, (Erişim tarihi: 26.11.2013).

ye varmak için sıralarını bekleyen savaşçılar ve de muhtemelen bu kimliklere bürünmüş çok sayıda ajan için kent bir cephe gerisi ikmal merkezine dönmüştü.

Beşar Kaddumi ile son görüşme

Kavurucu yaz sıcağı yerini akşam serinliğine bıraktığı sırada künefecilerin bulunduğu meydan cıvıl cıvıldı. Uzun süredir görmediğimiz birçok gazeteciyle orada merhabalaştık. Birkaç gün önce Nusaybin'den Suriye tarafında Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Kamışlı'ya geçerken jandarmanın gözaltına aldığı, o dönem *Star* gazetesinde çalışan Kemal Gümüş de buradaydı. Birkaç gün sonra da Azaz'dan dönerken bu kez de PKK ile yakın bağları ile bilinen Demokratik Birlik Partisi PYD'nin silahlı kolu Halk Koruma Birlikleri (YPG) tarafından "misafir edilecekti". PYD, Suriye'deki Kürt bloğu içindeki en güçlü hareketti ve Esad rejimiyle doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçınmış, muhaliflere de hep mesafeli yaklaşmıştı. Kuzey Suriye'deki nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan Kürtler, bölgedeki etkinliklerini artırıyordu.

O sırada, tanıdığım başka bir simaya daha rastladım; merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde olan ve Arapça yayın yapan "El Hurra" kanalı için çalışan Filistinli Beşar Kadumi de uzun süredir oradaydı. Bize "Halep'e asla geçmememizi" salık veriyordu. Birkaç kez Suriye'nin içine girip çıkmış ama Halep'e girmemişti. Hem yolun hem de kentteki durumun çok tehlikeli olduğunu söylüyordu. "Hele bir sınırı geçelim de sonrasına bakarız" demiştim. Beni o gün uyaran Beşar, birkaç ay sonra kameramanı Cüneyt Ünal'la birlikte Halep'e gitmeye karar verecekti. Kente vardıklarında çapraz ateşin ortasına düştüler, Beşar yaralandı, beraberlerindeki bir Japon kadın gazeteci ise öldü. Çatışma sırasında Beşar'dan ayrı düşen Cüneyt, çevredekiler tarafından rejim güçlerine teslim edilecek ve yaklaşık 3 ay bir hücrede tutulacaktı. Beşar'dan ise haber alınamadı. Bu kitap yazıldığı sırada, Beşar'ın Halep'te kaybolmasının üzerinden 20 aydan fazla zaman geçmişti. Bu süre boyunca eşi Arzu ve sevenleri onun bulunması için önemli bir kampanya yürüttüler. Hepimiz hâlâ onun yeniden aramıza dönmesini bekliyoruz.

Antakya'daki o akşam, belirsizlikler, endişe ve dostluk iç içe girmişti. Haberciler riskli görevlerde kenetlenirler, rekabet unutulur ve bir "takım ruhu" belirir. Etrafta tanıdığım çok sayıda meslektaşım vardı. Bazılarıyla da yeni tanışacaktım. Bu kişilerden

biri de ince yapılı, kısa boylu, uzun saçlı Hüseyin Kulaoğlu'ydu. *Yeni Akit* gazetesi için çalışıyordu ve o da bizimle geliyordu. "Kontağımız" aynıydı. Kısa süre sonra Suriye'ye beraber geçeceğimiz rehberimiz Mehmet yanımıza geldi. Hazırlık yapacaktı, evine gittik. Sınırın karşısında bizi neyin beklediğini soruyorduk ama o "gidince görürsünüz" gibi ifadelerle geçiştirdi. Yola sabaha karşı çıktık, Suriye'ye vardığımızda ise hava aydınlanmıştı. Yanımızda gündelik eşyalarımızın olduğu küçük sırt çantalarının yanı sıra, kamera ekipmanları, çelik yelek ve miğferler vardı. Üzerinde sadece tişörtü ve fotoğraf ekipmanı olan Hüseyin ise elindeki naylon poşetle cepheye değil, pikniğe gider gibiydi. Onun için bu görevde "şehit olmak" da vardı. Özellikle Suriye'deki savaşta, işler yolunda gitmezse "şehit olacağını" söyleyen çok sayıda Türk haberci ile tanışmıştım. Onlar için Beşar Esad kendi halkını öldüren bir cani, askerleri de gözlerini kırpmadan bu cinayetleri işleyen bir katiller grubuydu. Muhalifler ise "özgürlük savaşçıları". Elbette Türkiye'ye yollanan haberler de bu yaklaşımın ürünü olarak masa başındaki editörlerinin onayından geçip servis ediliyor, Türkiye Suriye'deki savaşı iyi ile kötü arasındaki mücadele olarak siyah ve beyaz karşıtlığı üzerinden okuyordu. Medya –özellikle en başlarda– aradaki gri tonları görme konusunda sınıfta kalmıştı. İşte biraz da bu yüzden neler olduğunu kendi gözlerimle görmek istemiştim. O gece, sabaha karşı sınır hattına yaptığımız yolculuğun ise beni o güne kadar gördüğüm en tehlikeli çatışma ortamına taşıdığını ise bilmiyordum. Sınırı geçince yaklaşık 15 dakikalık bir yürüyüşten sonra silahlı, kamuflaj pantolonlu bir grup karşıladı bizi. Özgür Suriye Ordusu çatısı altında örgütlenen onlarca bölükten birine mensuptular. Kamyonetlere bindirildik.

Savaş coğrafyasına ayak basıyoruz

Kuzey Suriye kırsalında çatışmanın izi dahi yoktu. Hükümet güçleri, sınırın Türkiye'ye yakın kısmından uzun süre önce çekilmişti. Öyle bir hava vardı ki çelik yelekleri boş yere aldığımızı düşünmeye başlamıştık neredeyse. Yaklaşık yarım saatlik yolculuğun sonunda bir kasabaya vardık. O sırada hastane olarak kullanılan terk edilmiş bir mahkeme binasında durduk. Bizi içeriye davet ettiler. Büyük çuvallar dizilmişti bir odaya. Çuvalların içinden büyük mukavva kutular, kutuların içinden ilaçlar çıktı; antibiyotikler, mide ilaçları, ateş düşürücüler,

antidepresanlar. İstanbul'da yürütülen bir bağış kampanyasında toplanmışlardı. Kısa süre sonra Türkiye'den gelen başka "yardımları" da görecektik. Geniş bahçeli, yüksek duvarlı bir eve gittik. Bahçede hummalı bir faaliyet vardı. Milisler Türkiye'den yeni gönderilen telsizleri deniyorlardı. Çuvalların içine istiflenmiş kutuların içinde onlarca telsiz vardı. Sınırdan kaçakçılar yoluyla yeni getirilmişlerdi. Röleleri, demonte bir biçimde duvarın kenarına konmuş kutularda duruyordu. Kısa süre sonra cephede kullanılıyor olacaklardı. O evde biraz dinlenebileceğimizi söylediler. Salona geçtik, uykusuzluktan ve yorgunluktan ayakta zor duruyorduk. Yerdeki minderler üzerine uzandık, yaklaşık 2 saatlik bir uykuya daldık.

Uyandığımızda ikramlar başladı. Gördüğüm en zengin kahvaltı sofralarından biri, yerde dev bir tepsi içinde kurulmuştu bile. Arap coğrafyasında alıştığım bol şekerli çaylardan geldi beraberinde. Bir an önce yola çıkmak istiyordum. Halep yakınlarına gitmek, yoldaki ve kentteki durumu gözlemek ve yavaş yavaş kente sağlıklı bir giriş-çıkış rotası oluşturmak istiyordum. Köye geldiğimizden beri bizimle ilgilenen Hamza, öğleden sonra kasabadan bir grubun toplanıp Halep'e doğru yola çıkacağını söyledi. Bizi göndermeye çok istekli değildi, oranın çok tehlikeli olduğunu söylüyordu ama biz ısrarlıydık.

Milislerle Halep'e doğru...

Hamza öğleden sonra bir ara ortadan kayboldu. Kısa süre sonra evdeki çocuklardan biriyle haber yolladı. Bir grup Halep'e doğru yola çıkıyordu, gitmek istiyorsak acele toplanmamız lazımdı. Yetkin'le birlikte gönderilen bir motosikletin arkasına sıkıştık, kasabanın merkezine indik. Çoğunluğu gençlerden oluşan, yaklaşık 25 milis orada toplanmıştı. Ellerinde kalaşnikoflar, ağır makineli tüfekler ve birkaçının sırtında RPG roketatar vardı. Yol öncesi son hazırlıklar yapılıyordu. Ben merkezin verdiği "Halep'ten uzak durun" talimatı ve bu yolculuğun bize haber için sunabilecekleri arasında sıkışmıştım. Çat pat İngilizce bilen biri aracılığıyla gece olmadan dönmek istediğimizi, bunun mümkün olup olmadığını sordum. "Sorun değil gece bir grup dönecek, zaten biz de adam değiştirmeye gidiyoruz, onlarla dönersiniz" dediler. Yetkin'le kısa bir durum değerlendirmesi yaptık, risk alacaktık. Gitmeye karar verdik.

Üç araçtan oluşan bir konvoy hazırlanmıştı. En önde, kasasında dört ağır silahlı milisi taşıyan bir kamyonet, hemen ardında içinde seyahat edeceğimiz jip, arkamızda ise içinde ondan fazla savaşçının olduğu bir minibüs vardı. Jipte sürücü koltuğunda orta boylu, ince yapılı, siyah gür saçlı ve sakallı Ali, hemen yanında orta yaşlı, topluca, saç ve sakalları ağarmış, Muhammed vardı. Onlar grubun "ağabeyleriydi" aralarında şakalaşan diğer savaşçılar, onlara karşı saygılı bir tutum içindeydi. Deneyimli savaşçılardı; öykülerini daha sonra dinleyecektik.

Hamza bizi Ali ve Muhammed'e "emanet" etmişti ya da en azından biz öyle sanıyorduk. Yolculuk öncesi tüm konuşmalar Arapça geçmişti ve biz de diğer cephelerde alışık olduğumuz üzere, Ali ve Muhammed'in bizden ayrılmayacağını, tüm süreç boyunca bize rehberlik ve koruma desteği sağlayacaklarını düşünüyorduk. Yetkin ve Hüseyin'le birlikte aracın arka koltuğuna oturduk. Kasabadan çıkmamız zaman aldı. Önce Ali'nin evine uğradık, burada eşi ve çocuklarıyla vedalaştı. Muhammed yalnız gözüküyordu, "vedalaşacağı" kimse yoktu, kasabaya "dışarıdan" gelmişti. Yola çıkar çıkmaz bize yanlarına aldıkları kumanyalardan ikram ettiler. Yolculuk sorunsuz başlamıştı. Ali, yaklaşık 1,5 saat sonra Halep yakınlarına ulaşacağımızı söyledi.

Yolda yine Suriye ordusundan eser yoktu. Yer yer Kürt YPG milislerinin kontrol noktaları vardı. Lastiklerle kesilen yol, sarı-kırmızı-yeşil Kürt bayrağı ve yüzü puşili sırtında keleş olan bir savaşçı... Bu görüntü birkaç kez tekrarlandı. Karşılıklı selamlaşmalarla hız kesmeden yolumuza devam ediyorduk, iki grup arasında ince bir denge vardı. Muhammed çok az da olsa Türkçe biliyordu. Eşi Türkiye'den bir Kürt'tü ve ondan öğrenmişti. YPG'ye mesafeliydi, kontrol noktalarından geçerken silahlı milisleri bize göstererek "PKK, PKK!" diyordu.

Yıkıntılar halinde terk edilmiş bir kasabada durduk. Bazı savaşçılar namaz için çatışmalarda kısmen yıkılmış bir camiye girmişlerdi. Muhammed bizi gezdirip evlerdeki, caddelerdeki yıkımı gösteriyor, bunları çekmemizi istiyordu. Eliyle helikopter işareti yapıp yıkılan bir duvarı gösteriyor, "tayyare!" diyerek helikopterden ateşlenen bir roketin yol açtığı yıkımı çekmemizi istiyordu. Yaklaşık 20 dakika sonra yine yola çıktık. Halep'e yaklaştıkça araçtaki sessizlik artıyordu, neşeli sohbetlerden eser kalmamıştı. Sessizliği, Muhammed'in telefonuyla Halep içinden aldığı bilgi-

leri telsiziyle konvoydaki diğer araçlarla paylaşmak için yaptığı konuşmalar bozuyordu. Yine bir köyün camiinde durmuştuk, bu kez topluca abdest aldılar. Bu molanın nedenini anlamamıştım, Yetkin "şehadet öncesi abdest alıyorlar" dedi. Milisler savaşmaya gidiyordu, biz de yanlarındaydık. Artık geri dönemezdik.

Ve Halep'teyiz...

"Halep 30 km" "Halep 20 km" "Halep 10 km"... Tabelalar mesafenin kısaldığını söylüyordu ama yolculuk düşündüğümüzden daha uzun sürmüştü. Anayolda, ordu birlikleri olduğu için stabilize tali yolları tercih ediyordu Muhammed. Hava kararırken kent uzaktan gözüktü. Dış mahallelerde göğe yükselen siyah duman sütunları vardı. Hızımız arttı. Dış mahallelerden kente giriyorduk, kalabalık pazar yerlerinde daracık sokaklardan büyük hızla, kornalarla yolu açarak ilerliyorduk. Konvoydakiler bir tank mermisinin ya da keskin nişancının hedefi olmak istemiyordu. Savaşçılar sokakları dolduranları camdan sarkan elleriyle selamlıyor bazıları onlara karşılık veriyor, bazıları tepkisiz, sadece kaygılı biçimde konvoya bakıyordu.

Halep, 2 milyonu aşan nüfusuyla Suriye'nin en büyük kentiydi. Halkı Hafız Esad döneminde özellikle Müslüman Kardeşler ayaklanması nedeniyle defalarca cezalandırılmıştı ama Beşar Esad bu önemli kentle bir denge ilişkisi yürütmeye kararlıydı. Buraya sık sık gelirdi. Suriye müftüsü Ahmet Hassun ve Başbakan Naci Otri gibi üst düzey bazı isimleri Halepliler arasından seçmişti. Burası, Türkiye-Suriye yakınlaşmasından en çok faydalanan kentlerden biriydi aynı zamanda. Ticaret artmış, refah seviyesi yükselmişti[7]. Kentte Nusayri Alevilerin yanı sıra, Hıristiyan ve Kürtlerden oluşan önemli bir azınlık nüfusu mevcuttu. Belki de tüm bu sebeplerden ötürü muhalifler başlarda bu kentten bekledikleri desteği görememişlerdi. Orta sınıf Haleplilerin büyük bölümü silahlanıp çatışmalara katılmak yerine kenti terk etmeyi seçmişlerdi.

Konvoyumuz şehrin içinde büyük bir hızla ilerliyordu. Yolda bazen araçları durdurarak yoldakilere ileride ordu birliği olup olmadığını soruyorlardı. O an hayatımız, gruba liderlik eden Muhammed'in sağduyusuna ve bize yol tarifi veren sivillerin vic-

7. International Crisis Group, "Popular protest in North Africa and the Middle East (6): The Syrian people's slow motion revolution" *Middle East/North Africa Report*, No: 108, 6 Temmuz 2011, s. 17.

danına emanetti. Bazen yaşlı bir adam, bazen bisikletinin üzerindeki 15 yaşlarındaki bir delikanlı rehberimiz oluyordu. Büyük bir caddede aniden durduk. İleride silah sesleri yankılanıyordu. Yoğun bir çatışma vardı. Muhammed bu kez telefonunu çıkardı. Anlaşılan yine gideceğimiz yerdeki kontaklarından bilgi alıyordu. Daha önce kullandığı rota, ordunun eline geçmişti. O günlerde Halep'te savaş caddeler ve sokaklar için veriliyordu. Bir gün muhaliflerin elinde olan bir sokak, ertesi gün ordunun eline geçiyordu. Muhalifler Halep'i almak, rejim de elinde tutabilmek için sokak sokak, ev ev sonu olmayan bir savaşa girmişti.

Ölüm kol geziyor

Ani bir kararla geri döndük. Ara sokaklara sapmıştık. Artık güvenliğimiz rastlantılara bağlıydı. Araçlar arasındaki telsiz trafiği artmıştı. Muhammed gergindi, yolun başındaki konuşkan adamdan eser kalmamıştı. Çok değil 5 dakika sonra yeniden durduk. Gözler bu kez gökyüzündeydi. Bir helikopter turluyordu. Acaba bizi görmüşler miydi? Ani bir kararla gaz köklendi yeniden. Daracık bir sokağa saptık ve hepimiz araçlardan indirildik. Sokağı çevreleyen binaların kenarında "siper aldık". Araçların vurulmasından endişe ediliyordu. Helikopter uzaklaştı. Yeniden yola koyulduk. O an bambaşka bir savaşın içine düştüğümü fark etmiştim. Tehlikenin nereden geleceği belli değildi. Burada ne bir cephe hattı ne de tam anlamıyla güvenli bir sığınak vardı. Bir sokağı dönünce tanklarla karşılaşmak, güvende olduğunu sandığın bir anda bir keskin nişancının silahından çıkan merminin hedefi olmak ya da tepeden gelen bir roket tarafından parçalara ayrılmak; bunların hepsi, her an olabilirdi.

Kentin içlerinde ilerledikçe meydana gelen büyük yıkımı görüyordum. Sağlı sollu yıkık binaların arasından geçiyorduk. Yanmış araçlar, tahrip edilmiş tanklar, ıssız caddelerin ortasında barikat oluşturmuştu. Hava iyice kararmıştı. Bulunduğumuz bölgede elektrik yoktu. Karanlığın içinde ilerliyorduk. Görebildiğim kadarıyla dar sokakları çevreleyen yüksek binaların bulunduğu bir mahalleydi burası. İstanbul Bağcılar'a benzetmiştim nedense. Ama binalar da yol da ıssızdı. Çünkü burası ateş hattı, yani sıfır noktasıydı.

Karanlığın içinde yankılanan otomatik tüfek sesleri ve her atıştan sonra savaşçılardan yükselen tekbir sesi vardı sadece. Araçlar

farlarını kapatıp binaların arasına çekildi. Sokaktaki yegâne ışık kaynağı da kaybolmuştu. O karanlıkta Yetkin'le birbirimizi bağırışlarla bulabiliyorduk. Silah seslerini dinleyince Suriye ordusu askerlerinin konuşlandığı noktadan sadece bir sokak ileride olduğumuzu anladık. Siviller evlerini terk etmişti. Mahallede sadece birbirini öldürmeye ant içmiş iki tarafın savaşçıları vardı. Nerede olduğumuzu sordum. "Selahattin Mahallesi" dediler. Burası Suriye'de o güne kadar en yoğun çatışmaların yaşandığı noktaydı ve biz de bu çatışmanın tam ortasına düşmüştük.

Savaşın mezhep boyutu

İlk heyecan geçince bir binanın arkasına çektiler bizi. Kumanya dağıtıldı, plastik tabaklara doldurulmuş bulgur pilavı ve kuşbaşı et... Ramazandı ve bazı savaşçılar oruç açıyordu. Bir duvara yaslanarak oturduk. Kesintisiz yankılanan silah sesleri ve tekbirler arasında, fener ışığında yemek yiyorduk. Muhammed'e planını sordum. Havanın kararmakta olduğunu, gece dönemeyeceğimizi, sabahı beklememiz gerektiğini söylüyordu. Huzursuzdum, bu sokak savaşındaki dengeyi bilemiyordum. Bulunduğumuz sokak ele geçirilebilir miydi? Karşı taraf ne kadar güçlüydü? Gördüğüm kadarıyla beraberimizdeki grupta deneyimli çok savaşçı yoktu. Çoğunluk gençlerden oluşuyordu ve birkaçı hariç çoğu ya çiftçi ya da farklı mesleklerdendi. Örneğin çat pat İngilizce konuştuğu için çevirmenlik desteği aldığımız orta yaşlı Hasan, bir elektrik mühendisiydi, ailesi Şam'daydı. Halep'e savaşmak için ilk kez gelmişti, çatışmayı sokakta öğrenecekti, tabii hayatta kalabilirse. En deneyimli iki savaşçı o sokağı tutan grubun komutanı, Suriye ordusunda üsteğmenken muhaliflerin safına katılmış olan yirmili yaşlarının sonundaki Rıdvan Ebu Celal, diğeri de bizi Halep'e kadar getiren Muhammed'di. Birkaç kelime Türkçe'yle, bol bol işaret dili kullanarak öyküsünü anlatıyordu. Son 8 yılı savaşarak geçmişti, "Irak'ta El kaide lideri Zarkavi ile 6 yıl savaştım" demişti, parmaklarıyla altı sayısını göstererek. Esad, Irak'ta Amerikan işgaline karşı savaşan cihatçıların Suriye sınırını kullanmasına göz yummuştu. Şimdi Irak'ta savaş deneyimi kazanan bu militanlar ona karşı savaşıyordu. Sadece yabancı cihat savaşçıları arasında değil, muhalif saflarında çarpışan Sünni kökenli Suriyeliler arasında bu savaşı din savaşı olarak görenlerin, "dinsizlere karşı" savaştığını söyleyenlerin sayısı az değildi.

Nusayri Alevilik, bazı yönleriyle Anadolu Aleviliği ve Şiilikten ayrılıyordu. Onlara göre Muhammed'in gerçek halefleri Ali ve onun soyundan gelenlerdi. Ruh göçüne inanıyorlardı. Nusayrilik pagan inanışı, Hıristiyanlık ve Şiiliğin bir karışımıydı. Ramazanda oruç tutmak ve hacca gitmek gibi şartlar yoktu. Azınlık oldukları için zaman zaman çoğunluğun kurallarına uydular; camilere gittiler, oruç tuttular ancak birçok Sünni otorite tarafından "kafir" olarak nitelendirilmenin önüne geçemediler[8]. Örneğin, 13. yüzyılın sonu ve 14. yüzyılın başında yaşayan ve cihat için savaşanların öğretilerine sıkı sıkıya bağlı olduğu İbn Teymiyye, Nusayri Alevilerin "yok edilmesi" gerektiğini söylemişti. Suriye'de Esad rejimine karşı savaşan gruplardan birinin adı da İbni Teymiyye'ydi[9].

O sıralarda Suriye'de El Kaide bağlantılı örgütlerin isimleri yeni yeni duyulmaya başlanmıştı. Yeni kurulmuş olan El Nusra cephesi, etkili eylemlerle sesini duyuruyordu. Kısa bir süre sonra Suriye'deki cihat cephesine Irak'ta yıllarca savaşan "Irak ve Şam İslam Devleti" de (IŞİD) dahil olacaktı. IŞİD, Suriye'nin kuzeyinde Türkiye sınırının hemen karşısındaki Azaz ve Rakka gibi kentleri ele geçirecek, buralarda katı şeriat hükümlerinin hâkim olduğu bir "özerk bölge" yaratacaktı. Sivillere ve esirlere yönelik sistematik saldırı suçlamaları artık sadece rejim güçlerine değil muhaliflere de yöneltiliyordu. Özellikle El Kaide bağlantılı örgütler etkinliğini artırdıktan sonra sosyal medyada toplu infaz ve işkence görüntülerine sık sık rastlanır olmuştu. Suriye'deki çatışmada mezhep vurgusunun her geçen gün artmasıyla, ülkede Esad sonrası bir mezhep bölünmesinin yaşanabileceğini, bunun da Ortadoğu'da daha büyük bir mezhep çatışmasına yol açabileceğini düşünenlerin sayısı her geçen gün artıyordu. Sonraki bölümde Suriye'deki cihat savaşçılarına daha uzun değineceğim. Çünkü 2012 başlarında sayısı ve etkinliği çok göze batmayan El Kaide bağlantılı gruplar ve selefi savaşçılar kısa süre sonra Suriye'deki kirli savaşın etkili aktörleri haline geldi. Halep'te yanında bulunduğumuz birlik göreli "ılımlı" bir çizgide olsa da o karanlık gecede bu tehditin boyutlarını görmüştüm.

8. Matti Moosa, *Extremist Shiites–The Ghulat Sects*, Syracuse University Press, New York, 1988, s. 409.
9. Ayşe Karabat, *Suriye Savaşları*, Timaş Yayınları, 2013, s. 45.

Kıyametin ortasında

Dar bir caddenin kenarında sıralanan terk edilmiş apartmanlardan birinde geçirdiğimiz gece boyunca silah sesleri de tekbirler de kesilmedi. Hedef gözetilerek yapılan atışlar değildi bunlar. Biraz morali yüksek tutmak, biraz da karşı tarafı taciz etmek için yapılıyordu. Karanlık ıssız sokaklarda "Beşar'ın köpekleri teslim olun! Kafirler hepinizi öldüreceğiz" gibi sesler yankılanıyordu. Saatler ilerledikçe savaşçılar toplandı, keşfe çıkıyorlardı. Biz apartmanın üçüncü katındaki bir dairede yerdeki ışıldağın zayıf ışığında Yetkin'le birlikte onları bekliyorduk. Birden sessizlik yırtıldı! Top atışları başlamıştı. Top mermileri keskin ıslık sesleri eşliğinde ikişer ikişer geliyordu. Oldukça yakınımızdaki bir nokta vuruluyordu. Aşağıya indik. Kapının önünde birkaç savaşçı oturuyordu. Her ıslık sesi duyduklarında "Allahuekber" diye fısıldıyorlardı: Zzziuuuvvvv, Allahuekber! Gümmm!! Bu döngü dakikalarca devam etti. Sadece patlamaların yol açtığı alev toplarıyla aydınlanan, ateş sesinin kesilmediği gecede zaman ve mekân algımı yitirmek üzereydim ki telefonum çaldı. Neyse ki hat çekiyordu. Şirketten arıyorlardı. 23 bülteni için telefon bağlantısı yapmak istiyorlardı. Endişelendim. Bütün dünya medyasının bulunmak istediği noktadaydım ama bunu söyleyemezdim. İki nedeni vardı: Birincisi, yola çıkarken bizden Halep'ten uzak durmamız istenmişti. İkincisi ailem de bu yayını izleyebilirdi ve ilk defa anlatımımı değiştirmeye karar verdim; onlara da bu heyecanı yaşatmak istememiştim. Yayını, "Halep'e yakın bir noktadayız, edindiğimiz bilgiler yoğun çatışmaların devam ettiği şeklinde" gibi yuvarlak ifadelerle tamamladım. O sırada top atışları sürüyordu ve bunların duyulmaması için bir odaya sığınmış, telefonu elimle kapatmıştım. Patlamalar gece ilerleyen saatlere kadar devam etti. Grup keşiften döndü, ne Muhammed ne de Ali yanımızdaydı. İçinde kaldığımız odada tanıdığımız kimse yoktu. Üstelik sabah neyle karşılaşabileceğimizi bilmiyorduk ama iki gündür uykusuzduk ve silah seslerine rağmen uykuya yenik düştük.

Sabahın erken saatlerinde kaldığımız odaya bir savaşçı geldi ve arkadaşını uyandırdı, diğeri hızla hazırlanmaya başladı. Ne olduğunu sordum. Ellerini kullanarak ve motor sesini taklit ederek anlatmaya çalıştığı şeyi anlamıştık: Tanklar geliyordu! Dışarı çıktık. Bütün savaşçılar toplanmıştı. Elinde bir poşet olan genç bir oğlan, mevziler arasında hiçbir şey yokmuş gibi ağır ağır yürü-

yerek bulunduğumuz sokağa geldi. Gerçeküstü bir görüntüydü: Ayağında terlik, eşofmanının üzerine düşen tişörtle sanki tembel bir pazar sabahı kahvaltılık almak için bakkala gitmiş gibiydi. Elindeki poşette o günlerde bulmanın çok zor olduğu pidelerden vardı. Demek ki yakınlarda bir yerlerde hâlâ açık kalan bir fırın vardı. Şüpheyle etrafını sardılar, casus olabilirdi, sorguladılar. Ondan tankların yerini ve sayısını öğrenmeye çalıştılar ve daha sonra bıraktılar. Oğlan da hiçbir şey olmamış gibi yoluna devam etti. Anlaşılan buralardan göçmemiş az sayıda insandan biriydi. Az sayıda sivil bu kıyametin ortasında her şeye rağmen yaşamaya çalışıyordu.

Muhalif savaşçılar, az önce aldıkları bilgilerden sonra biraz rahatlamış gibiydiler. Anlaşılan tanklar bu sokağı es geçmişti. Ali ve Muhammed hâlâ ortalarda yoktu. Kaldığımız apartmanın karşısındaki yüksek bir binanın en üst katında terk edilmiş bir daireye girmiş, orada sabahlamışlardı. Yanlarına gittik, dayalı döşeli orta halli bir apartman dairesinin salonunda atletleriyle oturuyorlardı. Duş alabileceğimizi söylediler, sıcak su vardı. Bir yandan da evi karıştırıyorlardı. Buzdolabındaki bütün yiyecekler bozulmuştu ve mutfak leş gibi kokuyordu. Birçok eşya hâlâ yerinde duruyordu; anlaşılan evin sahipleri burayı aceleyle terk etmişti. Televizyonun altındaki dolaptan kopya dvd'ler çıktı. Birden, çok tanıdık bir simayı karşımda gördüm! Polat Alemdar. Kurtlar Vadisi'nin Arapça versiyonu. Acaba insanlar o dizide seyrettikleri kurmaca şiddet sahnelerinin bir gün misliyle sokaklarında gerçekleşeceğini düşünürler miydi?

Ali ve Muhammed rafları karıştırmaya devam ediyordu. Evin sahibinin kimliklerini buldular. "Şebbiha! Şebbiha!" dediler kimliği göstererek. Ev sahibinin, rejim için çalışan milislerden kurulu ve adı sık sık katliam öyküleriyle anılan bu gruba mensup olduğundan şüphelenmişlerdi. "Çıkınca evi yakacağız" dedi Muhammed. O gece muhtemelen kapsını kırıp girecekleri başka bir dairede sabahlayacaklardı. Ona ne zaman geri dönebileceğimizi sordum. "Önce şu tankları bir vuralım da sonra inşallah" yanıtını aldık.

Keskin nişancının hedefinde

Daireden ayrılırken alt katta da hummalı bir faaliyet dikkatimizi çekti. Burada da bir grup savaşçı, başka bir evin kapısını

kırmış, içerideki eşyaları karıştırıyordu. Yatak odasında bir dolapta kadın iç çamaşırları bulmuş, şakalaşarak bize gösteriyorlardı. Kırmızı ışıkla aydınlanan saten örtülerle kaplı yatağın etrafında ellerinde dantelli iç çamaşırlarıyla şakalaşan o savaşçıların görüntüsü o kadar garipti ki. Aşağıya indik. Milisler sokağın köşesine sıkışmışlardı; karşıda sokağı dik kesen bir diğer cadde yüksek bir binada saklanmış keskin nişancılar vardı ve adım attırmıyorlardı. Savaşçılar tek tek, binanın köşesini siper alarak o tarafa doğru görmeden, nişan almadan otomatik silahlarının şarjörlerini boşaltıyorlar; bu ateş desteğinden yararlanarak binayı kuşatmaya çalışıyorlardı. Bir grup arkadan dolaşacaktı ama bunun için keskin nişancının ateş hattından koşarak geçmeleri gerekiyordu. Biri o köşeden geçmek isteyince tek el atış sesi geliyordu ve yerde ya da bir duvarın köşesinde büyük bir kurşun deliği daha açılıyordu. Ancak iki kişi sokağın diğer köşesine geçmeyi başarmıştı. Bir binanın içine girerek mevzilendiler. Keskin nişancı onları fark etmişti. Silahından çıkan bir mermi sekerek birinin yüzünü sıyırmış, derin bir yara açmıştı. Geri çekildiler. Yaralanan savaşçı, bir binanın içine taşındı. Ellerindeki birkaç roketatardan birini Muhammed'e verdiler, yanında Ali ve bir savaşçı daha vardı. Aynı şekilde, koşarak ateş hattının diğer ucuna geçtiler. Bu kez de bir mermi Muhammed'in topuğunun hemen yanında patladı ama o daha şanslıydı. Binaların arasında kayboldular. O grubun içinde bizi oradan çıkarabilecek tek kişi de gitmişti. Öğlen olmuştu, sıcak yakıcıydı. Çelik yeleklerimizin içinde kan ter içinde kalmıştık. Su sınırlıydı. Savaşçılardan biri günlerdir kendisini tutan eller arasında eciş bücüş olmuş yorgun bir pet şişeyle su getirdi. Şişe bütün birliği dolaştı. Herkes büyükçe bir yudumla yetiniyordu. Sonunda bana geldi. Su sıcaktı. En az on kişinin içtiği suyun dibini de ben içtim, o susuzlukta o kadar değerli bir yudumdu ki.

Çekimlerimizi çoktan tamamlamıştık. Artık dönüp görüntüleri geçmek için sabırsızlanmaya başlamıştım, orada kaldığımız süre uzadıkça ölüm riski de artıyordu. Grubun komutanı Ebu Celal'e nasıl geri dönebileceğimizi sordum. Bir kalaşnikof uzatıp, "birlikte şehit oluruz, çatışma şiddetlendi ve yarından önce geri dönemezsiniz" dedi. Bu sözlerinin hemen ardından yaklaşık 20 metre ötemizde bir el bombası şiddetle patladı. Şanslıydık ölen ya da yaralanan yoktu, sadece kulaklarımızda birkaç dakika süren sert bir çınlama kaldı. Çıkış için bir yol bulmalıydık. Telefonumun

şarjı bitmek üzereydi, İstanbul'u aradım. Artık gerçekleri söyleme vaktiydi. Onlara Selahattin Mahallesi'nde sıkıştığımızı, buradan çıkmaya çalıştığımızı söyledim. Önceki gün Anadolu Ajansı'ndan foto muhabiri Sinan Gül, Halep'te ayağından vurulmuştu. Onların kısa sürede bölgeden ayrıldığını hatırladım ve merkeze Anadolu Ajansı ile temasa geçebileceklerini söyledim. Bir yandan da durum daha da kötüleşirse ailemi arayıp aramayacağımı düşünüyordum. Onlarla "son bir kez daha" konuşmak ve bugüne kadar yaptıkları her şey için teşekkür etmek istiyordum. İnsan garip anlarda daha önce hiç yaşamadığı ikilemlerle karşı karşıya kalıyordu. Onlara veda etsem mi, yoksa sessiz bir şekilde ayrılsam mı daha az üzülürlerdi? Bir süre bunu düşündüm.

Selahattin'den çıkış

Kısa süre sonra telefon çaldı. Merkez arıyordu. Ajans'tan Erhan Sevenler ile temasa geçmemi söylediler. Rahatlamıştım, Erhan yakın arkadaşımdı ve bu gibi durumlar konusunda deneyimliydi. Bu sırada çatışma iyice artmıştı. Erhan'la konuştuk, yanında Arapça haber masasından Samet Doğan vardı. Samet, Ebu Celal ile konuştu, durumu öğrendi ama komutan bizi bölgeden çıkarmakla uğraşmak istemiyordu. Ebu Celal'in telefon numarasını, Halep'te muhalifler arasında çok ünlü bir komutan olan Ebu Ali'ye ilettik, bir sonraki telefon ondan geldi. Ebu Ali arayınca Celal'in tavrı bir anda değişti. Derhal bir araç hazırlanmasını emretti. Bizi çıkaracaklardı. Bizle birlikte bir yaralı da güvenli bölgedeki bir hastaneye götürülecekti. Camları yatak şilteleriyle kapatılmış küçük bir aracın içine sıkıştık. Yolda keskin nişancılara hedef olmak da vardı, bu yüzden büyük bir hızla ara sokaklardan yola koyulduk.

On beş dakikalık bir yolculuktan sonra Şifa Hastanesi'ne vardık. Yaralı savaşçı hastaneye getirilmişti. Biz de Ebu Ali'nin adamlarıyla burada buluşacaktık. Şifa'ya hastane demek çok güçtü; daha çok derme çatma bir sağlık ocağı görünümündeydi ama muhaliflerin kentin o bölgesinde en kapsamlı sağlık hizmeti alabileceği yerdi, en azından doktor vardı. Burası da kısa bir süre sonra bombaların hedefi olacaktı. Ebu Ali'nin adamları geldi. Başka bir araca aktarıldık ve Ebu Ali'nin karargâhına götürüldük. Burası eski bir karakoldu. Selahattin'den 30 dakika uzakta olmasına rağmen sanki dünyanın bir başka noktasına gelmiş gibiydik. Huzurluydu, adeta bir sosyal tesis havası vardı. Muhalifler burayı

bir kışla gibi kullanıyor, bu noktadan vur kaç operasyonlarına çıkıyorlardı. Duvarlarda Beşar, Hafız ve Mahir Esad'ın tahrip edilmiş dev resimleri, etrafta burada çarpışan rejim güçlerinin miğferleri, postalları ve üniforma parçaları vardı. İçerisi kalabalıktı. Ebu Ali bizi karşıladı. 40'lı yaşlarda, beyaz saçlı, siyah ince bıyıklı ve zayıf yapılıydı. Bir yandan elindeki kalaşnikofu temizliyor, diğer yandan, sokaklarda savaşan milisleri telefonla koordine ediyordu. Öğleden sonra bizi sınıra doğru götürebileceklerini söyledi. İstersek daha fazla kalabileceğimizi söylemişti ama merkez derhal dönmemizi istiyordu.

Yola çıkmak için beklerken hem biraz dinlendik hem de Ebu Ali'nin oğlu Ahmet ile sohbet etme fırsatı bulduk. Ona esirlerin durumunu sordum. "Yakaladıklarınızı ne yapıyorsunuz?" dedim. "Onları yargılıyoruz" dedi. Nasıl? "Çevrelerindekilere soruyoruz eğer birini öldürmüşlerse biz de onları öldürüyoruz" dedi. Kısasa kısas... Bu grup ne radikal selefi unsurlardan ne de yabancı cihat savaşçılarından oluşuyordu. Ama bu savaşçılar için bile "düşmana" tahammül sınırı çok yüksek değildi, daha doğrusu herkes kendine göre bir adalet anlayışı geliştirmişti. Şiddet çıtası her intikam eylemiyle birlikte daha da yukarı çekiliyordu.

Kavuran güneşin kıyısındaki gölgelik alanda saatler geçirdik. Bu sırada bir haber geldi; Selahattin Mahallesi'nde tankları vurmaya giden Muhammed vurularak ağır yaralanmıştı. Onunla beraber giden iki kişi de yaralıydı. O sokakta daha ne kadar tutunabilirlerdi? Kaçı evine sağ dönebilirdi? Bilmiyordum, ama orada geçirdiğim süre içinde daha önce Libya'da ya da Gazze'de yaşadıklarımdan çok daha kuralsız ve kanlı bir savaş verildiğini anlamıştım. Temas ettiğimiz insanların çoğunun yaralanma ya da ölüm haberleri geliyordu. Selahattin'den kaçıp sığındığımız ve o an için oldukça güvenli görünen bu bina da birkaç gün sonra uçaklardan atılan bombaların hedefi olacaktı. Bizi cepheden çekip çıkaran ve Türkiye sınırına kadar sağ salim gitmemizi sağlayan Ebu Ali de birkaç hafta sonra bir çatışmada vurulup hayatını kaybedecekti. Cenaze törenini sosyal medyada paylaşılan yüzlerce video gibi evimde YouTube üzerinden izlemiştim. Oldukça kalabalık bir törendi, yüzlerce kişi katılmıştı. En önde oğlu Ali vardı, gözyaşlarını akıttığı yüzünden öfke okunuyordu. Artık babasının intikamı için de savaşacaktı.

Türkiye-Suriye Sınırı: Savaşın Kıyısında Paramparça Yaşamlar

Halep'i terk ettikten iki ay sonra yine bölgedeydim. Muhalifler, Suriye-Türkiye sınırında, Şanlıurfa'ya bağlı Akçakale'nin hemen karşısındaki Tel Abyad sınır kapısını ele geçirmişti. Sınır bölgeleri ve gümrük kapıları muhalifler için hayati önemdeydi. Uzun savaşlarını, bu noktalar aracılığıyla Türkiye üzerinden sağladıkları yardımlar sayesinde sürdürüyorlardı. Tel Abyad için günlerce savaş verilmiş, 20 Eylül'de sınıra kırmızı yıldızlı yeşil-beyaz-siyah bantlı muhalif bayrağı dikilmişti ama Suriye ordusu vazgeçmiyordu. Çekildikleri mevzilerden bu kasabayı topçu ateşi altında tutmaya devam ediyorlardı. Birkaç yüz metre ötedeki Akçakale de bu savaşa dahil olmuş gibiydi. Aslında Akçakale ve Tel Abyad bir zamanlar tek bir kasabaydı. Türk ve Fransız hükümetleri arasında 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması'yla belirlenen sınır anlaşması uyarınca, bu bölgeden geçen Bağdat demiryolu, sınır hattı olarak kabul edilmişti[1]. İngiliz ve Fransızlar 1916'daki Sykes-Picot anlaşmasıyla bölgeyi etnik, mezhepsel ve kültürel ayrımları çok da gözetmeden nüfuz alanlarına bölmüşlerdi. Bu yapay sınırlar zamanla Ortadoğu'daki kaosun yapı taşlarından biri olacak, daha sonra imzalanacak sınır anlaşmaları da birçok noktada doğal olmayan sınır hatlarının ortaya çıkmasına yol açacaktı. Akçakale'deki sınır hattı da böyleydi. Günün birinde teller çekilmiş, evler, tarlalar, akrabalar bu bariyerlerin iki yanında kalmıştı. Toprağın rengi, konuşulan dil, mimari iki yanda da aynıydı. Ancak biri artık savaş coğrafyasının parçası, diğeri "savaştan kaçılan yer" olmuştu.

Suriye'deki savaş sınıra dayanınca, Tel Abyad'da hedefini tutturamamış uzun namlulu silah, top ve havan mermileri iki kasa-

1. http://atam.gov.tr/ankara-itilafnamesi-surecinde-suriye-siniri-uzerindeki-tartismalar/, (Erişim tarihi: 29.11.2013).

ba arasındaki tampon bölgeye ve Akçakale sokaklarına düşmeye başlamıştı. Haber bültenlerinde yaralananların haberleri yayınlanıyordu. Sonra bir gün ölüm uğradı kasabaya. 3 Ekim'de hava hâlâ sıcaktı Akçakale'de. Yolunu şaşıran mermilere rağmen kasaba halkı evlerinin önünde, sokaklarda normal hayatlarına devam etmeye çalışıyordu. O gün öğleden sonra muhaliflerin üzerine yollanan top mermilerinden biri, aradaki sınır telini aştı ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin silolarına isabet etti. Asker ve polis o noktaya giderken hemen arkadan bir patlama sesi daha geldi. Siloların birkaç yüz metre arkasındaki bir evden dumanlar yükseliyordu. Saat dört buçuktu. İlçede yaşayan 5 kişi artık hayatta değildi. Zeliha Timuçin 39 yaşındaydı, Fatoş Timuçin 4, Zeynep Timuçin 8, Ayşegül 12. Bir de akrabaları vardı yanlarında o sırada: 40 yaşındaki Gülşen Özer. Evlerinin avlusunda otururken gökyüzünden süzülüp gelen top mermisi hemen yanı başlarında patlamıştı. Timuçin ailesinin 3 kızı da yaralanmıştı. Baba Ömer Timuçin oğluyla beraber uzaklardaydı. Ancak cenazelerine yetişebilecekti. Türkiye, haber bültenlerinde dakikalarla birlikte artan ölü sayıları olarak duydu Akçakale'de yaşananları. Kameraman Cüneyt Ali Horozal ile birlikte o akşam uçakla yola çıktık. Önce Gaziantep'e ardından Urfa'ya vardık. Sabah 7'de "olay yerindeydik".

Ilık, aydınlık bir sabahtı. Küçük ilçenin merkezinde top mermisinin isabet ettiği evi kolaylıkla bulmuştuk. Patlama, iki katlı briket bir evin bahçe kapısını alıp götürmüş, hemen yandaki dükkânın kepenklerini yırtmıştı. Saatler geçmesine rağmen ölüm ve yıkımın izleri temizlenmemişti. Duvarda kurumuş kan lekeleri, yerde saçlı deri ve beyin parçaları duruyordu hâlâ. Birkaç saat içinde bir itfaiye aracı sokağın kenarındaki oluktan akıttı hepsini. Zaten ertesi gün de belediye işe el koyacak ve yıkılan duvar örülecek, parçalanan kapı yerine göz alan pırıl pırıl bir yenisi dikilecekti. Cenazeler için öğle namazını beklerken, sabah alelacele toprağa verildiklerini duyduk. Öğlen olduğunda hayatını kaybedenler için tutulacak sessiz ve uzun bir yas kalmıştı sadece geriye.

Tel Abyad'da Türkmen birliği

Ertesi gün, birçok Türk medya mensubu gibi biz de sınırın diğer tarafındaki Tel Abyad'a geçerek son durumu görmeye karar vermiştik. Yaşanan olaylardan sonra sınır kapısı kapatılmıştı ama bu birçokları için sınırın geçilemeyeceği anlamına gelmiyordu.

Sınırı belirleyen teller birçok noktada parçalanmış, kaçak insan ve eşya trafiği o kadar artmıştı ki iki ülke arasında sınır hattını dik kesen geniş bir patika bile açılmıştı. Suriye tarafı haberci kaynıyordu ve biz de onların kullandığı rotadan Tel Abyad'a ulaştık. Karşı tarafta silahlı muhalifler karşıladı bizi. Bir arabaya bindik ve kısa bir yolculuktan sonra Tel Abyad'ın merkezinde, muhaliflerin karargâhlarının bulunduğu meydandaydık. Tam ortada bulunan çeşmenin üzerinde bir muhalif savaşçı bir elinde silah, diğerinde bayrak, etrafını saran Türk habercilere poz veriyordu. Burası Halep'ten çok farklıydı. Orada sıcak çatışmanın olduğu cephe hattında tek haber ekibiydik. Buradaysa 10-15 muhalif savaşçının etrafına toplanmış yaklaşık yirmiden fazla Türk basın mensubu heyecanla "savaştan" görüntü almaya çalışıyordu. Muhalifler de hevesle bir kameradan diğerine koşuyordu. Olay "Suriye savaşı basın turuna" dönmüştü.

Kasabayı biraz dolaşmaya karar verdik. Zaten habercilere birkaç kamyonet "tahsis edilmişti". Muhabir, kameraman ve foto muhabirleri Avrasya maratonu izler gibi araçların kasasında kasabayı turluyordu. Tel Abyad büyük oranda terk edilmişti. Kapılar kilitliydi, dükkânların kepenkleri inmişti. Askeri istihbarat merkezi, halkevi gibi kamu binaları en çok isabet alan noktalardı. Burada izler hâlâ sıcaktı. Mermi kovanları, delik deşik duvarlar, yanmış dolaplar, Esad'ın parçalanmış posterleri, yırtılmış rejim bayrakları... Bizi gezdiren ekip, kasabanın merkezini de tutan Türkmen grubuydu. Yaklaşık 120 kişilerdi ve komutanlarının adı Abdullah Dede'ydi. Akçakale'ye top mermileri isabet etmesinin ardından geçen iki günü sorduğumuzda "Türk topçusunun atışları iki gündür bizi rahatlattı" dedi. Birkaç ay önce Suriye hava savunması Lazkiye açıklarında bir Türk keşif uçağı düşürdükten sonra Türkiye "angajman kurallarını" değiştirmiş ve bir tehdite anında karşılık verebilmek için sınıra önemli bir yığınak yapılmıştı.

Akçakale'ye mermiler isabet ettikten hemen sonra da ilçe merkezinin girişindeki bölüğe kısa süre önce yerleştirilen obüsler karşılık vermişlerdi. Dede, bu "karşılıktan" bahsediyordu. Dedeler Gaziantep'te akrabaları olan geniş bir aşirete mensuplardı. Bu geniş ailenin bir diğer üyesi Abdülhalim'di. Tel Abyad'ın nasıl alındığını o anlattı: "Burası 4 günde düştü belki ama hazırlık yaklaşık 1,5 ay sürdü. Önce üst düzey komutanları satın aldık, burada para birçok şeyi çözdü. Ardından elektriği kestik. Halep ve Humus'tan gelen

daha deneyimli savaşçıların desteğiyle kasabayı aldık". Röportajları da tamamlayınca yayın saatimizi beklemeye başladık. Saatler ilerledikçe habercilerin çoğu alacağını almış, Akçakale'ye dönmüşlerdi. Birkaç foto muhabiriyle birlikte biz kalmıştık Tel Abyad'da.

Muhalif savaşçıların yanındaki düzgün Türkçeli bir kişi, foto muhabirlerini kasabanın yaklaşık 10-12 kilometre dışındaki Suriye ordu birliklerinin mevzilerinin yakınına götürmeyi teklif etmişti. Belinde kemerine sıkıştırdığı tabancası, elinde telsiziyle birkaç motosiklet ayarladı. Sadece üç haberci gidebilecekti. Geldiklerinde görüntülerini paylaşmak kaydıyla. Yola çıktılar ve kısa süre sonra döndüler. Askerler onları fark etmişti ve ancak birkaç kare çekim yapabilmişlerdi. Onları fark eden askerler bir öncü birlik çıkarmıştı. Tele objektifleriyle çektikleri fotoğrafları bilgisayara aktardılar, büyüterek baktık. Geniş bir düzlükte mevzilenmiş ordu birliklerinin çadırları, konteynerleri, tanklar seçilebiliyordu. Foto muhabirlerini ileri hatta götüren kişi eline telefonunu aldı ve "Komutanım arkadaşlar çekimleri yaptılar" diye rapor verdi. Muhalifler kendi aralarında genellikle Türkçe konuşmuyordu. Türkmenler bile yanlarında biz varken Arapça'yı tercih ediyordu. İşte bu "komutanın" kim olduğunu daha sonra aramızda çok tartışacaktık. Elbette o görüntüler "yardımları karşılığı" muhaliflerle de paylaşıldı. Bu gibi görevlerde tarafsızlık ve taraf olmak arasındaki çizgi oldukça belirsizleşiyordu.

Kısa bir gözaltı

Hava kararmıştı. Cüneyt'le geri dönmeye karar verdik. Akçakale'ye çıktığımız yerden girecektik. Ayın aydınlattığı geniş bir tarlada 10-15 dakika yürüdükten sonra telin kenarına gelmiştik. Tel boyunda bizi bir nöbetçi karşıladı. Demek burası da kapatılmıştı. Geri dönmektense herkesin yaptığı gibi "merhaba" diyerek onu ikna etmeye çalışacaktık. Komutanı arkasından belirmese muhtemelen bu geçişi de badiresiz atlatacaktık ama olmadı. Bizi karşılayan komutan gergindi. Bizi bir Land Rover'ın arkasına bindirip bölüğe götürdüler, gözaltına alınmıştık, hakkımızda işlem yapılacaktı. Ceplerimiz boşaltıldı, üstümüz arandı. Adeta "ajan" muamelesi görüyorduk. Anlaşılan sınır geçişinin ne kadar rahat olduğuyla ilgili yapılan haberler başlarına dert açmıştı ve acısı bizden çıkacaktı. Bahçedeki masanın bir ucuna tutanak tutmakla sorumlu subay oturdu diğer ucuna da biz. Daha önce böyle bir metin kaleme almamıştı gali-

ba. Kâğıtları sinirle birbiri ardına buruşturup kenara atıyordu. Bu sayede geçen zamanda daha üst rütbeli bir subay geldi. Ona kendimizi tanıttık ve o gün sınırı aşan onlarca haberciden sadece ikisi olduğumuzu söyledik, durumun farkındaydı ama artık "kurallar" değişmişti. Rica ettik, dönüp haberi hazırlamamız gerekiyordu. Israrlı çabamız sonuç verdi, çektiğimiz görüntüleri izledi ve serbest bırakıldık. Ama artık gözler üzerimizdeydi.

Haber merkezi, sınır boyundaki hareketliliğe de göz atmamızı istemişti. İlk durağımız, Kilis Öncüpınar'dı. Burası hâlâ işleyen bir sınır kapısıydı. Karşıda yine kapının hâkimi muhaliflerdi. Kısa bir süre önce Halep'ten dönerken bu kapıyı kullanmıştık. Akçakale'ye göre ortalık sakindi. Sınırın diğer tarafındaki çatışmalar uzun süre önce durulmuştu. Kapının hemen yanında yaklaşık 13 bin kişinin kaldığı kamp vardı. Suriyelilerin kampa giriş çıkışları gün boyu aralıksız devam ediyordu. Öncüpınar'ın merkezinden buraya dolmuş seferleri de başlamıştı. Çarşıda alışveriş yapıyor, akşam yatmaya kampa geliyorlardı. İyi Türkçe konuşabilenlerden bazıları ilçede ucuz işgücü olarak istihdam edilmeye başlanmıştı bile. Örneğin bir kebapçıda bize servis yapan garson aslında Halepli bir berberdi. Burada göçmenler yaşamın bir parçası olmuşlardı artık. Türkiye tarafından hava kararınca yaklaşık 20 minibüs sınır kapısının diğer ucuna yollanıyordu. Sabaha karşı yeni göçmenleri getiriyorlardı. Öncüpınar'da iki taraf arasında ambulans trafiği de kesilmiyordu. Suriye tarafında çatışmalarda yaralanan muhalifler Türkiye tarafındaki hastanelerde tedavi ediliyordu. Orada görüştüğümüz çoğu kişiden bu ambulansların sınırın diğer tarafına "boş geçmediğini" duymuştuk. İddialara göre ilaç ve yardım malzemesinden, silah ve cephaneye kadar birçok şey böyle taşınıyordu. O günlerde bu iddiaları teyit etme olanağı bulamadım. Ama muhalif bir komutanın önerisini hatırlıyorum. "Eğer sınırı geçemezseniz, bir ambulansla yollarız sizi" demişti.

Türkiye, Lübnan ve Ürdün'le birlikte en çok Suriyeli göçmeni ağırlayan ülkelerden oldu. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Temmuz 2012'de *Hürriyet* gazetesinden İsmet Berkan'a verdiği bir demeçte, Türkiye'ye sığınan Suriyeli sayısının 100 bini geçmesi halinde bu insanları barındıracak yer bulmanın sorun olacağını belirtmiş ve Suriye içinde güvenlikli bölge oluşturulabileceğini söylemişti[2]. Ancak zamanla, hem Suriye'deki savaşın karakteri-

2. "Suriye'de kritik bir eşiğe gelindi" *Hürriyet*, 20 Ağustos 2012.

nin değişmesi hem de böylesi bir seçeneğin Suriye konusunda bölünen uluslararası camia tarafından sorgulanacak olması nedeniyle güvenlikli bölge ya da tampon bölge oluşturulması seçenekleri telaffuz edilmez oldu. Türkiye'ye göçen Suriyelilerin sayısı ise kısa sürede Davutoğlu'nun koyduğu çıtanın çok üstüne çıkacaktı. Bu sayı, 2013 sonunda 650 bin, 2014 ilkbaharında 1 milyon sınırına dayandı. Bunların sadece yaklaşık 200 bini kurulan kamplarda barınacaktı[3]. Artık sadece bölgedeki Antakya, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep gibi kentlerde değil, İstanbul ve Ankara gibi kentlerde de tek göz odalara sıkışmış ya da parklarda uyuyan aileler, ellerinde Suriye pasaportlarıyla sokakta dilenen çocuklar olacaktı.

"Hassas" bir konu: Kürtler

Ankara'nın "hassas" olduğu konulardan biri de Suriye'deki 23 milyonluk nüfusun yaklaşık %10'unu oluşturan Kürtlerin özerklik talepleriydi. Bu hassasiyetin odağında kuzeydeki birçok noktada, PKK'ya yakınlığıyla tanınan Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) artan etkisi yer alıyordu. PYD, Türkiye sınırının karşısındaki, Kobani, Afrin, Dırbesiye, Amude ve Derik'te yönetimi ele geçirmişti. Kamışlı'da ise Suriye birliklerinin bulunmasına rağmen etkinliğini her geçen gün artırıyordu. Baas döneminde Kürtler, vatandaşlıktan çıkarılmıştı. Kimlik kartından yoksun bu nüfus çalışma ve eğitim alanlarında büyük engellerle karşılaşıyor, pasaportları olmadığı için seyahat edemiyor, hatta resmi evlilik cüzdanları taşıyamıyorlardı[4]. Patlama 2004 yılında geldi. Bir futbol karşılaşmasında rakip takım taraftarları Halepçe'deki katliamıyla Kürtlerin hafızalarına kazınan Saddam Hüseyin'in posterini açınca olanlar oldu. Önce stadyum karıştı, ardından kentte ayaklanma çıktı. Olaylarda otuzdan fazla kişi hayatını kaybetmişti. 2011'de Arap isyanları Suriye'ye sıçrayınca Esad, ateşin Kürt bölgelerine sıçramaması için bir dizi reformlar yaparak tarihi husumeti bastırmaya girişti. Nevruz'u kutladı, Kürtlere vatandaşlık haklarını iade etti.

Suriye'deki ayaklanmalar iç savaşa dönüşürken Suriye ordusuyla Kürtler arasında büyük çatışmalar yaşanmamıştı. Hatta bazı noktalarda rejim kuvvetleri yönetimi Kürtlere bırakıp çekilmiş-

3. "Türkiye'deki Suriyelilerin sayısı 900 bini aştı" *Hürriyet*, 16 Nisan 2014, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26224120.asp, (Erişim tarihi: 16.04.2014).

4. International Crisis Group, "Popular protest in North Africa and the Middle East (6): The Syrian people's slow motion revolution" *Middle East/North Africa Report*, No: 108, 6 Temmuz 2011, s. 21.

lerdi. Ancak bölgedeki Kürtlerin tek temsilcisi PYD değildi. Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesud Barzani'ye yakın gruplar Kürt Ulusal Konseyi çatısı altında bir araya gelmişlerdi. PYD başından beri hem bu oluşuma hem de Suriyeli muhaliflerin çatı örgütü Suriye Ulusal Koalisyonu'na mesafeliydi. Ancak mücadele sadece masada verilmiyordu. İlerleyen zamanlarda Özgür Suriye Ordusu ve PYD'nin silahlı kolu YPG arasında kanlı çatışmalar çıkacak, El Kaide bağlantılı gruplar da PYD'nin karşı safında bu çatışmalara katılacaktı. Kuzey Suriye iç savaşın içinde başka bir savaşa da sahne oluyordu. Ankara, PYD'ye karşı tavrını en baştan belli etmişti. Başbakan Erdoğan, "Kuzey'de oluşacak bir yapılanma bizim için bir terör yapılanmasıdır. Böyle bir terör yapılanmasına da sıcak bakmamız mümkün değildir" demiş ve böyle bir adıma "eyvallah denilemeyeceğini" söylemişti[5]. Buna rağmen köprüler atılmamış, PYD lideri Salih Müslim, Türkiye'ye davet edilmiş ve iletişim kanalları açık tutulmuştu. Ancak Müslim, Ankara'nın bir yandan diyalog kurarken diğer yandan kendilerine karşı "çetelere" destek verdiğini iddia ediyordu[6]. Bölgede, PYD'ye mesafeli yaklaşan bir diğer aktör ise son dönemde Türkiye ile ilişkilerini iyice sağlamlaştıran Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'ydi. Barzani, Suriye'de PYD ile hareket etmeyen Kürtlerin kurduğu Kürt Ulusal Konseyi'nin hamisi konumundaydı ve zamanla Barzani-Müslim saflaşması, Müslim'in Kuzey Irak'a alınmamasına varacak ölçüde su yüzüne çıkacaktı[7]. Ankara ile Erbil birbirine yaklaşırken PYD "istenmeyen adam" ilan edilmişti. Ancak bu durum, PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde kontrol altında tuttuğu bölgelerde "geçici yönetim" ilan etmesini engelleyemeyecekti. Bu adım hem Türkiye'nin hem de Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin tepkisini çekecek, Barzani'nin Diyarbakır ziyaretinde PYD'ye karşı ortak bir tutum takınılması konusunda da mutabakat sağlanacaktı[8]. Ancak bu ortak tavrın, Türkiye'deki Kürt hareketinde olumlu bir yansıma bulduğunu söylemek mümkün

5. "Suriye'ye müdahale edebiliriz" *Hürriyet*, 26 Temmuz 2012, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21068791.asp, (Erişim tarihi: 29.11.2013).
6. Amberin Zaman, "Salih Müslim: Çetelere mermi veriliyor" *Taraf*, 18 Eylül 2013, http://www.taraf.com.tr/amberin-zaman/makale-salih-muslim-cetelere-mermi-veriliyor.htm, (Erişim tarihi: 01.12.2013).
7. "Müslim'i Irak'a almadılar" *Hürriyet*, 25 Ekim 2013, http://www.hurriyet.com.tr/planet/24977629.asp, (Erişim tarihi: 01.12.2013).
8. Cansu Çamlıbel, "PYD'ye ortak tavır" *Hürriyet*, 18 Kasım 2013, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25143489.asp, (Erişim tarihi: 01.12.2013).

değildi[9]. Suriye'deki Kürt "meselesi" Türkiye'dekiyle iç içe girmiş, bölgede kartlar yeniden dağıtılırken PYD de güçlü bir aktör olarak masadaki yerini almıştı.

Akçakale'ye gittiğimiz dönemde bu gerilimin işaretlerini de görmüştük. Bölgede ziyaret ettiğimiz bir diğer nokta, Şanlıurfa Suruç'a bağlı Mürşitpınar'dı. Sınırın hemen diğer tarafında PYD kontrolündeki Kobani vardı. Burası Suriye ordusu ile muhalifler arasındaki çatışmadan uzaktı ama Mürşitpınar'daki hudut bölüğüne de gözle görülür bir yığınak yapılmıştı. 30'dan fazla tank, obüsler ve havan topları konuşlandırılmıştı. Tanklar bazı günler öğleden sonra açık arazide tozu dumana katarak manevra yapıyorlardı. Sınır boyundaki tek kişilik siperlerde de asker nöbetteydi. Belli ki bu yığınak aynı zamanda YPG'ye verilen bir gözdağıydı.

Akçakale'de top sesleri

Akçakale'deki hayat, sınırın diğer tarafında yaşanan çatışmaların gölgesinde normale dönmeye başlamıştı. Artık silah ve patlama sesleri hem ilçe halkı hem de biz haberciler için rutin hale gelmeye başlamıştı. İstanbul'a dönmemiştik. Genelkurmay başkanının bölgeyi ziyaret edeceği yönünde bir haber gelmişti, biz de bekliyorduk. 7 Ekim Pazar sabahı sakin başladı ancak öyle devam etmeyecekti. Top sesleri saat 11'den itibaren yankılandı, mermiler gitgide yakına düşüyordu. Tel Abyad'da savaşan bazı muhalifler Türkiye tarafına geçmişti. Kamuflaj pantolonları, aynı renk tişörtleri, uzun sakallarıyla hemen fark ediliyorlardı. Sınır hattına gittik. Ambulanslar karşı tarafta yaralanarak sedyeyle tampon bölgeden geçirilenleri almak üzere kapıya yaklaşıyordu. Hareketlilik artmıştı. Cüneyt'le kısa bir tur atmaya karar verdik.

Daha önce birkaç kez top mermilerine hedef olan Toprak Mahsülleri Ofisi'nin yanından geçerek bir köşede çekim için hazırlanmaya başladık. Çok geçmeden Halep'ten alışık olduğum o keskin ıslık sesi gökyüzünü yırttı ve ardından patlama geldi. Bu mermi çok yakına düşmüştü. Hemen araca atladık. Zaten 100 metre ötemizden duman yükselmeye başlamıştı bile. Düşen top mermisi kısa bir süre önce yanından geçtiğimiz Toprak Mahsulleri Ofisi'nin arazisini ayıran çite düşmüş, yerde yarım metrelik genişçe bir kra-

9. Ezgi Başaran, "Kışanak: BDP olarak durumu kurtarmaya çalıştık" *Radikal*, 21 Kasım 2013, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ezgi_basaran/kisanak_bdp_olarak_durumu_kurtarmaya_calistik-1162019#, (Erişim tarihi: 01.12.2013).

ter açmıştı. Döküm çelikten kor gibi sıcak, jilet kadar keskin şarapneller dört bir yandaydı, elime aldım, çok sıcaktı, yere fırlattım. O an bu keskin şarapnelin bir insan bedenine ne yapabileceğini ilk kez anlamıştım. Durum ciddiydi. Çelik yeleklerimizi giydik. Bu sırada yine top sesleri gelmeye başladı, bu kez bizim olduğumuz taraftan. Akçakale'deki obüsler Suriye tarafını dövüyordu.

Ertesi gün Hudut bölüğünde namlularını Suriye'ye çevirmiş 155 milimetrelik obüslerin sayısı artırıldı. Muhaliflerin de havan topu kullanmaya başladıkları yönünde haberler gelmeye başlamıştı. Daha önce ancak bir kilometre yaklaşabildikleri Rakka yakınlarındaki ordu mevzilerine 300 metreye kadar yaklaşıyorlardı ama kayıpları ağır oluyordu. Ambulanslar ve cenaze arabaları sınır kapısında yoğun bir mesai içindeydi. Özgür Suriye Ordusu mensuplarını Akçakale'de sınıra yakın sokaklarda gezinirken sıkça görebiliyorduk. Bunların arasında "karşı" tarafta savaşmaya gitmiş Türkler de vardı. Oradaki karmaşayı belki de 55 yaşlarında kafasında beyaz bir kefiye bulanan Suriyeli bir babanın durumu özetliyordu. Bir oğlu Tel Abyad'da muhalifler safında savaşıyor, diğeri ise Beşar Esad'ın kardeşi Mahir Esad'ın komuta ettiği askeri birlikte görev yapıyordu. Tüm çıplaklığıyla bir iç savaş manzarasıydı karşımızda olan. O baba kameraya konuşmak istemedi. Ya bir oğlunu ya da diğerini tehlikeye atabilirdi.

10 Ekim günü "beklenen" misafirler geldi. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necdet Özel ve Kara Kuvvetleri Komutanı'nın Akçakale'ye yaptığı ziyaret "milliyetçiliği" ile övünen ilçede coşku yaratmıştı. Genelkurmay başkanı ana caddede "en büyük asker bizim asker" diye bağıran halkı yumruğunu kaldırarak selamlamış "dimdik ayaktayız!" demişti. Ertesi gün gazeteler bu olayı "Özel'den yumruk şov" diye manşete taşıyacaklardı. Genelkurmay başkanı, eşini ve çocuklarını kaybeden Ömer Timuçin'i teskin ederken de "zaiyat verdirdik, devam ederlerse daha kötüsünü yaparız" demişti. Genelkurmay başkanının açıklamaları, o güne kadarki en yüksek protokolü karşısında gören Akçakaleliler tarafından alkış ve tezahüratlarla karşılanıyordu ama temkinliydiler. O günlerde gazete köşe yazılarında, televizyon programlarında sıkça sarf edilen "savaş" "Suriye'ye girmek" "işgal" gibi sözcükler tepesine bomba yağan bu ilçede bile kabul görmüyordu. Herkes şiddetin artmasıyla birlikte sınırın karşısındaki akrabalarının neler yaşadığını görmüştü. Çoğu, sürece "şahin" siyasetçilerden,

köşe yazarı ve yorumculardan daha soğukkanlı bakabiliyordu. Ancak ateş de düştüğü yeri yakıyordu.

Türkiye'nin en büyük terör saldırısı

11 Mayıs 2013'te bir başka sınır noktasına çok daha büyük bir ateş düşecek, Reyhanlı, Cumhuriyet tarihinin en kanlı terör saldırısına sahne olacaktı. O gün öğlen saatlerinde ilçe merkezindeki iki ayrı noktada peş peşe iki bombalı araç patlatıldı. Saldırılar resmi açıklamalara göre 53 kişinin canını aldı. Gelen ilk görüntüler yıllardır Irak, Afganistan ya da Pakistan'da yaşanan saldırıları çağrıştırıyordu. Başbakan Erdoğan iki gün sonra yaptığı açıklamada saldırıların arkasında Şam yönetiminin olduğunu söyledi[10]. Saldırılarla ilgili olarak 20 kişi tutuklanmıştı. Ancak zamanla olayla ilgili çeşitli soru işaretleri atılacaktı ortaya. Resmi açıklamaların aksine saldırıyı, El Kaide bağlantılı Irak Şam İslam Devleti örgütünün üstlendiği yönünde haberler medyada yer alacak ama bunlar Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yalanlanacaktı. Emniyet, saldırının faillerinin Suriye istihbaratıyla bağlantılı THKP/C Acilciler örgütüyle irtibatının tespit edildiğini açıklayacaktı.

Bir diğer şüphe de Jandarma istihbaratından sızdırılan belgelerle ilgiliydi. Redhack internet hacker grubu tarafından paylaşılan belgelerde Reyhanlı saldırısını planladığı düşünülen Acilciler lideri Mihraç Ural'ın yeni bir saldırı hazırlığı içinde olduğu belirtiliyordu. Ancak dikkat çeken başka bir nokta daha vardı. Belgelerde, Suriye'de El Kaide bağlantılı El Nusra Cephesi tarafından içine bomba düzeneği yerleştirilen üç aracın, Türkiye'ye yönelik bir saldırıda kullanılmak üzere nisan ayı sonunda hazırlandığı bilgisine de yer verilmişti[11]. Bu belgeler bir kez daha, "Saldırı tehdidi önceden biliniyor muydu? Saldırının ardında El Kaide mi var?" gibi soruları beraberinde getirmişti. Ancak Dışişleri Bakanı Davutoğlu bu iddiaların "kafa bulandırma" amaçlı olduğunu söyleyecekti[12]. Olay unutulmaya yüz tutmuşken, aylar sonra Ortadoğu üzerine haber, görüş ve analizlerin yer aldığı bir internet sitesinde yayınlanan bir yazı gözlerin yine Reyhanlı'ya çevrilmesine yol açacaktı. Tülin Daloğ-

10. "Erdoğan: Saldırının arkasında Şam rejimi var" *Ntvmsnbc*, 13 Mayıs 2013, http://www.ntvmsnbc.com/id/25442078/, (Erişim tarihi: 30.11.2013).

11. "Reyhanlı saldırısını belgelerini yayınladılar!" *Vatan*, 22 Mayıs 2013, http://haber.gazetevatan.com/reyhanli-saldirisinin-belgelerini-yayinladilar/540281/1/gundem, (Erişim tarihi: 30.11.2013).

12. "Davutoğlu'ndan Redhack'e: Kafa bulandırmayın, Reyhanlı failleri belli" *T24*, 22 Mayıs 2013, (Erişim tarihi: 30.11.2013).

lu imzalı yazıda, Türkiye'nin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) nezdindeki büyükelçisi Tacan İldem'in, 27 Mart'taki AGİT toplantısında yaptığı konuşmadan alıntılar vardı. Daloğlu, İldem'in Türkiye'deki El Kaide eylemlerini sıralarken Reyhanlı saldırısını da bir El Kaide eylemi olarak aktardığını yazmıştı[13]. İldem'e atfedilen bu açıklama haber sitelerinin manşetlerine düşmeye başladığı sırada Türkiye'nin AGİT Daimi Temsilciliği web sayfasına bir yazı konuldu. Bu yazıda sözkonusu iddiayla ilgili olarak "Türk güvenlik birimlerinin" olayın faili olarak Suriye rejimini gördükleri hatırlatıldı ve "bu kurumların açıklamaları halen geçerlidir" denildi[14]. Failinden, gerçek ölü sayısına kadar birçok noktada tartışılan Reyhanlı saldırısının tüm ayrıntılarıyla aydınlanması için belki de uzun bir zaman geçmesi gerekecekti ama bu olayla birlikte Suriye'deki ateşin Türkiye'ye de sıçradığı ve önlem alınmazsa benzeri trajedilerin yeniden yaşanabileceği artık ortaya çıkmıştı.

Türkiye, Suriye jetini düşürüyor

"Saat 12.15 civarında bir haşhaşi bizim hava sahamızı ihlal etti. F-16'larımız kalkıp bu uçağı vurdu. Eğer sen bizim sahamızı ihlal edecek olursan, bizim tokadımız ağır olacak. Genelkurmay başkanımızı, Hava Kuvvetlerimizi, pilotları tebrik ediyorum". Başbakan Erdoğan, bu sözleri yerel seçimler öncesi düzenlediği Kocaeli mitinginde söylüyordu[15]. O günlerde Fethullah Gülen cemaati için kullandığı "haşhaşi" sıfatını bu kez bir Suriyeli pilot için sarf etmişti. Başbakan cümlesine nokta koyar koymaz miting alanından tezahüratlar yükseliyor, Türkiye de bir askeri operasyonun ayrıntılarını ilk kez bir miting meydanında duyuyordu. Haziran 2012'de Akdeniz üzerinde bir Türk savaş uçağının düşürülmesinden sonra değiştirilen "angajman kuralları" ilk kez "havada" devreye sokulmuştu. Genelkurmay Başkanlığı açıklamasında Suriye'ye ait iki MİG-23 savaş uçağının Türkiye sınırına yaklaşırken izlemeye alındığını, önce uyarıldığını ancak uyarılara rağmen Türkiye

13. Tülin Daloğlu, "Turkey admits Reyhanli was attacked by al-Qaeda" *Al Monitor*, 4 Nisan 2014, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/04/reyhanli-qaeda-bombing-attack-admits.html#, (Erişim tarihi: 05.04.2014).
14. TC Dışişleri Bakanlığı –AGİT Daimi Temsilciliği, "Statement on new refugees from the Syrian town of Keseb" 6 Nisan 2014, http://agit.dt.mfa.gov.tr/ShowSpeech.aspx?ID=5234, (Erişim tarihi: 06.04.2014).
15. "Başbakandan Kocaeli mitinginde Suriye uçağını düşüren askere tebrik" *Doğan Haber Ajansı*, 23 Mart 2014.

sınırından içeri giren uçaklardan birinin o sırada devriye görevi ile havada bulunan bir F-16 tarafından vurulduğunu açıkladı. Açıklamaya göre vurulduğu sırada Suriye jeti Türkiye sınırından 1.2 kilometre içerideydi ve vurulduktan sonra Suriye'deki Kesab kasabası yakınlarına düşmüştü. Suriye kaynakları ise olayı farklı aktarıyordu. Uçağın pilotu vurulduktan sonra paraşütle atlayarak kurtulmuştu ve vurulduğu sırada Türkiye sınırından 7 kilometre uzakta olduğunu iddia ediyordu. O sırada Kesab kasabasını ele geçiren muhalif birliklere karşı operasyon yürüttüğünü söylemişti[16]. Kesab'daki çatışmalar sadece Suriye uçağının düşürülmesiyle değil, başka nedenlerle de bir süre gündemde kalacaktı.

Kesab, Hatay'ın Yayladağı sınır kapısına 3 kilometre uzaklıktaydı. Şam rejimi için kritik önemdeki Lazkiye kentinin bulunduğu kıyı şeridine açılmak için muhalifler açısından stratejik bir önemi vardı. Aralarında El Kaide bağlantılı, El Nusra, Şam El İslam ve Ensar El Şam gibi grupların bulunduğu muhalif güçler, 2014 Mart ayı sonlarında buraya saldırdı. Şam yönetimi bu grupların saldırıyı Türkiye'den girerek başlattıklarını söyleyerek Birleşmiş Milletler nezdinde şikâyette bulundu[17]. Ancak Türk hükümeti çeşitli açıklamalarla bu iddiaları yalanladı. Kesab'ı gündemde tutan, stratejik önemi kadar etnik yapısıydı da. Yaklaşık 5 bin 500 kişinin yaşadığı kasabada nüfusun %80'ini Ermeniler oluşturuyordu ve El Kaide bağlantılı grupların bölgeye gelmesiyle birlikte Kesablıların önemli bir kısmı Lazkiye'ye göç etti. Amerika'daki Ermeni lobi grupları da Kesab için devreye girdiler ve Washington'a Türkiye'yi "kınama" çağrısı yaptılar[18]. Ancak Türkiye başından beri Suriye meselesinin içinde bir "Ermeni meselesi" de yaşamak istemediğini vurguluyordu. Bu çerçevede çatışmaların ortasında sıkışıp kalan bazı Ermeniler Türkiye'ye taşındı ve Hatay'daki Ermeni köyü Vakıflı'ya yerleştirildi[19]. Sadece Kesab adındaki küçük bir kasabada yaşananlar bile Suriye'deki düğümün ne ölçüde karmaşık olduğunu ortaya koyar nitelikteydi.

16. "Düşürülen Suriye uçağının pilotu konuştu" *Hürriyet*, 24 Mart 2014, http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26070482.asp, (Erişim tarihi: 24.03.2014).

17. "Syria calls on UN, UNSC to condemn Turkish involvement in supporting terrorist groups in Kasab district" *SANA*, 26 Mart 2014, http://sana.sy/eng/21/2014/03/26/535517.htm, (Erişim tarihi: 28.04.2014).

18. http://anca.org/press_releases/press_releases.php?prid=2355, (Erişim tarihi: 05.04.2014).

19. Dışişleri Bakanlığı basın açıklaması, http://www.mfa.gov.tr/no_106_-6-nisan-2014_-kesep-bolgesindeki-gelismeler-hk_.tr.mfa, (Erişim tarihi: 06.04.2014).

Suriye'deki "Dünya Savaşı"

Suriye'deki ayaklanma, daha fazla özgürlük ve refah isteyen halkın, baskıcı bir rejime karşı tepkisi olmaktan çıktı kısa sürede. "Ayaklanma" kavramı yerini önce "iç savaşa" ardından da dört bir yandan gelen cihat savaşçıları ve Lübnan'dan katılan Hizbullah savaşçılarının varlığıyla uluslararası boyutları da olan bir savaşa terk etti. Zamanla burası, dünyanın önde gelen güçlerinin ve bölge ülkelerinin kanlı satranç tahtasına dönüştü. Artık saflar netleşmişti. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa yanlarında Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye'yle muhaliflerin yanındaydı. İran ve Rusya da Esad rejiminin ayakta kalması için çabalıyordu. Rusya için Ortadoğu'daki ABD, İsrail ve Suudi Arabistan eksenine karşı kadim müttefiki olan Suriye'nin varlığı hayatiydi. Üstelik burası Rusya için stratejik bir önem de taşıyordu; Tartus'taki üsleri aracılığıyla Akdeniz'e açılmışlardı. Suriye rejiminin bir numaralı silah tedarikçisi olan Rusya, Çin'le birlikte Esad rejiminin uluslararası alandaki dayanaklarından biri oldu. Bu iki ülke, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye karşı kınama ve yaptırım öngören kararları önlediler[1] Bunda, Suriye'nin Rusya için stratejik değerinin yanı sıra BM Güvenlik Konseyi'nde Libya'da sivillerin korunması için askeri bir harekâta olanak tanıyan kararın, Batı tarafından Kaddafi'nin devrilmesine yol açan bir harekâta dönüştürülmesi karşısındaki "hayal kırıklıkları" da vardı. İki ülke de bu kararı veto etmemiş ve oylama sırasında çekimser kalarak harekâtın önünü açmışlardı. Hintli tarihçi, yazar ve gazeteci Vijay Prashad, o oylamada çekimser kalan Hindistan'ın BM nezdindeki büyükelçisi ile yaptığı bir görüşmede yaşanan bu hayal kırıklığını dinlemiş ve yaptığımız bir mülaktaata aktarmıştı: *Libya'ya askeri operasyonun onaylandığı Birleşmiş Milletler oturumundan sonra Hindistan'ın*

1. http://www.un.org/depts/dhl/resguide/scact_veto_en.shtml.

BM Büyükelçisi ile konuştum. Ona "aslında siz izni bir uçuşa yasak bölge için vermiştiniz, sizce operasyon genişletilip amacını aşmadı mı?" diye sordum. O da "Evet doğru. Bir daha Rusya ve Çin asla benzer bir izni vermez, Batı sözünü tutmadı" dedi[2].

Rusya aynı zamanda Suriye'deki kimyasal silah saldırısı sonrası Batı'nın harekete geçmedeki tereddüdünü iyi değerlendirdi. Moskova, Suriye'nin kimyasal silah stoklarını yok etmesi karşılığı bir operasyon seçeneğinin masadan kaldırılması noktasında da kilit rol oynayacaktı.

Suriye-İran-Hizbullah ittifakı

Esad rejiminin bölgedeki en büyük desteği ise İran'dı. Suriye-İran ittifakının temelleri, İran'da katıksız bir Amerikan müttefiki olan şahın devrilip Humeyni önderliğindeki İslam devrimiyle ülkenin büyük bir dönüşüm geçirmeye başladığı 1979 yılında atıldı. Zamanla güçlenen bu ortaklık sayesinde İran, Arap dünyasında izole olmaktan kurtuldu ve Suriye sayesinde önemli bir Şii nüfusunun bulunduğu Lübnan'a erişim sağladı. Suriye de bu sayede Golan tepeleri nedeniyle ihtilafının sürdüğü İsrail'e Lübnan'dan yönelen bir tehditi canlı tutuyordu. Şii Hizbullah'ın Lübnan'daki varlığı ayrıca Suriye'nin nüfuz alanı olarak gördüğü Lübnan'da kendisine muhalif duruş sergileyen hareketlere karşı da elini güçlendiriyordu[3]. İran'ın Esad rejimine önemli yardımlar sağladığı biliniyor. Tahran yönetimi reddetse de İran Devrim Muhafızları'nın Suriye içinde eğitim faaliyetleri yürüttükleri, hatta sıcak çatışmalara katıldıklarına ilişkin bazı görüntüler de uluslararası haber kanallarında yayınlandı[4]. Suriye, İran'la birlikte desteklediği Hizbullah'tan da önemli destek gördü. Hizbullah militanları Suriye ordusunun stratejik önemdeki Kuseyr kasabasını ele geçirmesinde önemli rol oynadı. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah, "Hizbullah gerek duyulduğu sürece Suriye'de kalacaktır" dedi[5].

---

2. "Vijay Prashad: Türkiye Pakistanlaşmamalı" *Sendika.org*, 23 Nisan 2014, http://www.sendika.org/2014/04/vijay-prashad-turkiye-pakistanlasmamali/, (Erişim tarihi: 23.04.2014).
3. Jubin M. Goodarzi, *Syria and Iran-Diplomatic alliance and power politics in the Middle East*, I.B.Tauris, Londra, 2009, s. 285.
4. "Our World-Iran's Secret Army" *BBC*, http://www.youtube.com/watch?v=Z1_88ChjQtU, (Erişim tarihi: 22.11.2013).
5. "Hezbollah will stay in Syria as long as needed: Nasrallah" *Reuters*, 14 Kasım 2013, http://www.reuters.com/article/2013/11/14/us-syria-crisis-hezbollah-idUSBRE9AD0D820131114, (Erişim tarihi: 29.11.2013).

Muhaliflere destek Batı, Körfez ve Türkiye'den

Muhaliflere en büyük desteği ise ABD, İngiltere, Fransa, Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye verdi. Batı, ayaklanmanın başlarından itibaren Beşar Esad'a görevden ayrılma çağrısı yaptı. Zaten Amerika Birleşik Devletleri ile İran'ın müttefiki ve İsrail'in düşmanı konumundaki Suriye'nin ilişkileri arasında uzun yıllara dayanan bir gerilim vardı. ABD ve Avrupa Birliği, başlarda muhaliflere "öldürücü olmayan" yardım yaptıklarını açıklasalar da bir süre sonra Batı'nın da silah yardımına başladığı haberleri gelmeye başlayacaktı[6]. Bölgede İran-Suriye eksenini İsrail kadar tehdit olarak algılayan bir diğer devlet de Suudi Arabistan'dı. Suudi Arabistan, Katar'la birlikte başından beri muhaliflere giden silahların baş tedarikçisi konumundaydı. Öyle ki bu silahların aktarılmasında ana rotalardan birinin Türkiye olduğu da iddia edilecekti[7]. Türkiye ile ilgili dünya basınına yansıyan iddialar bununla sınırlı değildi. Uluslararası haber kuruluşları, muhaliflere Türkiye'de silahlı eğitim verildiğini[8], hatta Suudi Arabistan ve Katar'ın Adana'da Türkiye ile birlikte silah ve yardım transferini koordine ettikleri merkez kurduklarını iddia ediyorlardı[9]. 2013 Aralık ayında bu kez Türk medyasında Suriye'ye yollandığı iddia edilen silahların "ağırlığı" ile ilgili bir haber ortaya çıkacaktı. *Hürriyet* gazetesindeki habere göre Türkiye 2013 Haziran ayından Aralık ayına kadar geçen sürede Suriye'ye 47 ton silah ve mühimmat yollamıştı. Haberde bu verinin kaynağı olarak Birleşmiş Milletler ve Türkiye İstatistik Kurumu raporları gösteriliyordu[10]. Ancak Türk yetkililer bu haberleri yalanlıyor, Türkiye'nin sadece insani yardım kapsamında destek sağladığını ifade ediyorlardı. Suriye'de savaşan muhalif komutanların bazıları, yaptığımız görüşmelerde Türkiye

6. "US weapons reaching Syrian rebels" *The Washington Post*, 11 Eylül 2013, http://articles.washingtonpost.com/2013-09-11/world/41972742_1_lethal-aid-syrian-rebels-chemical-weapons, (Erişim tarihi: 30.11.2013).
7. "Arms airlift to Syria rebels expands with aid from CIA" *New York Times*, 24 Mart 2013, http://www.nytimes.com/2013/03/25/world/middleeast/arms-airlift-to-syrian-rebels-expands-with-cia-aid.html, (Erişim tarihi: 28.11.2013).
8. "Turkey training rebels, says FSA fighter" *BBC*, 4 Ağustos 2012, http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-19124810, (Erişim tarihi: 28.11.2013).
9. "Exclusive: Secret Turkish nevre center leads aid to Syria rebels" *Reuters*, 27 Temmuz 2012, http://www.reuters.com/article/2012/07/27/us-syria-crisis-centre-idUSBRE86Q0JM20120727, (Erişim tarihi: 28.11.2013).
10. Tolga Tanış, "Suriye'ye silahın belgesi" *Hürriyet*, 15 Aralık 2013, http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/25361801.asp, (Erişim tarihi: 19.12.2013).

üzerinden silah sağladıklarını söylüyor; ancak bunun miktarı, tipi ve sevkiyat sıklığı ile ilgili bilgi vermiyorlardı.

Damda operasyon bekleyen haberciler

21 Ağustos 2013'te Suriye'nin başkenti Şam'ın banliyösü Guta'da kimyasal silahların kullanıldığı haberi geldi. Obama yönetimi daha önce "kimyasal silah kullanımının kırmızı çizgisi olduğunu" açıklamıştı. Artık birçok kişiye göre Suriye'ye karşı bir operasyon kaçınılmazdı. Saldırının faili hemen açıklanmıştı; Şam yönetimi. Türk medyasında, 2003 Irak Savaşı'ndan alışık olunan sahneler tekrarlanıyordu. Gazetelerin birinci sayfasında bölgedeki "müttefik" koalisyonun saldırı gücünü gösteren grafikler yer almaya başlamış, televizyonlar çoğu emekli asker olan "uzman" stüdyo konuklarını ekrana çıkararak nasıl bir operasyon yapılacağı senaryosunu tartışmaya açmıştı.

Bu "seferberlikte" payıma düşen, Adana İncirlik'teki askeri üstü. İlk uçakla Adana'ya gittik. Suriye'ye olası bir operasyonda İncirlik'in ne kadar kullanılacağı belirsizdi ancak dünya medyası bu noktaya akın etmişti bile. Habercilerin Körfez Savaşı'ndan beri süren bir "dam ritüeli" vardı; İncirlik'teki organize sanayi bölgesinde üssün pistini en net gören atölyenin sahibiyle anlaşılıyor ve binanın damı bir medya merkezine dönüşüyordu. Yerli, yabancı ajansların muhabirleri, foto muhabirleri ve kameramanları bir damın üzerinde toplanmış uçakların iniş kalkışını seyretmeye başlamıştık. Aslında biraz daha deneyimli gözler için sıra dışı bir şey yoktu; ancak rutin devriye uçuşları için havalanan uçaklar bile kimi zaman "büyük bir askeri hareketlilik yaşanıyor" şeklinde haberleştiriliyordu. Saatlerce ağustos güneşinin kavurduğu o damın üzerinde hiç başlamayacak olan bir harekâtın nöbetini tutuyorduk. Süre uzuyor, beklenen operasyon kararı çıkmıyordu, üstelik İngiltere Başbakanı Cameron, İngiliz Parlamentosu'ndan beklediği desteği görememiş, İngiltere olası bir operasyonda yer almaktan vazgeçmişti. Gözler artık Washington yönetimindeydi. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Obama "Suriye'ye müdahale edeceğiz" açıklaması yapınca tansiyon arttı. Başbakan Erdoğan, operasyon yapılması çağrısının yanı sıra, bunun şeklini de tarif ediyordu; NATO'nun Kosova'da yaptığına benzer süreklilik taşıyan bir operasyon yapılmasını istiyor, kısa süreli bir harekâta

karşı çıkıyordu [11]. "Dam mesaimiz" uzamıştı. Sabahın erken saatlerinden gece karanlığına kadar başlayan bir operasyonun sıcak saatlerini dolduracak yayını yapmak için bekliyorduk. Ama süreç farklı gelişti, Obama -pek de beklenmeyen şekilde- operasyon kararını ABD Kongresi'ne danışma kararı aldı. Amerikan kamuoyu, Ortadoğu'da yeni bir maceraya karşıydı ve Obama bunun farkındaydı. Kararı tek başına vermek istememişti. Sürecin uzayacağı anlaşılınca bizim de nöbetimiz sona erdi. İstanbul'a döndük. Operasyon kararı ABD Kongresi'nden hiç çıkmayacaktı. Rusya devreye girecek ve Esad yönetiminin kimyasal silah stoklarını yok etmesi karşılığında operasyondan vazgeçilecekti.

Pulitzer ödüllü gazetecinin tartışılan iddiaları

Guta'daki kimyasal silah saldırılarında tam olarak kaç kişinin hayatını kaybettiği hâlâ bilinmiyor. Farklı raporlara yansıyan veriler, 281 ila 1429 kişinin hayatını kaybettiğini gösteriyor[12]. Birleşmiş Milletler ekiplerinin alanda sürdürdüğü çalışmalar sonunda saldırının kimyasal başlık taşıyan füzelerle gerçekleştirildiği sonucu kesinleşti[13]. Batı ve Türkiye, saldırının Şam yönetimi tarafından düzenlendiği yönünde kesin açıklamalar yaptı. Rusya ise başından beri muhalif unsurlara işaret etti ve bu saldırıyı muhalif kanadın bir "savaş kışkırtıcılığı" olarak yorumladı[14].

Saldırıdan aylar sonra, Pulitzer ödüllü Amerikalı gazeteci Seymour Hersh'ün bir iddiası ortalığı karıştırdı. Hersh, *Londra Review of Books* dergisinde yer alan haber analiz makalesinde kimyasal saldırının El Kaide bağlantılı El Nusra Cephesi tarafından düzenlendiğini, üstelik bunun Başbakan Erdoğan'ın bilgisi dahilinde, Türkiye'nin desteğiyle gerçekleştirildiğini öne sürdü[15]. Hersh bu

11. "Suriye'ye askeri müdahale tartışmalarında son durum" *Anadolu Ajansı*, 2 Eylül 2013.
12. "Syria chemical attack: What we know" *BBC*, 24 Eylül 2013, http://www.bbc.com/news/world-middle-east-23927399, (Erişim tarihi: 06.04.2014).
13. "Report on the alleged use of chemical weapons in the Ghouta area of Damascus on 21 August 2013" *UN*, http://www.un.org/disarmament/content/slideshow/Secretary_General_Report_of_CW_Investigation.pdf, s. 5, (Erişim tarihi: 06.04.2014).
14. Ria Novosti, "Russia to submit its Syria chemical attack findings to UN" 18 Eylül 2013, http://en.ria.ru/russia/20130918/183561846/Russia-to-Submit-Its-Syria-Chemical-Attack-Findings-to-UN.html, (Erişim tarihi: 06.04.2013).
15. Seymour Hersh, "The Red Line and the Rat Line" *Londra Review of Books*, 6 Nisan 2014, http://www.lrb.co.uk/2014/04/06/seymour-m-hersh/the-red-line-and-the-rat-line, (Erişim tarihi: 06.04.2014).

iddiasına kaynak olarak, ismini vermediği ABD'li savunma ve istihbarat uzmanlarını gösteriyor, El Nusra Cephesi üyelerinin Türkiye'de sarin gazıyla yakalandığı yönündeki haberlere[16] referans veriyordu. Bu iddialara hem Washington hem de Ankara'dan hızla yalanlama geldi. Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi sözcüsü iddiaların "temelsiz" olduğunu söyledi. Washington'dan yapılan açıklamada ayrıca, saldırıdan Esad rejiminin sorumlu olduğu yinelendi[17]. Ankara adına ilk açıklama ise aynı gün Bülent Arınç'tan geldi. Arınç iddiaları "külliyen yalan ve iftira" olarak nitelendirdi ve Hersh'ün makalesinin "tamamen kendi kanaati ve isimlerini açıklayamadığı bazı kaynakların iddiaları" olduğunu söyledi.

Kimyasal silah saldırısının Ankara'nın bilgisi dahilinde yapılmış olabileceği iddiası, resmi makamların yanı sıra bölgedeki savaşı yakından izleyen birçok strateji uzmanı tarafından bile yalanlandı belki ancak Türkiye'nin El Nusra Cephesi ile ilişkileri olabileceği yönündeki iddiaya özellikle yabancı kaynaklarda sıkça rastlanıyordu. Bunlardan biri, 27 Mart 2014'te ABD Kongresi'ne sunulan ABD-Türkiye ilişkileri üzerine hazırlanan rapordu. Raporda, Türkiye'nin ABD'nin terör örgütleri listesine aldığı El Nusra Cephesi'ne yardım ulaştırılmasında rol oynamış olabileceği belirtiliyordu[18].

TIR'ların sırrı

Türkiye, uzun süre Özgür Suriye Ordusu'nun komuta kademesine ve Suriyeli muhaliflerin kurduğu siyasi yapılara ev sahipliği yapmıştı. Ancak 2013 Kasım ayında Adana Emniyeti'nin bir TIR sevkiyatına yaptığı baskın yepyeni bir tartışmaya yol açacaktı. *Star* gazetesi baskını, "El Kaide sevkiyatına baskın" başlığıyla duyurmuştu. Adana'da uyuşturucu ihbarı üzerine basılan bir TIR'dan Konya'da üretilmiş olan 120 mm'lik havan mermisi parçaları çıkmıştı. Gazete haberinde bu siparişin Yayladağı'nda Suriyeli sığınmacılar için kurulan çadır kentte kalan El Kaide çatısı altında savaşan gruplarla da ilişkili bir kişi tarafından yönlendirildiği iddia

16. "Adana'da ele geçirilen kimyasal maddeler Reyhanlı'da patlatılandan 300 kat daha güçlü" *Doğan Haber Ajansı*, 31 Mayıs 2013.

17. "White House dismisses Seymour Hersh report" *Hürriyet Daily News*, 7 Nisan 2014, http://www.hurriyetdailynews.com/white-house-dismisses-seymour-hersh-report-.aspx?pageID=238&nID=64686&NewsCatID=359, (Erişim tarihi: 07.04.2014).

18. Jim Zanotti, "Turkey: Background and U.S. Relations" *Congressional Research Service*, 27 Mart 2014, s. 38.

ediliyordu[19]. Mahkeme kayıtlarında ismi "Heysem" olarak yer alan bu kişinin, ismi Reyhanlı'daki saldırıya da karışan Heysem Topalca olduğu iddia edildi[20]. Bu ismi akılda tutmak gerekiyor; çünkü ileride aktarılacak bir olayda yine kendisiyle karşılaşacağız.

Basında konuyla ilgili birçok haber yapıldı ama bunların çoğunda yer almayan dikkat çeken bir ayrıntı, Artı Bir kanalındaki bir haberde ve Can Dündar'ın köşe yazısında aktarıldı[21]. Gözaltına alınan TIR şoförü, mahkemede daha önce de benzer sevkiyatlar yaptığını ve bu sevkiyatlarda yüklediği malzemeyi, jandarma korumasında olan bir yerde, karakol binasının 200 metre ötesine boşalttığını söylemişti. Mahkeme kararını açıklarken emniyet raporlarına yer vererek havan mermilerinin El Kaide kampına taşındığı saptamasına yer vermişti. Bu ve benzeri olay ve iddialar, "Türkiye El Kaide bağlantılı gruplara da destek oluyor mu?" sorusunu gündeme getirdi. Hükümet bu iddialara kesinlikle karşı çıkıyordu. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, "El-Kaide dahil kim radikal örgüt anlamında, terör örgütü anlamında faaliyet gösteriyorsa bunların hepsine karşıyız, hiçbirine tolerans ve tahammül göstermemiz mümkün değildir" demişti[22]. Bu açıklamadan çok kısa bir süre sonrası ikinci bir "TIR vakası" yaşanacaktı. Görünen o ki hükümet ile Fethullah Gülen Cemaati arasında 17 Aralık 2013'teki rüşvet ve yolsuzluk operasyonuyla başlayan mücadelenin bir cephesi de Suriye'ye giden bu TIR'lar olacaktı. Ancak bu TIR'lar MİT'in himayesindeydi. 1 Ocak 2014'te Hatay jandarması kendilerine gelen bir ihbar üzerine Suriye'ye geçecek olan bir TIR'ı durdurdu. Araçta askeri mühimmat olduğu iddia ediliyordu. Ancak Adana Valiliği, MİT personelinin bulunduğu aracın aranmaması yönünde talimat gönderdi[23]. MİT görevlileri de araçtaki malzemelerin "devlet sırrı"

19. "El Kaide sevkiyatına baskın" *Star*, 8 Kasım 2013, http://haber.stargazete.com/politika/el-kaide-sevkiyatina-baskin/haber-804393, (Erişim tarihi: 29.11.2013).
20. "Hayali Komutan Avı" *Milliyet*, 17 Kasım 2013, http://gundem.milliyet.com.tr/-hayali-komutan-avi/gundem/detay/1793702/default.htm, (Erişim tarihi: 29.11.2013).
21. Can Dündar, "Devlet yine kamyonda iş üstünde yakalandı" *Cumhuriyet*, 29 Kasım 2013, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/14079/Devlet_Yine_Kamyonda_is_Ustunde_Yakalandi.html, (Erişim tarihi: 29.11.2013).
22. http://www.aa.com.tr/tr/haberler/254639--disisleri-bakani-davutoglu_tbmm_soru_cevap_, (Erişim tarihi: 29.11.2013).
23. "İşte Hatay Valisi'nin TIR talimatı" *Radikal*, 2 Ocak 2014, http://www.radikal.com.tr/turkiye/iste_hatay_valisinin_tir_talimati-1168983, (Erişim tarihi: 09.01.2014).

niteliğinde olduğunu belirtmişlerdi. Yeniden yola çıkan TIR'ı Adana Cumhuriyet Savcısı'nın emriyle bu kez polisler durdurdu. TIR bir fabrikanın bahçesine çekildi ancak bu kez de Valilik'ten "arama yapmayın" talimatı gelmişti. TIR aranamadı, aracı durduran polisler görevden alındı[24]. İçişleri Bakanı Efkan Ala yaptığı açıklamada, TIR'ın Suriye'deki Türkmenlere yardım götürdüğünü söyledi, "Herkes işini bilecek" dedi[25]. 19 Ocak'ta yine Adana'da jandarmaya bu kez 7 TIR'ın silah ve mühimmat taşıdığı ihbarı yapıldı. Dört TIR durduruldu ve arandı. Süreci görüntülemek isteyen habercilere "TIR'ların devlet sırrı niteliğinde olduğu" söylendi ve bazı haberciler gözaltına alındı. İhbar edilen diğer 3 TIR'ın aranamadan yoluna devam ettiği iddia edildi. Adana Valiliği bir kez daha devreye girdi ve TIR'ların MİT'e ait olduğunu açıkladı. TIR'ların durdurulup aranması sırasında ise o güne kadar hiç yaşanmayan bir olay meydana geldi; savcının TIR'ların aranması yönündeki talimatına kamyonlardaki MİT personeli itiraz etmiş, bunun üzerine jandarma silahlarını bu ekibe doğrultmuştu[26]. Ancak bu olayla ilgili olarak soruşturma başlatıldı ve Adana İl Jandarma Komutanı Albay Özkan Çokay görevden alındı, TIR'ları arattığı iddia edilen "özel yetkili" savcılar, bu payelerini kaybettiler. *Aydınlık* gazetesi ise jandarmanın durdurduğu TIR'daki "yüke" ait olduğunu iddia ettiği fotoğrafları yayınladı. Fotoğraflarda, yan yana istiflenmiş top mermileri vardı[27]. Türkiye, Suriye'deki vekalet savaşında rejim muhalifi birçok guruba desteğini esirgemiyor, bunu her geçen gün daha yüksek bir tonda dillendiriyordu. Bu desteğin niteliği ise hep tartışma konusu olacaktı.

Muhalefetin El Kaide kanadı

2013 yılına gelindiğinde Suriye'nin kuzeyinde etkisini artıran tek grup Kürtler değildi. El Kaide'yle ilişkili grupların da adı daha

24. "O polisler gitti" *Hürriyet*, 3 Ocak 2014, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25490807.asp, (Erişim tarihi: 09.01.2014).

25. "Ala: TIR Türkmenlere yardım götürüyordu" *Radikal*, 2 Ocak 2014, http://www.radikal.com.tr/politika/efkan_ala_yemin_etti-1169011, (Erişim tarihi: 09.01.2014).

26. "Jandarmanın MİT'e silah çekme anının fotoğrafı" *Radikal*, 5 Şubat 2014, http://www.radikal.com.tr/turkiye/jandarmanin_mite_silah_cekme_aninin_fotografi-1174177, (Erişim tarihi: 09.02.2014).

27. "Boru değil, top mermisi" *Aydınlık*, 22 Ocak 2014, http://www.aydinlikgazete.com/mansetler/32013-aydinlik-muhimmatin-fotografina-ulasti-boru-degil-top-mermisi.html, (Erişim tarihi: 09.02.2014).

sık duyulmaya başlanmıştı artık. Bunların başında Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) geliyordu. IŞİD Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak işgali sonrasında kuruldu ve Irak El Kaidesi olarak tanındı. Suriye'deki savaşın ikinci yılında faaliyetleri buraya da sıçradı. Grubun lideri Ebubekir El Bağdadi, El Kaide yapılanması altında Suriye'de savaşan bir diğer grup olan El Nusra Cephesi'nin de kendilerine bağlı olduğunu açıkladı ama bu hem El Nusra Cephesi hem de El Kaide lideri Eymen El Zevahiri tarafından yalanlandı. Bağdadi ile Zevahiri arasında gerilim üst seviyeye çıktı.

IŞİD diğer muhalif gruplar tarafından, Esad rejimiyle savaşmaktan çok kendi "emirliğini" kurmak için savaşmakla eleştirildi. Bu savı doğrulayan birçok olay da yaşandı. Çoğunluğunu Suriye dışından cihada gelen deneyimli savaşçıların oluşturduğu IŞİD militanları birçok kez Esad rejimiyle savaşan Özgür Suriye Ordusu, Kürtlerin oluşturduğu YPG ile hatta, cihatçı ve Selefi grupların oluşturduğu İslam Cephesi oluşumu ve El Nusra ile çatışmalara girdi. IŞİD ele geçirdiği yerlerde katı şeriat kurallarına dayalı bir yönetim kuruyordu. Sokak ortasında kılıçla kafa kesilen infazlardan, sigara içenlerin kırbaçlanmasına, kadınlara örtünme zorunluluğu getirilmesine varan uygulamalar dayattı. Suriye'nin kuzeyinde yeni bir yapı kurmayı amaçlıyordu. 2013'ün sonbahar-kış aylarına gelindiğinde Türkiye ile Suriye arasındaki sınır hattında birçok nokta IŞİD militanlarının eline geçmişti ve bu örgüt Türkiye Cumhuriyeti'nin fiili "güney komşusu" olmuştu. Örgüt 2014'ün ilk günlerinde Irak'ta da hortladı. Suriye'nin komşusu Ramadi ve Felluce kentlerini işgal ederek Irak güvenlik güçleriyle kanlı bir mücadeleye girişti. Burası bir zamanlar Amerikan işgaline karşı verilen mücadelenin kaleleriydi. Şimdi de artık, Şii hâkimiyetindeki Irak yönetimine karşı düzenlenen cihadın adresi olmuşlardı. Irak Şam İslam Devleti örgütü hedefini, Suriye ve Irak'ı kapsayan bir İslam emirliği kurarak cihadı tüm dünyaya yaymak yönünde açıklarken, El Nusra Cephesi Suriye'de kurulacak bir şeriat devleti için savaştığını dile getiriyordu. Türk yetkililerin yalanlamasına rağmen her iki gurubun militanlarının internette yer alan video ve bloglardaki ifadelerinde Suriye'ye giriş çıkış için Türkiye'yi sıkça kullandıkları vurgusu vardı. Suriye'deki silahlı Selefi gruplar sadece IŞİD ve El Nusra ile sınırlı değildi. Kasım 2013'te aşırı dinci diğer bazı gruplar birleşerek İslam Cephesi'ni kurmuşlardı. Bu gurubun içinde Tevhid Tugayı ve Ahrar-u Şam

gibi güçlü örgütler vardı. IŞİD ve İslam Cephesi birçok noktada karşı karşıya geldi, iki grup arasında kanlı çarpışmalar yaşandı.

Radikal İslamcı silahlı grupların Suriye'deki artan gücü, gazeteciler için Suriye'deki güvenlik riskini daha da artırdı. Bu grupların eline düşen haberciler ajan muamelesi görüyor, hapse atılıyor, işkenceyle sorgulanıyordu. Sorguda kendisini rehin alanları "ajan olmadığına" ikna edemeyen habercilerin hakkında ölüm fermanı çıkarılıyordu. Bu isimlerden biri de daha önce birçok tehlikeli görevde beraber çalıştığım *Milliyet* gazetesi muhabiri Bünyamin Aygün'dü.

Bir kez daha Heysem Topalca!

Aygün, 26 Kasım 2013'te Hatay Yayladağı'ndan Suriye'ye giriş yapmış ve bir süre sonra kendisiyle iletişim kesilmişti. Kısa süre sonra Irak Şam İslam Devleti örgütü tarafından kaçırıldığı ortaya çıkacaktı. Esareti 40 gün sürdü. Dışişleri Bakanlığı, MİT ve İHH'nın çabalarıyla serbest kaldı. Döndükten sonra kendisiyle bir röportaj yaptım. O dönemde birçok habercinin giremediği bir bölgeden aktardıkları oldukça önemliydi, o nedenle o söyleşinin bir bölümünü burada da alıntılıyorum[28]. Ayrıca Bünyamin yakalandığı sırada yanında Türkiye'de ismi Reyhanlı saldırısı ve Hatay'da yakalanan mühimmat yüklü TIR gibi olaylarla anılan Heysem Topalca da vardı. Topalca onu röportaj için yanına çağırmış, kısa süre sonra da birlikte El Kaide militanlarına esir düşmüşlerdi. Bir süre aynı odada tutulacaklar; ancak Topalca serbest bırakılırken Bünyamin için ölüm kararı çıkacaktı. Hem de başı kesilerek. Bünyamin, Heysem Topalca'nın kendilerini kaçıran gruba verdiği isimler sayesinde kurtulduğunu düşünüyordu. Ona göre Topalca, El Kaide militanlarının "emir" olarak adlandırdığı kişilere de "hizmette bulunmuştu". Aygün kendisin kaçıran grubu da şöyle anlatmıştı: *Bana dünyanın en uzak noktasını söyle dediler. O an aklıma Yeni Zelanda geldi. "Şimdi sana 10 dakikaya Yeni Zelandalı getiririz" dediler. Dünyanın dört bir tarafında onlar için savaşmaya gelen cihatçılar vardı. Yurtdışında yaşayan Türk de vardı, Türkiye'nin ortasından, doğusundan ama özellikle doğudan gelen Türk de vardı. Cihat bütün dünyaya Suriye'den ya-*

28. "Şu an ölmemeliyim" *Ntvmsnbc*, 7 Ocak 2014, http://www.ntvmsnbc.com/id/25490388/, (Erişim tarihi: 08.01.2014).

yılacak diye düşünüyorlar. Bir gün, "Seni kesmesek bizimle cihada gelir misin?" diye sordular. Ben de "Sizin esirinizim bana nasıl güveneceksiniz, bana nasıl silah vereceksiniz?" dedim. "Bizim için fark etmez, biz şehit olmak için geliyoruz" dediler. Bünyamin, verilen ölüm cezası infaz edilmeden, IŞİD'le çatışan İslam Cephesi'ne mensup Ahrar-u Şam gurubu tarafından kurtarıldı. Onun kurtarılması için yürütülen operasyonun bir ayağı da yine Heysem Toplaca'ydı. Tutulduğu odanın kapısı açıldığında karşısında onu görmüştü. MİT'e bağlı 8 kişilik bir guruba teslim edildi ve sağ salim Türkiye'ye döndü.

IŞİD Türkiye'nin gündeminde

20 Mart 2014'te adı daha önce silahlı çatışma haberleriyle pek gündeme gelmeyen Niğde'den bir saldırı haberi geldi. Haber merkezlerine ulaşan ilk bilgiler, "teröristlerin" Ulukışla'da yol kontrolü yapan güvenlik güçlerine ateş açtığı yönündeydi. Olayda bir jandarma astsubayı ve polis memuru ile bir kamyon sürücüsü hayatlarını kaybetmişti. Kısa süre sonra bu "teröristlerin" kimliklerine ilişkin bilgiler çeşitlendi. Güvenlik güçlerine ateş açtıktan sonra kaçan ve Pozantı'da yakalanan üç saldırgandan ikisi Arnavutluk biri de Kosova uyrukluydu. Arapça konuşuyorlardı. Suriye'ye Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) saflarında savaşmaya giden militanlar, beraberlerinde uzun namlulu silahlar ve el bombalarıyla yakalanmışlardı[29]. Türkiye'ye Hatay kırsalından giren IŞİD militanlarının Türkiye'de de bir saldırı planlayıp planlamadığı tartışılırken, saldırganların ifadelerindeki dikkat çekici bir ifade basına yansıdı. Anlatımlarına göre "IŞİD içinde Türkiye'ye karşı bir tepki vardı. Bunun nedeni Türkiye'nin Özgür Suriye Ordusu birimlerine verdiği destekti ve Türkiye topraklarına yönelik intihar saldırıları da planlanıyordu"[30].

2014 ilkbaharında IŞİD'in Türkiye'nin gündemine geldiği tek olay Niğde saldırısı değildi. Türkiye'nin sınırları dışındaki tek toprağı olan Halep yakınlarındaki Süleyman Şah Türbesi nedeniyle Suriye toprakları içinde bir askeri operasyon düzenlenmesi ko-

29. "Cephaneyle geldiler" *Hürriyet*, 21 Mart 2014, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26051760.asp, (Erişim tarihi: 26.03.2014).
30. "IŞİD Türkiye'de intihar eylemi yapmayı planlıyor" *Radikal*, 25 Mart 2014, http://www.radikal.com.tr/turkiye/isid_turkiyede_intihar_eylemi_yapmayi_planliyor-1183013#, (Erişim tarihi: 26.03.2014).

nuşulur olmuştu. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in dedesi Süleyman Şah'a ait olan türbe Türk ve Suriye hükümetleri arasında imzalanan Ankara Antlaşması çerçevesinde Türk toprağı olarak kabul ediliyordu. Türbe ve çevresindeki 8 bin 797 metrekarelik alan Şanlıurfa'daki 20'nci Zırhlı Birliğe bağlı askerler tarafından korunuyordu. Mart ayı ortalarında IŞİD militanları bölgeyi Özgür Suriye Ordusu'na bağlı birliklerden aldı. İnternete yüklenen bir videoda Türk askerlerine de çekilmeleri yönünde bir ültimatom yayınlanınca bu nokta Türkiye'nin gündemine oturdu. Başbakan ve hükümet yetkilileri art arda türbeye saldırılması halinde "gereğinin yapılacağını" açıkladılar. Hatta Enerji Bakanı Taner Yıldız, biraz daha ayrıntı verdi ve "dar kapsamlı bir operasyon" yapılabileceğini açıkladı[31]. Muhalefet ise yaklaşan yerel seçimler öncesi bir provokasyon olabileceği uyarısı yapıyordu. CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu, açıklamasında, "Türkiye'nin maceraya ihtiyacı yoktur. Ortadoğu bataklığına Türkiye'nin girmeye hakkı da yoktur yetkisi de yoktur. Bununla ilgili bazı duyumlar var" demişti[32].

Kılıçdaroğlu'nun bu "duyumları" nereden edindiği tartışılırken, Türkiye'de o güne kadar tanık olunmayan bir "sızıntı" yaşandı ve 13 Mart tarihinde Dışişleri Bakanlığında yapılan üst düzey bir toplantıya ait ses kaydı internete düştü. Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın "büyük oranda gerçek" dediği[33] ses kaydında konuşan kişilerin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, MİT Müsteşarı Hakan Fidan, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu ve Genelkurmay 2. Başkanı Yaşar Güler olduğu iddia ediliyordu. Kayıtta Süleyman Şah Türbesi'ne yönelik olası bir askeri operasyonun koşullarının gerekirse Türkiye tarafından yaratılması yönündeki görüş alışverişi; özellikle de MİT Müsteşarı'nın söylediği iddia edilen "gerekirse öbür tarafa dört adam gönderirim, 8 tane boş alana füze attırırım" ve "gerekirse oraya da (Süleyman Şah Türbesi) bir saldırı düzenleriz" gibi ifadeler[34] kamuoyunda yo-

31. "Türkiye Süleyman Şah için sınır ötesi operasyon yapabilir" *Hürriyet*, 20 Mart 2014, http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26048025.asp, (Erişim tarihi: 26.03.2014).
32. "Orgeneral Özel'e Suriye çağrısı" *Hürriyet*, 20 Mart 2014, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26044382.asp, (Erişim tarihi: 26.03.2014).
33. "Arınç'tan flaş açıklama!" *Vatan*, 28 Mart 2014, http://haber.gazetevatan.com/arinctan-flas-aciklama/621921/1/gundem, (Erişim tarihi: 05.04.2014).
34. "4 adam yollarım 8 füze attırırım!" *BirGün*, 28 Mart 2014, http://birgun.net/haber/4-adam-yollarim-8-fuze-attiririm-12611.html, (Erişim tarihi: 14.04.2014).

ğun tepkiye sebep oldu. Bu ses kaydının ortaya çıkması üzerine hükümetin tepkisi de sert oldu. Başbakan Erdoğan, durumu "Bu ahlaksızlıktır, bu adiliktir, bu alçaklıktır, bu namussuzluktur" sözleriyle değerlendirirken, Dışişleri Bakanı Davutoğlu, "Türkiye'ye açıkça savaş ilan edildiğini" söyledi[35]. Sosyal paylaşım sitesi YouTube'e erişim, "ulusal güvenlik" gerekçesiyle engellendi.

Suriye'deki sokak ayaklanmaları, kısa sürede, önce muhaliflerin silahlı gruplar kurarak rejim güçleriyle çatışmaya girdiği bir iç savaşa, ardından da yabancı savaşçıların dahil olduğu, dünyanın dört bir yanından silah sevkiyatının yapıldığı topyekûn bir savaşa dönüşmüştü. Bu dönemde Esad'a "aylar" biçiliyordu. Ancak evdeki hesap çarşıya uymadı. Esad direndi, Suriye ordusunda beklendiği gibi büyük bir çözülme yaşanmadı. Ülke dışında Batılı güçler, Türkiye, Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan'ın desteğiyle kurulan muhalif yönetim kapsayıcı, tek sesli bir yapıya uzun süre bürünemedi. Kürtler bu yapıya dahil olmadı ve beklenmeyen bir aktör savaşın kaderini değiştirdi: El Kaide... Ancak ezberin bozulduğu tek yer Suriye değildi. Arap isyanlarının bir diğer önemli durağı Mısır'da da demokratik bir seçimle işbaşına gelen Müslüman Kardeşler hareketi, halkın önemli bir bölümünün yeniden sokağa çıkması ve ordunun bundan kendine pay çıkararak sürece müdahale etmesiyle devrildi. Üstelik bu durum, demokrasi kavramını ağzından düşürmeyen Batılı devletler tarafından düşük tonda endişe ve temenni mesajlarıyla geçiştirildi. Ankara, Mısır'ın yeni krizinde de kendine farklı bir kulvar seçecekti.

35. "Suriye ses kaydı gündeme bomba gibi düştü" *Hürriyet*, 28 Mart 2014, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26098169.asp, (Erişim tarihi: 05.04.2014).

Mısır'da Müslüman Kardeşler'e Çelme

Türkiye'nin yakından izlediği ve Suriye gibi müdahil olduğu bir diğer isyan coğrafyası da Mısır'dı. 2013 yaz aylarında Mübarek'in devrilmesinden sonra kurulan Müslüman Kardeşler iktidarı da devrilmiş, Kahire meydanları ve caddeleri her geçen gün daha da kanlı olaylara sahne olmaya başlamıştı. Tahrir'de Mübarek'in sonunu getiren eylemleri takip ettikten yaklaşık iki buçuk yıl sonra, 7 Temmuz 2013'te yeniden Mısır'daydım.

Beklentimin aksine, Kahire havalimanında gerilimden eser yoktu. Uçağın çıkış tünelini terk edip yine aynı banka kulübesinden para bozdurup, beyaz üniformalı polise pasaportumu damgalatıp ana salona çıktım. Önceki gelişimde sokağa çıkma yasağı nedeniyle mukavva ve battaniyeleri sererek üzerinde uyuduğumuz köşeyi geçip valizimi aldım. Kapıdan çıktığımda sabahın 8'i olmasına rağmen rutubetli bir sıcaklık, fön makinesinden üfleniyormuş gibi çarptı yüzüme.

Eski müttefikler karşı karşıya

Kısa bir süre sonra çevirmenliğimizi ve rehberliğimizi yapacak olan Tahir'le buluştuk. El Ezher Üniversitesi'nde Arap dili ve edebiyatı okumak için 4 yıl önce Kahire'ye gelmişti. Daha önce de başka gazetecilerle çalışmıştı, bu bizim için büyük avantajdı; işimizin insanların uzak durduğu yerlere gitmek olduğunu biliyordu. Bindiğimiz taksi havalimanını şehre bağlayan, etrafı çöl tozlarıyla kaplı yoksul binalarla çevrili yolu katederken anlatmaya başladı: "Çok kanlı olaylar oldu, Tahrir çevresinde savaş çıkmış gibiydi, köprülerden attılar insanları". Cuma günü Mursi taraftarları ile karşıtları arasında Tahrir Meydanı çevresinde ve 6 Ekim köprüsünde çıkan olayları anlatıyordu. Cuma namazı sonrası iki

grup Kahire'nin merkezinde karşı karşıya gelmişti, ordu birlikleri araya girene kadar çıkan olaylarda 36 kişi hayatını kaybetmişti. Birbirlerine taşlar, molotof kokteylleri ve havai fişeklerle saldırıyorlardı. Karşı gruptan biri caddelerdeki bu kitlesel kovalamacalarda geri düşerse, kalabalık tarafından kalaslar ve demir çubuklarla linç ediliyordu. Bir süre önce Mübarek'in devrilmesi için omuz omuza Tahrir Meydanı'nda savaşanlar, şimdi ikiye bölünmüş, birbirini öldürüyordu.

Simgesel olarak ülkenin en büyük siyasi arenası olan Tahrir meydanı, Mursi karşıtlarının elindeydi. Buna karşılık Müslüman Kardeşler üyeleri ve sempatizanları kentin kuzeydoğusundaki Adeviye ve Nil'in karşı yakasındaki Nahda meydanlarında kendi kamplarını yaratıyorlardı. Mübarek sonrası özgürlükçü bir demokrasiyle tanışması beklenen Mısır, aksine derin bir kutuplaşma ve siyasi çekişmenin merkezi olmuştu.

Mursi'nin kısa ve gergin iktidarı

Muhammed Mursi, 30 Haziran 2012'de göreve başlamasından kısa süre sonra, geleneksel olarak ülkenin en güçlü kurumu olan ve Mübarek sonrası geçiş sürecinin direksiyonunda oturan ordunun yetkilerini sınırlandıracak adımlar atmaya başlamıştı. Sina'da İslamcı militanların 16 Mısır güvenlik görevlisini öldürmesini gerekçe göstererek Savunma Bakanı Hüseyin Tantavi'yi görevinden almış ve yerine askeri istihbaratın başındaki isim Abdülfettah Sisi'yi getirmişti. Üstelik sadece genelkurmay başkanı değil, ordunun komuta kademesinin önde gelen birçok ismi de değiştirilmişti. Mursi açıklamasında "Kimseye olumsuz bir mesaj yollamaya çalışmıyorum. Amacım bu ulusun ve halkın kazançlı çıkması" demişti[1]. Mursi "olumsuz bir mesaj yollamıyorum" dese de birçok kesim gerekli mesajı almıştı; "artık patron benim" mesajı veriyordu.

Bunlar, bazılarına göre ülkede eski rejimin kalıntılarını temizlemek, bazılarına göre ise Mursi'nin mutlak iktidarını kurmak için attığı adımlardı. Ancak Mursi'nin karşısındaki tek siyasi engel ordu değildi. Yüksek yargı kademelerinin de Müslüman Kardeşler iktidarına başından beri şüpheli bir yaklaşımı vardı. Gerilim,

1. "Crowds in Cairo praise Morsi's army overhaul" *Al Jazeera*, 13 Ağustos 2012, http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/08/201281215511142445.html, (Erişim tarihi: 21.09.2013).

Mursi henüz devlet başkanı seçilmeden, Müslüman Kardeşler parlamento seçimlerinde ipi birinci sırada göğüsledikten sonra başlamıştı. Mısır İdare Mahkemesi, nisan ayında Müslüman Kardeşler ve Selefilerin yarısını oluşturduğu yeni anayasayı yazacak komisyonu askıya almıştı. Mahkeme kararına gerekçe olarak teknik bazı sebepler gösterse de birçoklarına göre komisyon "fazla İslamcı" olduğu için bu karar alınmıştı[2]. Anayasa Mahkemesi'nin bir sonraki hamlesi haziran ayında meclisi feshetmek olacaktı.

Mursi göreve gelir gelmez orduyla olduğu gibi yargıyla da mücadele edecekti. Meclisin fesih kararını iptal etti ve Başsavcı Abdülmecid Mahmut'u görevden aldı. Ancak bu karar yoğun bir tepkiyle karşılaştı ve Mursi geri adım atmak zorunda kaldı. En çok tepkiyi ise Mursi'nin 22 Kasım 2012'de yayınladığı anayasa hükmündeki kararname çekecekti. Özellikle bu kararnamenin ikinci maddesinde yer alan "Cumhurbaşkanının kararları bağlayıcıdır, yargı organları tarafından askıya alınamaz ya da iptal edilemez" yönündeki hüküm eylemlerin fitilini ateşledi. Karar, tepkilere neden olmanın ötesinde muhalefeti birleştirmişti de. Çoğunluğunu laik, sol ve liberal grupların oluşturduğu 35 muhalefet partisi ve grubu "Ulusal Kurtuluş Cephesi" adı altında tek çatıda birleşme kararı aldı. Bir dönem Mübarek için kullanılan "firavun" yakıştırması bu kez muhalifleri tarafından Mursi için kullanılıyordu. Mübarek'e karşı doldurulan Tahrir Meydanı, bu kez de Mursi karşıtlarının toplanma merkezi olmuştu.

Ordu devreye giriyor

Mursi destekçileri de liderlerine desteklerini göstermek için sokaklardaydı ve gruplar sık sık çatışmaya başlamıştı. 8 Aralık'ta ordudan ilk açıklama geldi. Silahlı kuvvetler, "Diyalog uzlaşıya ulaşmak için tek yoldur. Aksi takdirde felaketle sonuçlanacak karanlık bir tünele gireriz ve buna izin veremeyiz" diyordu[3]. Aynı gün Mursi kararnameyi iptal ettiğini açıkladı. Ancak ne protestolar son buldu ne de olaylar yatıştı. Mursi'nin hazırlanması için yoğun çaba harcadığı yeni anayasa, aralık ayındaki referandumda yüzde 63'lük oy oranıyla kabul edildi. Ancak bu, anayasanın

2. "Mısır'da değişim süreci ve anayasa arayışı" *SETA*, Şubat 2013, http://setav.org/tr/misirda-degisim-sureci-ve-anayasa-arayisi/analiz/3473, (Erişim tarihi: 21.09.2013).
3. "Egypt: Army warns it will not allow dark tunnel" *BBC*, 8 Aralık 2012, http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-20651896, (Erişim tarihi: 21.09.2013).

meşruiyetiyle ilgili soru işaretlerini ortadan kaldırmamıştı. Çünkü seçmenlerin sadece yüzde 33'ü sandığa gitmişti. Kış ve bahar ayları boyunca başta Kahire olmak üzere, Port Said, İsmailiye, Süveyş gibi kentlerde çatışmalar ve şiddet olayları devam etti. Haziran ayında, Mursi'nin yaptığı bir atama karşıt gösterilerin ivmesini daha da artırdı. 1997'de İslamcı bir örgütün Luksor'da 58 turisti öldürdüğü saldırıyla bağlantılı olan Adil El Hayat'ı buranın valisi olarak atadı. El Hayat bir hafta devam eden eylemler sonunda istifa etmek zorunda kalacaktı ama ok yaydan çıkmıştı bir kere.

Mursi yönetimi ekonomik alanda da ciddi bir krizle karşı karşıyaydı ve can çekişen Mısır ekonomisinin ayağa kaldırılması için beklentilerini Müslüman Kardeşler iktidarına yükleyenler de hayal kırıklığı içindeydi. Sokak gösterileriyle çalkalanan ülkede son 6 ayda bütçe açığı %38 oranında artmış, Mısır poundu dolara karşı yüzde 6 değer kaybetmiş, işsizlik de %12 seviyesinin üstüne çıkmıştı[4]. Mursi'ye destek verenler bu tablonun iştirakleriyle ekonomide önemli söz sahibi olan ordunun ve geleneksel seçkin sınıfın manipülasyonlarının sonucu olduğunu iddia ediyorlardı ama bu tez toplumun genelinde geniş kabul bulmuyordu.

Kırılma noktası, Mursi'nin göreve başlamasının yıldönümünde, 30 Haziran'da düzenlenen kitlesel eylemler oldu. Başta Tahrir Meydanı ve Cumhurbaşkanlığı sarayı olmak üzere birçok noktada yüzbinlerce kişi sokağa döküldü. Yine "halk rejimin devrilmesini istiyor" sloganları atılıyordu. Ertesi gün ordu ültimatom yayınladı ve anlaşmazlıkların çözülmesi için 48 saat süre verdi. "Halkın talepleri karşılanmazsa ordu sorumluluklarını yerine getirecekti". Mursi, ültimatomu reddetti ve "milli mutabakat için kendi planını uygulamayı sürdüreceğini" açıkladı. Müslüman Kardeşler'in önde gelen isimleri de taraftarlarını gerektiğinde direnişe katılmak için sokağa çağırdılar. Onların eylem merkezleri artık Rabiatul Adeviye Camii olacaktı[5].

4. Felix Imonti, "Morsi, Egypt face economic meltdown" *Al Monitor*, 8 Ocak 2012, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/01/economy-egypt-morsi-revolution.html#, (Erişim tarihi: 21.09.2013).

5. "Egypt President Morsi warns of army ultimatum confusion" *BBC*, 2 Ağustos 2013, http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-23140212, (Erişim tarihi: 21.09.2013).

Ve darbe!

Uluslararası kamuoyunun Mübarek sonrası demokrasi arayışındaki Mısır'da bir darbeye izin vermeyeceğini hesaplamış olmalıydılar. Ordunun verdiği süre 3 Temmuz öğleden sonra doluyordu. O gün, İstanbul'da haber merkezinde televizyonun önüne kilitlenmiştim. Neredeyse tüm uluslararası haber kuruluşları, ordunun müdahalesi her an gelecekmiş gibi yayın yapıyordu. Akşam bir toplantı için kanaldan ayrıldım ama bu kez de sosyal medya üzerinden takibi sürdürdüm. Sıra dışı bir durumdu; sonu belli bir film izler gibiydik. Müdahale için tarih ve saat verilmişti ve ordu "darbe randevusuna" geç de olsa geldi. Akşam saatlerinde Genelkurmay Başkanı Sisi canlı yayında Mursi'nin görevinden alındığını açıklıyordu. Yerine, kendisine karşı en çok direnen bir diğer kurumun tepesindeki isim, Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur getirilmişti. Mursi, siyasi etkisini kırmaya çalıştığı iki kurum tarafından devrilmişti. Tahrir'de kutlama, Adeviye'de yas vardı.

Müdahalenin üzerinden 72 saat geçtikten sonra, o sırada Mısır'da bulunan ve programını hazırlamak için Türkiye'ye dönen Mete Çubukçu'nun yerine varmıştım Kahire'ye. Havada büyük bir gerilim vardı ama katettiğim sokakların kanla yıkanacağını henüz bilmiyordum. Nil'in kıyısında, Tahrir Meydanı'na yürüyerek 10 dakika uzaklıktaki otelimizde kameraman arkadaşım Bahattin Demir'le buluştuk. O da Mete'yle gelmiş ama dönmemişti. Mursi devrildikten sonra yaşanan şiddete tanıklık etmişti. 6 Ekim köprüsündeki taş yağmurunu, gruplar arasındaki kanlı kavgaları anlattı. Durum önceki Mısır ziyaretlerimden çok farklıydı artık.

Temerrüd ve Selefiler

Ülke gibi, başkent Kahire de ikiye bölünmüştü ve biz madalyonun iki yüzünü de görüp haberleştirebilmek için önce Adeviye Meydanı'na, Müslüman Kardeşler'in eylem merkezine, ardından akşam saatlerinde ise Tahrir'e gidecektik. Mursi karşıtı hareketin liderliğine soyunan Temerrüd (İsyan) hareketi yine Tahrir'de kitlesel eylem çağrısı yapmıştı.

Temerrüd, kökleri Mübarek dönemine kadar uzanan bir muhalif hareketti. Ağırlıklı olarak genç ve laik kesimi temsil ediyordu. İktidara yönelttikleri sert eleştirileri Mursi karşıtı bir imza kampanyasına dönüştürmüş ve haziran ayı sonunda 22 milyon

imza topladıklarını açıklamışlardı. Bu sayı nüfusun dörtte birinden fazlaydı. Müslüman Kardeşler gerçekte toplanan imzanın iki yüz bini geçmediğini söylese de hareket imza verenlerin kimlik numaraları ve adreslerinin kaydedildiğini söyleyerek geçerli bir "sivil referandum" düzenlediği iddiasındaydı. Mursi'nin devrilmesinde önemli rol oynayan bu hareket, Mursi sonrası dönemde de orduya desteğini esirgememişti. Orduya destek veren bir başka kanat daha vardı. Mübarek sonrası başlarda Müslüman Kardeşler'le saf tutan Selefiler.

"Öncül" anlamındaki seleften türetilen Selefi kavramı, İslam'da erken dönem yaklaşım ve uygulamalara sıkı bir bağlılık üzerine kuruluydu. Selefiler, Müslüman Kardeşler'e göre daha katı bir din-toplum ilişkisi öngörüyordu. Mursi devlet başkanı seçildikten sonra iki hareket arasındaki çekişme iyice su yüzüne çıkmıştı. Anayasa yazım sürecinde, Müslüman Kardeşler ciddi bir ikilemle karşı karşıyaydı: Bir tarafta, şeriat uygulamalarının boyunduruğu altına girmekten korkan laik-liberal-sol çevre vardı, diğer tarafta ise şeriatın Anayasa'da en etkin belirleyici olmasını isteyen Selefiler. Üstelik sadece Selefiler değil, aynı zamanda Müslüman Kardeşler'in tabanında da şeriatın güçlendirilmesini isteyen geniş bir kitle mevcuttu. Dolayısıyla Anayasa'nın "yasamanın ana kaynağı şeriat prensipleridir" şeklindeki ikinci maddesini şeriatın sonuna kadar uygulanacağı yönünde değiştirme baskısı altındaydılar. Ancak bir orta yol buldular; yeni bir madde ekleyerek (129. Madde) şeriatın etki alanını genişletmeyi seçtiler. Böylece laik kesimlerden tepki çekseler de bu, 2. Maddede önemli etkileri olabilecek bir değişikliğin koparacağı gürültü kadar büyük olmadı [6]. Ancak bu tutum, Müslüman Kardeşler'i bölgede rakip olarak algılayan Suudi Arabistan'ın etkisi altındaki Selefiler'in Mursi'ye desteğini tamamen çekmesiyle sonuçlandı. Müslüman Kardeşler artık meydanlarda yalnızdı.

Rabiatul Adeviye Meydanı

Kahire'ye ayak bastıktan birkaç saat sonra, Mursi taraftarlarının en örgütlü eylem yeri olan Adeviye Meydanı'na doğru yola çıktık. Hava gergindi ama gündelik yaşam tüm canlılığıyla sü-

6. Alison Pargeter, *The Muslim Brotherhood: From Opposition to Power*, Saqi Books, Londra, 2013, s. 253.

rüyordu. Yollardaki asker ve polise ait kontrol noktalarının sayısı da tahmin ettiğimden azdı. Mübarek'in devrildiği dönemle kıyaslayınca kentte daha "gevşek" bir sıkıyönetim havası vardı. Adeviye'ye yaklaştıkça tablo değişmeye başladı. Bir cadde yukarıda günlük hayat rutin bir biçimde akarken Adeviye çevresinde insan öbekleri ve ara caddelere konuşlanmış zırhlı personel taşıyıcılar vardı.

Rehberimiz Tahir'in buraya gitmek için seçtiği yol, gerilimin yüksek olduğu bir noktadan geçiyordu. Burası Mübarek'ten önceki Devlet Başkanı Enver Sedat'ın 1981'de bir askeri geçit töreninde, Müslüman Kardeşler'le ilişkili bir örgüte mensup radikal bir grup asker tarafından öldürüldüğü tören alanıydı. Sedat, o dönemde İsrail'le yürüttüğü uzlaşmacı siyaset ve içerideki İslami gruplara yönelik sert politikaları nedeniyle hedefteydi. 6 Ekim 1981'de Sina yarımadasının İsrail'den geri alındığı zaferin 7. yıldönümünde düzenlenen bir askeri törende, bizzat selamladığı askerlerin arasındaki bir grup tarafından öldürülecekti. Ardında renkli dumanlar bırakan jetler tören alanı üzerinde gökyüzünü yırtarcasına uçarken, protokol tribünü önünden geçen asker yüklü kamyonlardan inen teğmen Halid İslambuli liderliğindeki askerler el bombaları ve uzun namlulu silahlarla tribüne yönelmiş ve Sedat bu saldırıda hayatını kaybetmişti. Aynı saldırıda Sedat'ın yanı başında oturan dönemin Devlet Başkan Yardımcısı Hüsnü Mübarek hafif yaralanacak ve Sedat'ın ardından ülkeyi 30 yıl yönetecekti. Saldırıya liderlik eden teğmen İslambuli idam edilecek, saldırıyla ilişkili olduğu iddia edilen yüzlerce kişi tutuklanacaktı ki bu isimlerden biri de Usame Bin Ladin'den sonra El Kaide'nin liderliğine soyunan Eymen El Zevahiri'ydi.

Rejimin resmi tören noktası haline getirilen bu alan, Mısır'da İslamcı grupların en sansasyonel eylemlerinden birine sahne olan simgesel bir noktaydı. Sıra dışı genişlikteki düzgün asfaltıyla bir anacaddeden çok resmi geçit parkuru olarak tasarlanmış alanın bir ucunda askerler ve üniformalı polisler kordon oluşturmuştu. Kalabalık bir gösterici grubu da o engeli aşıp, meydana varabilmek için barikatı zorluyordu. Başta gaz kullanılıyordu ancak etkili değildi. Çok değil, bir ay önceki Gezi ayaklanması sürecinde diğer birçok meslektaşımız gibi İstanbul'un caddelerinde günlerce gaza maruz kalmıştık Bahattin'le. "Bizimkilerin kullandığı gazın yanında bu oda spreyi gibi" dedim; gaz anında dağılıyordu. Ancak

çok geçmeden ateş sesleri geldi. Bahattin'le bir duvarın kenarına sığındık, hem çekim yapmaya hem de ne olduğunu anlamaya çalışıyorduk. Atılan kurusıkı manevra kurşunuydu ve ölen yoktu. Daha sonraları sıkça göreceğimiz kar maskeli askerler, çıkardıkları gürültünün kalabalığı dağıtamadığını fark ettiler ve kalabalığı tutmak için çok ısrar etmediler, kısa süre sonra barikat aşıldı ve biz de göstericilerin sloganları eşliğinde koşar adım Adeviye'ye vardık.

Aslında meydanın tam adı Rabiatul Adeviye'ydi. 8. yüzyılda yaşamış Basralı sufi bir kadın şairin adını taşıyordu ve merkezinde aynı adı taşıyan bir cami vardı. Rabia, ailesinin dördüncü çocuğu olduğu için kendisine bu isim verilmişti. Müslüman Kardeşler'in direnişinin simgesi olarak Türkiye'de de Başbakan Erdoğan'dan futbolcu Emre Belözoğlu'na kadar genişçe bir kesimin sahipleneceği 4 parmak gösterilerek yapılan "Rabia işareti" de işte bu isimden doğmuştu. Meydanda kurulan organizasyon Mübarek'in devrildiği dönemde Tahrir'de kurulan organizasyona çok benziyordu. Ellerinde sopa, demir çubuk ve kalasların olduğu, kafası baretli bir sivil güvenlikçi grubu girişte kimlik kontrolü yapıyor, çantaları arıyordu. Meydanın çevresindeki seyyar satıcılar, eylemler için Mursi posterleri ve olası çatışmalarda kullanmak üzere, üst üste yığılmış halde kalas ve plastik copları satıyorlardı. İçeride sayısı her geçen gün artan çadırlar ve bunların tam ortasında, caminin önünde, bir podyum vardı. Burada hayatını kaybedenler için dualar okunuyor, marşlar, şarkılar söyleniyor, ateşli konuşmalar yapılıyordu. Meydandaki atmosfer 2 yıl önce Tahrir'deki devrim atmosferine çok benziyordu ama tek ve önemli bir fark vardı: Tahrir'de toplumun birçok farklı kesimi; muhafazakârlar, devrimciler, Kıpti Hıristiyanlar bir aradaydı, burada ise bu geniş ittifakın oylarıyla Mursi'yi iktidara taşıyan kanadın, Müslüman Kardeşler'in üye ve taraftarları saf tutmuştu. Kavurucu temmuz sıcağının altında on binlerce kişinin kaldığı dev bir çadır kentin ortasındaydık.

Meydan direnmekte kararlı

Türkiye Cumhuriyeti pasaportlarımızı gösterince meydana rahatça girdik. Mursi'nin devrilmesinin ardından Türkiye'den gelen açıklamalar Mısır'ın iki cephesinde farklı şekilde yankıla-

nıyordu. General Sisi ve geçiş yönetimini destekleyen Mursi muhalifi kesim, Ankara'nın Mursi'yi destekleyen açıklamalarından ne kadar rahatsızsa, Adeviye Meydanı'ndaki kalabalık o kadar müteşikkirdi Türk hükümetine. Türkiye Cumhuriyeti pasaportunun Mısır'da rahatlıkla açabildiği kapıların sayısı her geçen gün azalıyordu ancak hâlâ sağlam kapılar vardı ve Adeviye bunlardan biriydi. Türk olduğumuzu öğrenenler mikrofonumuz üzerinden Türkiye'ye mesaj vermek için yarışıyor, Başbakan Erdoğan'a methiyeler düzüyordu. Binlerce çadır ve tentenin arasından eylem alanını ortasına kadar katettik ve camiye vardık. Burası bir ibadethane olmanın yanı sıra bir siyasi merkez ve medya merkezi görünümündeydi. Müslüman Kardeşler'in ve siyasi kolu Özgürlük ve Adalet Partisi'nin önde gelen isimleri, buradaki bir kordonun içinde toplantılar düzenliyor, kalabalığa sesleniyor ve uluslararası medyaya demeçler veriyorlardı.

Önce sözcü Cihad El Haddad ile buluştuk. 30'lu yaşlarının başındaki Haddad, akıcı İngilizce'siyle Müslüman Kardeşler'in uluslararası arenadaki "vitriniydi". Önünde demeç almak isteyen habercilerin oluşturduğu bir sıra vardı. Beklerken Haddad'ı izliyordum. Her yeni gazeteciyle konuşurken sanki ilk kez konuşuyormuşçasına aynı ciddiyet ve şevkle kuruyordu cümlelerini. Öfke ve kararlılık vurgulu mimiklerini esirgemiyordu kameralardan. Müslüman Kardeşler'in kurulmakta olan geçici hükümeti asla kabul etmeyeceğini vurguladı ve tek koşullarını ortaya koydu: Devrik Devlet Başkanı Muhammed Mursi'nin bir an önce serbest bırakılması ve görevine iade edilmesi. Ardından, Özgürlük ve Adalet Partisi'nin Genel Sekreteri ve Müslüman Kardeşler'in önde gelen ismi Muhammed Biltaci'nin yanına gittik. Uzun boyuyla ve çevresinden eksilmeyen kalabalıkla dikkat çekiyordu. Alnında meydanı dolduran erkeklerin birçoğunda olduğu gibi namaz için secdeye kapanmaktan dolayı büyükçe bir iz vardı; alındaki bu iz dindarlığın bir göstergesi kabul ediliyordu. Biltaci, Türkiye'yi yakından takip eden ve bilen biriydi. Gazze ambargosunu delmek için yola çıkıp İsrail askerlerinin baskınına uğrayan Mavi Marmara gemisinde o da vardı. Türkiye'nin Mursi'ye verdiği koşulsuz desteğe teşekkür etti ve Batılı ülkeleri sürece seyirci kalmakla suçladı. Mursi görevine iade edilene kadar direneceklerdi, bedeli ne olursa olsun. Bu bedel özellikle Biltaci için oldukça ağır olacaktı. Kızı Esma bir ay sonra güvenlik güçlerinin Adeviye'yi

boşaltmak için düzenlediği operasyonda öldürülecek, kendisi de tutuklanacaktı.

Tahrir'de Türk olmak zor

Adeviye'de ne kadar sıcak karşılandıysak, gün batmadan önce vardığımız Tahrir'de o kadar şüpheyle karşılandık. Burada da meydan girişinde eli sopalı "güvenlikçiler" vardı. 15-16 yaşından büyük olmayan gençler kimlik kontrolü yapıyordu. Burası Mursi sonrası Mısır'dı. Pasaportlarımızdan Türk olduğumuzu öğrenince yüzleri ekşiyor, Erdoğan'ı ve Türkiye'yi ağır ifadelerle kıyasıya eleştiriyorlardı. Meydanda konuştuğumuz çoğu kimse, tek bir ağızdan Türkiye'nin içişlerine karışmasından ne kadar rahatsız olduklarını anlatıyordu. Bazı eylemciler de "siz kendi durumunuza bakın önce" diyerek çıkışmıştı. Gezi Parkı süreci ve sonrasında yaşananan olayları kastediyorlardı. Mısır medyası Türkiye'de yaşananları günü gününe aktarıyordu. Eleştiriler, sözlü tacizlere döndüğünde Arapça bilmediğimizi söyleyerek yanlarından sıyrılıyorduk ama arkamızdan yükselen eleştirileri Tahir kulaklarımıza fısıldıyordu. Mikrofonumuzu uzattığımız iyi giyimli orta yaşlarda bir adam: "Ben de Müslümanım, günde beş vakit namaz kılıyorum ama ülkemin tamamen şeriatla yönetilmesini istemiyorum" diyordu. Gerçekten de Mısır, Türkiye'yle kıyaslandığında daha muhafazakâr bir toplumdu ve bölünme Türkiye'deki kültürel kodlar üzerinden çok net analiz edilemiyordu. Tahrirde Mursi karşıtları da toplu halde namaz kılıyor, askerler nöbet noktalarında topluca iftar yapıyordu.

Saatler ilerleyip güneş alçaldıkça yapılan çağrı etkisini göstermeye başlamış, geniş kalabalıklar dört bir taraftan akarak meydanı doldurmaya başlamıştı. Mübarek'i deviren Tahrir, bu kez Müslüman Kardeşler taraftarlarına karşı güçlü bir mesaj vermek için doluyordu. Meydana bakan anıtsal ama eski ve köhnemeye yüz tutmuş binalardan birinin sekizinci katına çıktık. Yayın yapacağımız nokta burasıydı. Bir köşesinde içindeki değerli eserler nedeniyle kargaşa dönemlerinde kapısına kilit vurulan kırmızı renkli taştan inşa edilmiş olan anıtsal Mısır Müzesi, diğer köşesinde birçok devlet dairesine ev sahipliği yapan yarım ay biçimindeki heybetli Mugamma binasının olduğu meydan saat 6'yı gösterdiğinde tıklım tıklım dolmuştu. Mursi'nin posterleriyle dolu

Adeviye'ye karşı burada General Sisi posterleri vardı. General de taraftarlarını yalnız bırakmayacaktı. Hava kararmadan önce Mısır Hava Kuvvetleri'nin meydan üzerindeki gövde gösterisi başladı. Envanterlerindeki neredeyse bütün uçak ve helikopterler kalabalığın çığlık ve tezahüratları eşliğinde geçiş yaptı, aşağıdakilere "yanınızdayız" mesajı verdi. Eğitim uçakları, akrobasi timi, nakliye uçakları, F-16'lar, Apache helikopterleri... Hava kararınca, penceremizin hizasından geçen helikopterler yerden tutulan yüzlerce yeşil lazerlerle aydınlatıldı, patlayan havai fişeklerin arasından uçmak zorunda kaldı. Tahrir'deki on binler Mursi'yi devirip Müslüman Kardeşler'i iktidardan uzaklaştıran orduya tam destek veriyordu. Otele yorgun ve kafam karışık halde döndüm. Ülkenin içindeki bölünme dışarıdan, özellikle Türkiye'de görüldüğünden daha derindi.

Kahire'de kanlı sabah

Yorucu güne ve geç biten geceye rağmen ertesi sabah saatimin alarmı çalmadan erkenden uyanmıştım. Perdeyi araladım, güneş Nil kıyısındaki yüksek binaların ardından yeni gözükmeye başlamıştı. Alışkanlıkla telefonumda Twitter'ı kontrol etmeye başladım. Tweetler Mısır'da gündemi anlık ve yakından takip etmek için en etkili araçlardandı. Politik yelpazenin her renginden isimler, gazeteciler, sosyal medyayı yoğun olarak kullanıyordu ve bir olayla ilgili tweetler anında düşmeye başlıyordu. Birbirinden farklı birkaç hesaba karşılaştırmalı olarak bakmak herhangi bir olayın boyutuyla ilgili resmi kısa sürede görmeyi sağlıyordu. O sabah tweetler kanlı bir olayı haykırıyordu. Sabah namazı sırasında Adeviye'de toplanan kalabalığın üzerine ateş açılmış ve çok sayıda insan ölmüştü. Televizyonu açtım. El Cezire Arapça canlı yayındaydı yine. Adeviye aktivistlerinin telefonlarıyla çektiği görüntüler canlı yayında veriliyor, Müslüman Kardeşler yetkilileriyle ve siyasi analistlerle birbiri ardına telefon bağlantısı yapılıyordu.

Bahattin ve mihmandarımız Tahir'le yola çıktık. Olayın gerçekleştiği nokta tam olarak Adeviye Meydanı değil, burayı Cumhuriyet Muhafızları kışlasına bağlayan yolun üzeriydi. Mursi taraftarları, devrik liderin bu kışlada tutulduğunu düşünüyordu ve sürekli bu kışlanın önünde gösteriler düzenliyorlardı. Adeviye

Camii ise bir sahra hastanesine dönüştürülmüştü. Çok sayıda yaralı vardı. Derme çatma bir yatağı bazen iki yaralı paylaşıyor, yer bulamayanlar duvarların kenarında doktor bekliyorlardı. İçeride büyük bir karmaşa ve yoğun bir uğultu vardı. Çekim yaparken kenarda durarak karmaşayı daha da artırmamaya çalışıyorduk ama kameramızı görenler bizi yanına çağırıp, sıyrılmış gömlek ya da pantolonlarının arasından yaralarını gösteriyor, yaşadıklarını anlatıyordu. Aralarında polisin sıkça kullandığı pompalı tüfeklerden ateşlenen saçmayla yaralanmış çok sayıda kişi de vardı. Bir tarafta doktorlar yaralılara bakmaya çalışıyor, diğer tarafta yollanan ilaç ve pansuman malzemeleri tasnif edilmeye uğraşılıyordu. O gün elliden fazla kişi hayatını kaybetti, yaklaşık dört yüz kişi yaralandı. Müslüman Kardeşler kaynakları, sabah namazı sırasında kalabalığın üzerine rastgele ateş açıldığını söylüyordu. Mısır ordusundan yapılan açıklamada ise silahlı kişilerin kışlayı koruyan askerlere ateş açtığı ifade ediliyordu.

Adeviye Meydanı ile Cumhuriyet Muhafızları kışlasını bağlayan kısa yolun üzerinde yer yer kurumuş kanın izleri duruyordu. Duvarlarda, sokak lambalarının direklerinde kurşun delikleri vardı. Olayda sevdiklerini kaybedenler asfaltın üzerindeki kan izlerini taşlarla çevirip ölen yakınlarının ismini yazıyorlardı. Olay hem uluslararası kamuoyunda hem de Mısır'da yankı bulmuştu. Mursi'nin devrilmesini destekleyen Selefiler geçiş hükümeti kurulmasına yönelik görüşmelerden çekildiklerini açıkladılar. Laik kanadın önde gelen ismi Muhammed El Baradey ve lideri olduğu Ulusal Kurtuluş Cephesi olayın bir an önce soruşturulması çağrısı yaptı. Geçici Devlet Başkanı Adli Mansur adına yapılan açıklamada soruşturmanın başlatılacağı duyuruldu. "Hayatını kaybedenler için derin üzüntü duyuyoruz" deniliyor ve olay "Cumhuriyet Muhafızları kışlasına saldırı" olarak tanımlanıyordu. Soruşturmanın yönü belli olmuştu.

Haberciler gözaltında

Olayların yatışmayacağı, tam tersine kontrolden çıktığı ve daha da tırmanacağı belli olmuştu. Türkiye'den Kahire'ye yeni haber ekipleri geliyordu. *Star*'dan muhabir Murat Uslu ve kameraman Zafer Karakaş da akşam saatlerinde Kahire'ye varmışlardı. Onlara Türkçe konuşan Mısırlı genç bir mihmandar ayarladık. Sabah

erkenden bizim gibi haber toplamaya çıktılar. Ayrıldıktan yaklaşık yarım saat sonra kameramanım Bahattin'in telefonu çaldı. Arayan Zafer'di. Gözaltına alındıklarını söylüyordu. Yerlerini tarif etmeye çalışmış ancak o sırada telefonu kapanmıştı. Anladığımız kadarıyla onlar da Adeviye'ye yakın bir noktadaydılar. Hemen Kahire büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı'yı arayıp durumu anlattım. Bize olayın nerede olduğunu sordu. Önce o bölgedeki karakollar soruşturulacaktı. Tahminimizi söyledik. Daha sonra hem Murat'ı hem de Zafer'i aradık ama nafile, telefonları kapanmıştı. Murat ve Zafer'in gözaltına alındığı o sabah, Mursi taraftarlarının toplandıkları bir diğer meydan olan Nahda Meydanı'na girmeye çalışmış ama askeri kontrol noktasında durdurulmuştuk. Bize basın akreditasyonu kartı sormuşlar, olmayınca da çekim yapamayacağımızı söyleyip geri dönmemizi istemişlerdi. Yüksek rütbeli olduğunu anladığım bir komutan fırsattan istifade, Türkiye'ye ilişkin hayal kırıklıklarını anlatmış, kısa bir süre öncesine kadar dost olarak gördükleri Türkiye'nin "radikal İslamcıları" neden desteklediğini anlayamadıklarını ifade etmişti. "Basın akreditasyonunuz olmadan çekim yapmayın. Biz bir şey yapmıyoruz ama başkaları bizim kadar anlayışlı olmayabilir" demişti. Askerlerle bu karşılaşmayı kısa bir sohbet ve nasihat seansıyla atlattığımız için şanslıydık.

Anlaşılan Murat ve Zafer'in şansı bu kadar yaver gitmemişti. Öğle saatlerinde mihmandarları aradı. Kısa bir gözaltından sonra onu serbest bırakmış, Murat ve Zafer'i ise götürmüşlerdi. "Adeviye yakınlarında bir ekmek kuyruğu çekiyorduk. Oradakiler gitmemizi istedi, önce laf attılar, ardından vurmaya başladılar. Kaçtık, askerlerin yanına sığındık. Sonra beni bıraktılar, onları götürdüler" dedi. Yağmurdan kaçarken doluya tutulmuşlardı. Kısa süre sonra *A Haber*'den Fatih Er ile Tufan Güzelgün'ün de benzer şekilde başka bir noktada gözaltına alındığı haberi geldi. Bu gözaltılar Türkiye'de haber olmuştu. Bazı yayın organları olayı sanki Mısır hükümeti Türk gazetecilerin peşine düşmüş gibi veriyordu. Ancak gerçekte akreditasyon kartı olmayan diğer yabancı haberciler de gözaltına alınıyordu. Her zaman olduğu gibi, dökülen kan arttıkça habercilere olan tahammül azalıyordu. Büyükelçi Botsalı'yla telefon trafiğimiz sürüyordu. Bizzat dışişleri bakan yardımcısıyla görüştüğünü söyledi.

Akşam yayını için Adeviye Meydanı'na döndük. Ramazandı ve çadırların arasında hummalı bir iftar hazırlığı başlamıştı. Yayın

noktamız merkezdeki caminin terasıydı. Kalabalığı yararak oraya ulaştık. Caminin etrafı tıklım tıklım doluydu ama kimse yukarıya nasıl çıkacağımızı bilmiyordu. Birkaç kez caminin etrafında dolaştıktan sonra kapıyı bulduk. Merdivenin olduğu bölüme kadınlar tarafından geçiliyordu. Ama bu kez de karşımıza caminin görevlisi olduğunu söyleyen entarili orta yaşlarda bir adam çıktı. Canlı yayın saati yaklaşmak üzereydi ve biz çatıya çıkmak zorundaydık ama bizi içeriye almıyordu. Ona yukarıda başka medya kuruluşlarının da olduğunu söyledik ama derdimizi anlatamıyorduk, daha doğrusu o an öyle zannettik. Israrımız yersizdi, onun dilinden konuşmalıydık. Bizi caminin içindeki bir odaya davet etti. Hınca hınç dolu kadınlar bölümünden geçerek oraya gittik. İçeride üç kişi ranzaya uzanmış ya da oturur vaziyette bir şeyler atıştırıyordu. Dışarıdaki karmaşa ve ağır havanın aksine bu odaya gayri ciddi bir rahatlık sinmişti. Tahir'le konuştu. Bizden para istiyordu. Uzattığımız miktarı beğenmeyince arkadaşlarını gösterip "onlara da" dedi. Ücreti artırdık. Kimliklerimizi topladı ve minare üzerinden terasa çıkan dar ve karanlık koridora soktu bizi. "Anahtarı" bulmuştuk.

Çatıdan, tıklım tıklım dolu olan meydanı izliyorduk. Ezan okundu ve bütün meydan gün boyu kavurucu sıcağın altında aç ve susuz geçirilen saatlerden sonra orucunu açtı. İftar çok kısa sürdü ve akşam namazı kılındı. On binlerce kişinin olduğu meydan namaz sırasında derin bir sessizliğe bürünmüştü. Sonra yine sloganlar, dualar ve marşlar yankılandı.

Akşamın ilerleyen saatlerinde Murat ve Zafer'den sonunda haber geldi. Serbest kalmışlardı. Askerler onları gözaltına aldıktan sonra sivil giyimli kişilere teslim etmişti. Gözleri bağlanmış, kelepçelenmişlerdi. Ayrı hücrelerde tutulup sorgulanmışlardı. Daha sonra Fatih ve Tufan da onların yanına getirilmişti. Serbest kalmadan önce gözleri açılınca içi tamamen sivil giyimli görevlilerle dolu bir binaya sokulduklarını görmüşlerdi. Büyük olasılıkla bir istihbarat merkezindeydiler. Kötü muamele görmemişlerdi ama belirsizlik içinde geçirdikleri saatler morallerini bozmuştu. Gecenin ilerleyen saatlerinde Fatih ve Tufan da bırakıldı. Ertesi gün ilk işimiz basın merkezine topluca gidip akreditasyon kartı çıkarmak oldu.

Kahire'de kanlı olaylardan sonra asker ve polisin sokaklardaki varlığı gözle görülür ölçüde artmıştı. Günlerimizi Adeviye-Nahda-Tahrir meydanları arasında mekik dokuyarak geçirirken daha

dikkatliydik artık. İskenderiye ve Port Said kentleri de kaynıyordu. Sina'da ise bambaşka bir durum vardı. Burada uzun süreden beri faaliyette olan silahlı güçler asker ve polisleri hedef seçiyordu kendine. Ancak ülkenin bu kısmına geçemiyorduk. Mısır ordusu Sina'nın girişini kapamıştı ve yabancı habercilerin geçişine izin verilmiyordu. Kahire'de yaklaşık bir hafta kaldıktan sonra dönüş yolu gözükmüştü. Ancak bu kısa bir molaydı sadece. Türkiye'de gözler Mısır'daydı. Üstelik Başbakan Erdoğan burada yaşananları Türkiye'nin gündeminde tutmaya devam ediyordu. Gezi olaylarıyla iktidarı dönemindeki en büyük muhalif dalgayla karşılaşan hükümet, Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarının devrilme süreci üzerinden "darbe karşıtı" muhtıralar veriyor, her iki olayda da "gizli işler çeviren dış güçler" paralelliği kuruluyordu. Konunun siyasilerin gündeminde kalması, haber merkezlerinin de bu coğrafyaya dikkat kesilmesine yol açmıştı. Arkamda büyük bir çalkantının içinde, daha da kanlı olaylara gebe bir ülke bırakmıştım. 13 Temmuz günü Mısır'dan ayrıldım ancak kısa bir süre sonra geri döneceğimi biliyordum.

Müslüman Kardeşler'e Son Darbe: Meydan Baskınları

Ağustos ayına gelindiğinde Mısır'daki geçici yönetim, Kahire'nin Adeviye ve Nahda meydanlarındaki Mursi taraftarlarının işgal eylemini sonlandıracağı mesajını vermeye başlamıştı. Beklenen baskın yine bir şafak vakti, 14 Ağustos'ta yapıldı. Sayıca daha az kişinin bulunduğu Nahda'daki kalabalık direnememişti. Adeviye'de ise saatler süren bir kıyamet yaşanmıştı. Güvenlik güçleri zırhlı dozerler ve sis bombalarıyla meydana girmiş, çadırlar yakılmış, çok sayıda kişi öldürülmüştü. Aynı gün yola çıkmamız istendi. Yolculuk öncesi çantamı hazırlarken bir yandan da kanlı baskınları seyrediyordum. Bulabildiğimiz ilk uçakla Mısır'a gidiyorduk.

İlk büyük tepki Türkiye'den

Yaşananlar uluslararası arenada da tepki çekmişti. Mısır'daki geçici yönetime dört bir yandan uyarı mesajları gönderiliyordu. En sert mesajlardan biri yine Türkiye'den gelecekti. Başbakan Erdoğan açıklamasında, "Mısır darbecileri, dünyanın kudretli gibi görünen firavunlara kalmadığını çok iyi bilirler. Er ya da geç bir Musa çıkar ve zulmün hesabını sorar" ifadelerini kullandı. "İslam dünyası üzerinde bir tezgâh çalıştırılıyor" diyen Erdoğan'ın Batı'ya da sitemi vardı: "Darbeye darbe deme onurunu dahi gösteremeyenler, o masum çocukların katledilmesinde pay sahibidirler"[1]. Erdoğan'ın ismini açıkça vurgulamadan değindiği ülkeler listesinin başında Amerika Birleşik Devletleri geliyordu. Mursi'nin devrilmesinin ardından Obama yönetimi itidal çağrı-

1. "Bir Musa çıkar zulmün hesabını sorar" *Anadolu Ajansı*, 15 Ağustos 2013, http://www.aa.com.tr/tr/manset/215479--katliami-dunya-televizyonlarindan-izledik, (Erişim tarihi: 22.09.2013).

ları yapmış, demokrasiye bir an önce geçiş yapılsın demiş; ancak süreci darbe olarak nitelendirmekten kaçınmıştı. Nitekim bir üst düzey Beyaz Saray yetkilisi, uluslararası haber kuruluşlarına verdiği demeçte, "Mevcut yasalar resmi bir tanım yapmamızı gerektirmiyor ve böyle bir tanım ulusal çıkarlarımızla da bağdaşmıyor" diyerek Washington'ın zaman zaman uyarsa da yeni yönetimle işbirliği yapacağını ima etmişti[2]. Peki Birleşik Devletler'in bu tutumunun ardındaki sebep neydi? Hintli tarihçi ve yazar Vijay Prashad'a göre Müslüman Kardeşler yönetimi, bölgedeki bazı hassas konularda –özellikle de İsrail'in tepkisini çekecek İran'la ilişkiler konusunda– tepki çekecek adımlar atmıştı: *Muhammed Mursi, garip bir şekilde Amerikalıları ve Suudileri rahatsız etti. O iktidara bile gelmeden önce geçiş hükümeti bir İran destroyerinin Süveyş kanalından geçmesine izin verdi. Bu bir ilkti ve Washington dehşete düştü. Ardından Mursi, İran'a giden ilk Mısır lideri oldu. Bu sinyaller Batı için çok tehlikeliydi. Mursi, IMF'yle ilişkilerin yürütüleceğini, uluslararası anlaşmalara bağlı kalınacağını açıklasa da İran'la bu yakınlaşma ve İsrail karşıtı söylemlerin devreye girmeye başlaması durumu değiştirdi. Bazı Müslüman Kardeşler üyelerinin "İsrail'le varılan Camp David anlaşmasını yeniden ele almalıyız" gibi söylemleri endişeyi artırdı. Birleşik Devletler yıllardır İsrail için Mısır'a milyarlarca dolar para akıttı. Amerikan hükümeti Mısır'da istikrara çok önem verir. Dolayısıyla 30 Haziran 2013'te Mısır'da darbe olduğunda yaşanan sessizliğin sebebi bunlardı*[3].

Darbeye Suudi desteği ve "değerli yalnızlık"

Süreç karşısında Ankara'nın umduğu tepkiyi göstermeyenler ve sessiz kalanların yanı sıra, açıkça Mursi karşıtı bloğu destekleyen aktörler de vardı. Bu listenin tepesinde ise Mursi devrildikten sonra yeni yönetimi ilk kutlayan ve 2 milyar dolarlık yardım yollayan Suudi Arabistan geliyordu. Sünni İslam'ın katı gelenekçi Vahhabi anlayışını benimseyen Suud rejimi ile Müslüman Kardeşler'in İslam yorumları arasında bir rekabet hep var

2. "US does not plan decision on Egypt coup" *Reuters*, 25 Temmuz 2013, http://www.reuters.com/article/2013/07/25/us-egypt-protests-usa-aid-idUSBRE96O1CH20130725, (Erişim tarihi: 22.09.2013).
3. "Vijay Prashad: 'Türkiye Pakistanlaşmamalı'" *Sendika.org*, 23 Nisan 2014, http://www.sendika.org/2014/04/vijay-prashad-turkiye-pakistanlasmamali/, (Erişim tarihi: 23.04.2014).

olmuştu. Suudi Arabistan geçmişte de Müslüman Kardeşler'i baskı altında tutan Mübarek rejimine desteğini sunmaktan geri durmamıştı[4]. Vahhabi din adamlarıyla Suud hanedanı arasında, hükümdara mutlak itaati içeren bir siyasi felsefe dengesi vardı. Buna karşılık, Müslüman Kardeşler hareketi, İslam'a demokratik sistemlerde mücadele edebilecek daha aktif bir siyasi rol biçiyordu. İki yaklaşım arasında Arap dünyasının manevi liderliği için yürütülen rekabette daha önce de gerilim artmıştı. Öyle ki bazı Suudi liderler Müslüman Kardeşler'i 1990'lı yıllarda Suudi Arabistan'da muhalif bir ses olarak ortaya çıkan Sahva hareketine kaynaklık etmekle de suçluyordu[5].

Hem Müslüman Kardeşler hem de hareketin siyasi kanadı Özgürlük ve Adalet Partisi'yle yakın ilişki içindeki Türk hükümeti, bekledikleri tepkinin verilmemesi karşısında hayal kırıklığı içindeydi. Türkiye'nin uluslararası alanda yalnızlaştığı eleştirilerine Başbakan'ın Başdanışmanı İbrahim Kalın 31 Temmuz'da Twitter üzerinden yanıt vermiş: "Türkiye Ortadoğu'da yalnız kaldı iddiası doğru değil ama eğer bu bir eleştiri ise o zaman söylemek gerekir. Bu, değerli bir yalnızlıktır" demişti.

Ankara-Kahire hattında diplomatik ilişkiler de her geçen gün bozuluyordu. Büyükelçi Botsalı, olayların ardından Ankara'ya çağırılacak, ertesi gün Mısır da büyükelçisini çekecekti. Mısır büyükelçisi ayrılırken, "Türkiye, sadece Müslüman Kardeşler'i destekleyerek tek bir tarafta yer almamalıdır. Dostlarımızdan beklentimiz, bütün Mısırlılara saygı göstermeleri" diyecekti[6].

Kahire'de bu kez daha gergin bir ortam vardı, özellikle de Türk haberciler için. Mısır ordusu Müslüman Kardeşler eylemlerine demir yumruğunu indirmiş, başta Kahire olmak üzere birçok kentte olağanüstü hal ilan edilmişti. Beraber yola çıktığım kameraman arkadaşım Yetkin Torlak ile akşam saat yediden itibaren sokağa çıkma yasağını da içeren olağanüstü hal uygulamasından uçağa binmeden kısa süre önce haberdar olmuştuk. Gerekirse havalimanında sabahlayacaktık. Kahire'ye sokağa çıkma yasağının başlamasına yarım

4. Alison Pargeter, *The Muslim Brotherhood: From Opposition to Power*, Saqi Books, Londra, 2013, s. 422.
5. "Rise of Muslim Brotherhood frays Saudi-Egypt ties" *Reuters*, 1 Mayıs 2012, http://www.reuters.com/article/2012/05/01/us-saudi-egypt-brotherhood-idUSBRE8400ZM20120501, (Erişim tarihi: 22.09.2013).
6. "Mısır Büyükelçisi ülkesine gitti" *Hürriyet*, 17 Ağustos 2013, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/24534647.asp, (Erişim tarihi: 22.09.2013).

saat kala indik. İner inmez mihmandarımız Tahir'i aradık, evinden çıkamıyordu. Etrafta dikkat çeken bir sükunet vardı.Terminal binasından çıktık; normalde taksiciler müşteri kapmak için birbiriyle yarışır, hatta kavga ederdi. Şimdi birkaç taksici vardı ve şehir merkezindeki otelimize gitmek için pazarlığa yanaşmıyorlardı. Daha önce ödediğimiz ücretin neredeyse iki katına anlaşarak, bir taksiye bindik. Yollar bomboştu, bu sayede normalde trafikte geçirdiğimiz sürenin yarısı kadar zamanda, yasak başlamadan varabilmiştik otelimize. Caddelerde yasağı bilmeyen ya da aldırış etmeyen tek tük yaya ya da araç vardı. Odamızın balkonundan Türkiye'ye birkaç canlı bağlantı yaptık ve yattık. Sabah erken kalkacaktık.

Adeviye'de katliam

Sokağa çıkma yasağı sabah 6'da bitiyordu ve biz de bir saat sonra yoldaydık. Bir gün önceki meydan baskınlarında hayatını kaybedenlerin bir bölümünün Adeviye yakınlarındaki İman Camii'nde olduğu bilgisi gelmişti ve olayın boyutlarını anlayabilmemiz için oraya gitmemiz gerekiyordu. Resmi açıklamalara göre olaylarda 525 kişi ölmüştü, bunların 137'si Adeviye baskınında hayatını kaybedenlerdi. Müslüman Kardeşler ise ülke çapında 2 binden fazla kişinin öldüğünü savunuyordu.

İman Camii'nin etrafında büyük bir karmaşa ve öfkeyle iç içe girmiş bir üzüntü dalgası karşıladı bizi. Caminin dışındaki duvarın üzerine uzun isim listeleri asılmıştı. Bu bizi içeride bekleyen tablonun habercisiydi; alt alta sıralanmış onlarca isim; ölenlerin isimleri. Yakınlarını kaybedenler, onlardan haber alamayanlar bu listelerin etrafında toplanmıştı. Aradığı ismi burada görmenin korkunç tedirginliğiyle isimleri tarıyorlardı. İçeri girdiğimizde o güne kadar daha önce görmediğim, en karanlık hayallerimin bile ötesinde bir manzarayla karşılaştım: Yan yana dizilmiş beş, on, yirmi, elli, yüz daha fazla daha fazla ceset. Cansız bedenlerin etrafına diz çökmüş ağlayan, bağıran, susan, eşler, çocuklar, analar, babalar, kardeşler, arkadaşlar... Kiminin gömleği, kiminin elleri kanlı... O gün orada iki yüzden fazla ceset saydım. Bunların birçoğu resmi kayıtlara geçmeyecekti; hastane morguna kaldırılmayan cesetler istatistikler arasında yer bulmuyordu. Vurulan ağabeyinin kefenini sıyırıp, kanlı morarmış suratını gösterdi biri. "Çadırları içindekilerle birlikte yaktılar" diyerek kömür olmuş bir bedenin yanına sürükledi bir diğeri. Arkadaşının cansız bedeni önünde diz çökmüş

yas tutan bir başkası elindeki kurşun yarasını gösterip "Ben sadece elimden yaralandım, onu öldürdüler" dedi. Giysileri kan içinde biri gözyaşlarını ağabeyinin kefeninin üzerine akıtıyordu. Bir kadın eşinin kefenini sıyırmış, yüzünü okşuyordu. Yer ölülerle kaplıydı ve cesetlerin kokmasını önlemek için üzerilerine buz kalıpları konmuştu. Dört bir yanda vantilatörler çalışıyordu; görevliler ellerinde oda spreyleriyle kefene sarılı bedenlerin arasında dolaşıyordu ama kokunun önüne geçilemiyordu. Mihmandarımız Tahir kokuya dayanamadı, kendini dışarı attı. İman Camii, Kahire'nin en büyük morguna dönüşmüştü bir anda. Caminin minberine çıkan elinde megafonlu bir genç, ölenler arasında kimliği tespit edilenlerin isimlerini sayıyordu yüksek sesle. Akrabaları naaşın alsın diye. Çok kalmadık orada, kameramızda son dönemin en kanlı katliamlarından birinin görüntüleri vardı, merkeze yetiştirmeliydik. Kamerayla kaydetmekten uzak durduğumuz çok daha kötü görüntüler ise hafızamıza kazınmıştı. İçeride geçirdiğimiz bir saatte, yaşantımız boyunca yüreğimizi sızlatacak kadar yok oluşa tanıklık etmiştik.

Kahire'de tam bir sıkıyönetim havası vardı. Yayın yapmak ve topladığımız görüntüleri merkeze ulaştırmak için *İhlas Haber Ajansı*'nın Tahrir Meydanı'nda ofise dönüştürdüğü yere gidecektik. Bindiğimiz taksinin şoförü haberci olduğumuzu anlayınca konuşmaya başladı. Tahir çeviriyordu: "Başlarına geleni hak ettiler, ülkeyi bölüyorlardı. İyi oldu!" Kan donduran bir soğukkanlılık içindeydi. Ülkedeki medya can kayıplarını, Müslüman Kardeşler üyelerinin güvenlik güçlerine saldırmasına bağlıyordu. O an bir kez daha ülkedeki kutuplaşmanın ne kadar derinleştiğini ve nefretin boyutlarını gördüm. Neredeyse tüm anacaddelerde asker ya da polis kontrol noktaları kurulmuştu ve bunlardan mümkün olduğunca sakınarak katettik aradaki yolu. Sıradan bir kimlik kontrolü Mısır'daki çalışmamızın sonu, hatta gözaltı anlamına gelebilirdi. Canlı yayın yapacağımız *İhlas Haber Ajansı* bürosuna vardığımızda ekibi cihazlarının başında tamirat yaparken bulduk. Adeviye baskını sırasında neler yaşandığını gösteren başka bir manzara daha: Cihazlarda bile kurşun delikleri vardı!

O öğleden sonra Kahire'nin başka bir köşesinde ayrı bir cenaze töreni düzenleniyordu. Devlet televizyonu bayrağa sarılı tabutlar için düzenlenen törenin görüntülerini yayınlıyordu. Resmi yetkililer olaylarda 43 güvenlik görevlisinin de öldüğünü duyurmuşlardı. Orada da asık suratlı bir protokolün arkasına dizilmiş analar, baba-

lar, eşler, çocuklar vardı. Mısır devlet televizyonu silahlı göstericilerin görüntülerini yayınlıyordu. Olaylar tırmandığında çok sayıda kundaklama eylemi de olmuştu. Özellikle Mısır nüfusunun yüzde 10'unu oluşturan Hıristiyan Mısırlıların; Kıptilerin kiliseleri hedef alınıyordu. Kıptilerin lideri Tawadros da tıpkı ülkedeki en önde gelen İslami otorite olan El Ezher imamı gibi Mursi'nin devrilmesine destek vermişti. Mursi taraftarları da Kıpti cemaatini "darbecilikle" suçluyordu. Son bir haftada Mısır genelinde yaklaşık 40 kilise kundaklanmıştı ve bu eylemlerin çoğundan Mursi taraftarları sorumlu tutuluyordu. Müslüman Kardeşler verdikleri mesajlarda bu tür saldırıları kınasa da olağan şüpheliler listesinin başında onlar geliyordu. Yakılan binalar arasında çok sayıda devlet binası da vardı. Biz Tahrir'de yayına hazırlanırken Gizadaki valilik binasının da kundaklandığı haberi geldi. Bu olaylar karşısında sıkıyönetim kuralları daha da daraltılacaktı. Resmi binalara ve askere yaklaşan ve saldırgan tutum sergileyenlere karşı vur emri devredeydi artık.

Son direnişler

Günbatımından önce yeniden İman Camii'ne gittik. Burada bir protesto çağrısı yapılmıştı ama toplanan sadece birkaç yüz kişilik bir kalabalıktı. Mursi destekçileri yaşanan kanlı baskınların şokunu ve tedirginliğini atamamıştı üzerinden. Göstericilerden biri elindeki sopaya üzerinde kurşun delikleri bulunan kanla yıkanmış bir gömleği geçirmişti. "Ağabeyim" dedi, boğazı düğümlendi, daha fazla konuşamadı. Kalabalığın arasına karıştı ve sessizce uzaklaştı yanımızdan. Göstericiler ürkek, güvenlik güçleri temkinliydi. Ertesi gün için ise çok daha büyük bir eylem çağrısı vardı. Müslüman Kardeşler meydan baskınlarını protesto etmek için taraftarlarını "Öfke Cuması" eylemleri düzenlemeye davet etmişti. Başta Kahire olmak üzere birçok kentte meydanlarda toplanılacak ve yürüyüşler düzenlenecekti. Mursi'nin devrilmesinde büyük pay sahibi Temerrüd (İsyan) hareketi de mahalle komitelerini "devrimi korumak" için sokağa çağırmıştı. Mısır'ı karanlık bir gün daha bekliyordu. Gece boyunca telefon konuşmalarıyla "gürültünün kopacağı" yeri öğrenmeye çalıştım.

Kahire'de eylemin merkezi işlek Ramses Meydanı'nda bulunan El Fetih Camii olacaktı. Cuma namazı henüz başlamadan oraya varmıştık. Kalabalık gitgide artıyordu. Başlarda yaklaşık iki bin kişinin olduğu meydan namaz bitince neredeyse tamamen dol-

muştu, artık on binler oradaydı. Orta yaşlı bir adama uzattık mikrofonumuzu. Önceki gün Adeviye ve Nahda meydanlarındaki olayları hatırlatıp "Ölmekten korkmuyor musunuz" diye sordum. "Eğer darbeye boyun eğersek zaten irademiz ölmüş demektir. İrademiz ölürse biz de ölmüş sayılırız. Ha öyle ha böyle ne farkı var" dedi. Bir diğeri oğlunu getirmişti yanında, "onun için buradayım" dedi. "Sisi'ye ölüm" "kahrolsun darbe" sloganları meydanda yankılanıyordu. Bir askeri helikopter meydanın üzerinde alçak turlar atmaya başladı. Öfke oraya yöneldi. Helikopterden aşağıdaki kalabalığı izleyenler, yoğun bir ıslık sesinin arasından geçerken havaya kaldırılan sıkılı yumruklar ve ayaklardan çıkarılarak kendilerine sallanan ayakkabıları gördüler.

Kalabalığın merkezinden uzaklaştık, iyi giyimli, altmış yaşlarında birisi yanımıza geldi. Hangi ülkeden olduğumuzu sordu. Türkiye'den olduğumuzu söyleyince yüzünü buruşturdu. Onu anlayıp anlayamadığımıza bakmaksızın, Türkiye'nin tutumunu, Başbakan Erdoğan'ın açıklamalarını eleştirdi. Öyle öfkeli ve hızlı konuşuyordu ki Tahir çevirmeye yetişemiyordu. Yaşlı adam, emekli yargıçtı. "Türkiye bizi sırtımızdan bıçakladı. Teröristleri kahraman gibi gösteriyorlar" dedi. Tam bu sırada, etrafımızdaki kalabalık girdi devreye. Emekli yargıcın "terörist" diye nitelendirdiği eylemciler yani. Tartışma, kavgaya dönüşmeye başladı. Ortamdaki gerilimi düşürmeye çalıştık ama nafile, tartışma büyüyordu. İte kaka uzaklaştırdılar onu.

Tam o sırada başka bir kalabalık dikkatimizi çekti. Meydanın bir köşesinde bir polis karakolu vardı ve o karakolun çevresindeki kalabalık artıyordu. Binanın önünde polislere destek olmak için gelen elleri sopalı bir grup vardı. Dikkatli bakınca damdaki keskin nişancıları görebiliyorduk. Yanlarındaki sivil polislerle birlikte gergin bir biçimde kendilerine karşı sloganlar atıp küfreden kalabalığa bakıyorlardı. Eller tetikteydi. O sırada bir gün önce yayınlanan "vur emrini" anımsadım. Buna rağmen karakolun etrafındaki kalabalık artıyordu. Öndeki bir grup arkasındaki kalabalığı buraya sürüklüyordu. Yetkin'le namluların hedefi olmayacağımızı düşündüğümüz bir açı bulmaya çalışarak çekime devam ettik. Dakikalar ilerledikçe gerilim artıyordu ancak bizim ayrılmamız gerekiyordu. Haber merkezi saat 17'de Tahrir Meydanı'nda *İHA*'nın yayın noktasından bir canlı bağlantı planlamıştı ve oraya gitmeliydik. Oradan ayrıldık, kalabalığın içinden sıyrılarak bir taksi bulduk. Biz

orayı terk ettikten kısa süre sonra olanlar oldu. Karakolun önündeki kalabalık dağılmayıp, karakolu taşlamaya başlayınca 15-20 dakika önce çektiğimiz çatıdan ateş başlamıştı.

Kahire'de kaos

Bindiğimiz taksiyle hızla Tahrir'e ulaşmaya çalışıyorduk ama Kahire sokaklarına kaos hâkimdi. Tahrir'e açılan bütün caddeleri sırasıyla denedik. Hepsinde ya askeri barikatlar ya da ellerinde sopa ve palalarla Mursi karşıtı gruplar vardı. Ramses Meydanı'na ulaşmaya çalışan Mursi taraftarlarıyla çatışıyorlardı. Saptığımız dar bir sokakta böyle bir grubun arasında kaldık. Yolun ilerisinde çatışma vardı ve geri vitesle girdiğimiz yoldan çıkmaya çalışıyorduk. O sırada yanımızdan geçen sivil kalabalığın ellerinde sadece sopalar değil silahlar da vardı. Oturduğumuz koltuklara gömüldük. Neyse ki bize dikkat etmediler, aracımızın etrafından geçip gittiler. Türk haberciler olduğumuzu fark etselerdi oldukça tehlikeli bir durumla karşı karşıya kalabilirdik.

Tahrir Meydanı'na bir türlü çıkamıyorduk ve otele gitmeye karar verdik. O akşam dönecektik. Diğer Türk yayın kuruluşları anlaşarak Kahire'den çekilmeye karar vermişlerdi. Mısır yabancı haberciler, özellikle de Türk haberciler için gitgide daha da tehlikeli bir yer haline geliyordu. Büyükelçilik basın müsteşarı bizim de kalıp kalmayacağımızı sormuştu, "Eğer siz kalırsanız diğerleri de kalacak, sizden haber bekliyorlar" demişti. Ben de bu kararı merkezin vermesi gerektiğini söyleyip İstanbul'la konuşmuştum, dönmemizi istiyorlardı. Yayınlarımıza otelden devam edecek ve akşam uçağıyla geri dönecektik.

Otelde mahsur kaldık

Otele yaklaştığımızda orada da anormal bir atmosferle karşılaştık. Otelin ana kapıları kapanmış, kepenkler inmiş, kapılar zincirlenmişti. Bizi yandaki servis kapısından içeri aldılar. Otelin önündeki caddede de çatışma vardı. Hemen yanda Four Seasons Oteli vardı ve Mursi taraftarları oradaydı. Biz ise bulunduğumuz açıdan sadece güvenlik güçlerini görebiliyorduk. Otel görevlileri, binanın hedef olmaması için balkonlara çıkmamızı engelliyordu. Kalabalığı dağıtmak için önce gaz ardından gerçek mermiler kullandılar. Önce tek tek, ardından seri atış sesleri geldi caddeden.

Elindeki dürbünle gözünü yoldan ayırmayan otelin güvenlik müdürüyle konuştum. Karşı tarafın elinde de silah olduğunu söyledi. Yol bomboştu, sadece çatışan taraflar vardı. Havalimanına gidebilmek için olayların yatışmasını beklemek zorundaydık.

Bulunduğumuz nokta bir çatışma alanıydı ve sokaklarda araç kalmamıştı. Uçağı kaçırmak üzereydik. Sonunda büyükelçilik bizi almak için bir taksi gönderdi. Bizimle beraber olan bir başka Türk haber ekibi daha vardı. Onlar uçaklarını ertelettiler, gece otelde kalacaklardı. Ben risk almaya karar verdim, Yetkin de benimle geleceğini söyledi. Kalması için ısrar ettim. İkimizin de tehlikeye girmesi için hiçbir neden olmadığını, bana bir şey olursa en azından yetkilileri haberdar edebileceğini söyledim ama kabul etmedi. Beraber gidiyorduk. Otelden çıkabilmemiz için önümüze imzalamamız için kısa birer yazı koydular. Yazıyı okuyunca gerilmiştim: Eğer hayatımızı kaybedersek ya da başımıza bir şey gelirse bu tamamen bizim sorumluluğumuzdaydı. Ok yaydan çıkmıştı, imzayı attık ve servis kapısına doğru yöneldik. Otelin güvenlikçisi kapıyı açtı; ancak taksici gitmişti. O sırada çatışma yeniden arttı. Bu kez yaylım ateşi sesleri geliyordu. Bulunduğumuz noktadan karşıda kaç kişinin olduğunu ya da ölen olup olmadığını göremiyorduk ama öylesine yoğun bir ateş vardı ki sadece seken kurşunlar bile birisini öldürebilir ya da yaralayabilirdi. Ortalık ancak akşam saatlerinde duruldu. Uçağı çoktan kaçırmıştık ve sokağa çıkma yasağı başlamıştı. Türkiye'ye ertesi sabah dönecektik.

O günkü olaylarda da 170'den fazla kişi hayatını kaybetmişti. Önce Rabiatul Adeviye, ardından İman Camii, şimdi de Fetih Camii göstericilerin sığınağı olmuştu. Ramses Meydanı'ndaki olaylardan sonra yaklaşık 700 kişi kendini camiye kapatmıştı. Caminin etrafı güvenlik güçleri ve Mursi karşıtları tarafından kuşatılmıştı. Gece boyunca direndiler ancak Mısır'ın yeni iktidarı sürekli bir protestoya daha izin vermeyecekti. Ertesi gün cami basıldı ve içeridekiler gözaltına alındı. Gözaltına almanlar arasında *TRT*'ye çalışan ve uzun süredir Kahire'de yaşayan muhabir Metin Turan da vardı. Turan, Tora Cezaevi'nde çok uzun bir gözaltı süresi geçirecekti.

Yüzlerce kişiye idam cezası:

Ramses Meydanı'nda dağıtılan gösteri ve Fetih Camii baskını ardından Müslüman Kardeşler hareketi önemli kan kaybetti. Gösterileri devam edecekti ama Mısır'ın yeni hükümeti artık

ne kadar cana mal olursa olsun iktidarını tehdit edecek çapta bir eyleme izin vermeyeceğini göstermişti. 85 yıl boyunca mücadele eden Müslüman Kardeşler hareketi, bir yıllık iktidar deneyiminin ardından yeniden ülkenin en büyük muhalif hareketi konumuna düşmüş, kısa süre sonra da terör örgütü ilan edilerek yasaklanmıştı. Yeni yönetim, bir kez daha yeraltına çekilen Müslüman Kardeşler hareketine hiçbir taviz verilmeyeceğini çeşitli yollarla gösterdi. Mart 2014'te, 529 kişinin Mursi'nin devrilmesinden hemen sonra yaşanan olaylar nedeniyle polise saldırı, kamu malına zarar vemek gibi gerekçelerle idam cezasına çarptırılması bunun en çarpıcı örneğiydi. Dikkat çekici olan, Batı'nın darbe sonrası izlediği düşük profilli yaklaşımı, bu sıra dışı karar karşısında da sürdürmesiydi. ABD Dışişleri Bakanlığı kararların uygulanması halinde bunun "vicdansızca" olacağını açıkladı ve "Mısır'a sağladıkları yardım paketini gözden geçirdiklerini" söylemekle yetindi[7]. Resmi yetkililerin bu açıklamalarına rağmen bu idamları engellemek için dünyanın dört bir yanında kampanyalar düzenlendi. Daha bu kararın yankıları sürerken, mahkeme bir ay sonra 28 Nisan'da yeni bir açıklama yaptı. 529 kişiden 37'sinin cezası onaylanmış, 492'si ömür boyu hapis cezasına çevrilmişti. Ancak mahkeme yeni idamlara da karar vermişti: Çoğu gıyabında yargılanan 683 kişi daha idam cezasına çarptırılmıştı! Bu kararlar, Genelkurmay Başkanı Abdülfettah Sisi'nin üniformasını çıkarıp devlet başkanlığına soyunduğu döneme denk gelmesi açısından da önemliydi.

Mısır'daki ordu kökenli devlet başkanı ekolü devam ediyor. Ancak bu kez eskiye göre bazı farklar var. Müslüman Kardeşler üyeleri ve destekçileri arasında, iktidarın ellerinden kayıp gitmesinin ardından büyük bir adaletsizlik duygusu hâkim, ülke çapında gösteriler devam ediyor. Üstelik İslamcı grupların silahlı direniş yürüttüğü Sina'da düzenin sağlanması da kolay olmayacak. Ancak diğer yandan Kahire yönetimi bu tür grupların varlığını gerekçe göstererek İslamcı muhalefete ilişkin aldığı ve alacağı sert önlemleri meşrulaştırıyor. Ayrıca ülkenin laik kesimlerinde de Temerrüd gibi eskisine göre daha diri ve organize muhalif kitle hareketleri var. Mübarek'i deviren kıvılcımın bu hareketler tarafından çakıldığı göz önüne alınırsa iktidarın yeni sahiplerinin daha ince bir denge politikası gütme zorunluluğu ortaya çıkıyor.

7. "UPDATE 6-Brotherhood head, 682 others tried in Egypt after mass death sentence" *Reuters*, 25 Mart 2014.

Bitirirken

2011 yılında başlayan Arap isyanları sürecinin üzerinden 3 yıl geçtikten sonra ortaya çıkan net bir tablo var artık: Demokrasi, seçim kazanmaktan ibaret değil. Arap isyanlarının kıvılcımının ateşlendiği Tunus'ta ve bu ateşin derhal sıçradığı Mısır'da seçimler siyasal İslam'ın zaferiyle sonuçlandı. Ancak bu seçimler sonrasında kurulan yeni yönetimler kısa iktidar sürelerinde, sokakları dolduran kitlelerin önemli bir kısmının sosyal ve ekonomik alanlardaki beklentilerini karşılayamadı. Arap isyanlarını tetikleyen iki önemli faktör vardı: Daha özgür bir yaşam isteği ve daha adaletli bir gelir dağılımı beklentisi. Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de halk on yıllardır kendilerine hükmeden lider ve ailelerin baskı zincirini kırmak için sokaklara dökülmüştü. İlk üç ülkede rejim devrildi. Suriye'deki isyan, dış aktörlerin de müdahil olduğu sonucu belirsiz bir savaşa dönüştü. Rejim değişiklikleri, bir mücadelenin sonu olduğu kadar, yeni bir mücadele döneminin başlangıcıydı.

Tunus ve Mısır'daki rejim değişikliklerinde başrolü oynayan geniş kesimler, Nahda ve Müslüman Kardeşler iktidarlarının siyasal İslamı yeni bir baskı aracı olarak kendilerine empoze etmesinden şikâyetçi olarak sokaklara döküldüler. Tunus'ta Bin Ali'nin devrilmesinin ardından yeni bir parlamento seçilmesi ve iktidarın halkın oylarıyla belirlenmesine rağmen sokak gösterilerinin aralıksız devam etmesi bu yüzdendi. Mısır'da da benzer bir süreç yaşandı; ancak farklı bir sonuçla: Mursi'de vücut bulan Müslüman Kardeşler hâkimiyetine dönük geniş tabanlı bir tepki, ordu tarafından gasp edildi. Ordu ve Müslüman Kardeşler, Mübarek sonrası geçiş sürecinde ilişkilerini belli bir denge içinde yürütebilmişlerdi. Ancak Mursi iktidara gelip ülkenin iki büyük kesimi; ordu ve yargının güçlerini törpülemeye çalışınca bu uyum hızla

bozuldu. Benzeri bir süreç, Müslüman Kardeşler'in devrilmesi sürecinde orduyla saf tutan muhalefetin laik ve liberal kesimi arasında da yaşanabilir. Ordunun içinden çıkan yeni bir liderin, Mursi'nin devrilmesi için "orduyu göreve çağıran" kesimleri de oyunun dışına itmesi işten bile değil.

İsyanda neoliberalizmin etkileri

Demokrasi arayışı, bu isyanın temalarından sadece biriydi. Ancak bir de madalyonun diğer yüzü var. Sosyoekonomik eşitsizlikler giderilmediği, yönetim bir liderin mutlak hâkimiyetinden bir başka lider, seçkinler sınıfı ya da grubun mutlak hâkimiyetine geçtiği sürece bu ülkelerde kalıcı bir istikrar sağlanamayacak gibi gözüküyor.

Mısırlı düşünür Samir Amin, birçok kişiyi şaşırtan Arap isyanlarının aslında "göstere göstere" geldiğini söylüyordu. Ona göre, Sovyetler Birliği çöktükten sonra esen neoliberal küreselleşme rüzgârları, Arap coğrafyasında iktidarlarını sürdürmek isteyen muktedirleri de teslim almıştı. Neoliberalizm Arap coğrafyasında etkisini artırdıkça toplumsal koşullarda önemli bir gerileme yaşandı, yoksulluk ve işsizlik arttı[1]. İşte bu nedenle Mısır ve Tunus sokakları aslında uzun süre önce hareketlenmişti. Tunus'ta daha 2008 yılında maden işçilerinin grevleri ve gösterileri vardı. Bu olaylar yayılarak ülkenin güneybatısında yaygın eylemlere dönüşmüştü. Dünya Bankası Başkanı Robert Zoellick, o dönem Tunus'u ekonomik dönüşüm göz önüne alındığında "bölgedeki en iyi öğrenci" olarak tanımlıyordu. Dışarıdan bakıldığında her şeyin iyi gözüktüğü bir dönemde aslında ülke içten içe kaynıyordu[2]. Yoksulluğun çok daha derin yaşandığı Mısır'da da benzeri bir süreç yaşanıyordu. *The Economist* dergisi bir analizinde 2008'de Mısır'daki durumu şu sözlerle tarif ediyordu: "Mısır'ın 75 milyonluk nüfusunun çoğu, hayatlarını idame ettirebilmek için mücadele ediyor. Yükselen fiyatlar, kötü eğitim koşulları, keyfi kararlar alan yargı mensupları, yolsuzluğa batmış bürokrasi ve demokrasi gibi gözüken ama aslında tüm muhalifleri ezen ve dışlayan seçkinlerin hâkimiyetindeki rejim tarafından tüm beklentileri törpülenmiş

1. Samir Amin, "TheArab revolutions: A year after" *Interface* 4 (1) (Mayıs 2012): 33-42, s. 33.
2. James Gelvin, *The Arab Uprisings*, Oxford University Press, New York, 2012, s. 35.

durumda"[3]. Bu koşullar altında Mısır sokakları da hareketlenmişti. Özellikle tekstil sektöründe 2006-2008 yılları arasında yaşanan grevler, köylülerin topraklarını yitirmemek için sergilediği direniş, bir orta sınıf hareketi olan Kefaya (Yeter!) hareketinin ortaya çıkması, örgütlenme deneyimleri açısından önemli kilometre taşlarıydı. O sırada kimse bunların kısa bir süre sonra Mübarek'i devirecek olan eylemlerin bir prototipi olduğunu bilmiyordu. Kısaca; isyana katılanların beklentisi özgürlük olduğu kadar adaletti de. Ekonomiyi de içine alan geniş bir alanda adalet. Tunus'ta atılan iki sloğandan biri, Arap isyanlarının ortak sloganı oldu ve bu süreci anlatan, herkesin sıklıkla referans verdiği bir tekerlemeye dönüştü: "Halk rejimin yıkılmasını istiyor". Ancak o sokaklarda dikkatlerden kaçan başka bir slogan daha vardı: "İş, özgürlük, ekmek". İlk sloganda dillendirilen hedef, belli anlamlarda gerçekleştirildi. Ya ikincisi? Bu ülkelerdeki rejim değişikliği ekonomik anlamda büyük bir dönüşüme yol açmadı. Tunus'taki yeni yönetim, Bin Ali döneminin dışa bağımlı gelişme modelini değiştirmeye girişmedi. Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarının da kucağında bulduğu krize özgün bir yanıtla cevap verme arayışına girdiğini söylemek güç. Keza gelen ilk işaretler, bu ülkelerde bundan sonra da Batı'ya entegre dış politika ve kalkınma modellerinin yürürlükte olamaya devam edeceğini gösteriyor.

Mısır'da kaynakların Mübarek döneminde olduğu gibi ordu ve iktidar seçkinleri arasında paylaştırılmaya devam edilmesi durumunda, sokaklardaki isyan kolay sönümlenmeyecek. Müslüman Kardeşler hareketi Mübarek döneminde, özellikle Körfez ülkelerinden kaynak bulabilen bir "yardım kuruluşu" gibi çalışıp Mısır'daki yoksul kesimlerin refah açığını, bir ölçüde de olsa kaptarak kendi tabanını genişletmişti. Son gelinen noktada, direnişleri kanlı bir biçimde bastırılmış ve siyaseten yeniden yasaklı konuma düşmüş olsalar da güçlenerek varlıklarını sürdüreceklerini kestirmek zor değil.

İslam dünyası üzerine çalışan Tarık Ramazan, Jean Paul Sartre'dan alıntılarla süslediği yazısında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan dönüşümlerin "devrim" olarak nitelendirilemeyeceğini söylüyor. Bu süreçte, en azından bugün geldiğimiz noktada, siyasi yapılarda değişiklikler görülse de ekonomik yapılarda bir dönüşümden

3. "Will the dam burst?" *The Economist*, 11 Eylül 2008, http://www.economist.com/node/12202321?Story_ID=E1_TNNDNPNT, (Erişim tarihi: 04.12.2013).

bahsetmek mümkün değil. Ramazan'a göre bu yüzden halk hareketlerinin hedeflerini gerçekleştirdiğini söylemek için çok erken[4]. Dolayısıyla iktidara gelen kim olursa olsun, yoksulların sesine, genç kesimin iş taleplerine ve özgürlük açlığına kulak vermedikçe ne bir devrimden bahsedilebilir ne de sokakların yatışması beklenebilir.

ABD'nin Libya dersleri ve Suriye

Tunus ve Mısır'daki rejim değişikliklerine kıyasla, bu değişimin uluslararası müdahaleyle desteklenen çok daha kanlı bir savaşla gerçekleştirildiği Libya'da ise ülke içindeki barışın nasıl sağlanacağı sorusuna halen yanıt aranıyor. Libya'da merkezi yönetimin kontrol etmekte zorlandığı yüzlerce silahlı milis grubu var ve gerek ordu güçleri ile bu gruplar arasındaki gerekse de bu güçlerin kendi arasındaki çatışmalarda hâlâ çok sayıda kişi hayatını kaybediyor. Özellikle ülkenin doğusunda etkili olan El Kaide bağlantılı gruplar, sadece Libya'da değil, başta Suriye olmak üzere dünyanın birçok noktasında cihat mücadelesi veriyor. Samir Amin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Tunus ve Mısır'daki ayaklanmalara bir anlamda "hazırlıksız yakalandığını" ancak daha sonra yeni bir politika geliştirdiğini söylüyordu. Ona göre, ABD kısa süre sonrabenzeri durumlarda silahlı gruplardan yararlanarak "önleyici" bir politikayla süreci bir anlamda kontrolünde tutma arayışına girmişti. Libya bu stratejinin denendiği yerdi, tam anlamıyla yürürlüğe konduğu yer ise Suriye olacaktı[5]. Ancak görünen o ki Washington, Libya'daki süreci analiz edince, özellikle de Bingazi'de 11 Eylül 2012'de başkonsolosunun öldürüldüğü saldırının ardından, bu yaklaşımın işlerliğini sorgular hale geldi. Başta Amerikan yönetimi, önde gelen Batılı ülkelerin Suriye Guta'daki kimyasal silah saldırısının ardından Beşar Esad rejimine karşı askeri yöntemleri devreye sokmaktaki isteksizliğinde, saldırının gerçek failinin uzun süre tartışılmasının yanı sıra, bu sorgulamanın ve Suriye'de her geçen gün güç kazanan El Kaide bağlantılı grupların payı olsa gerek.

4. Tariq Ramadan, *The Arab awakening*, Penguin Books, Londra, 2012, s. 3.
5. Samir Amin, "The Arab revolutions: A year after" *Interface* 4 (1) (Mayıs 2012): 33-42, s. 41.

Suriyeli bir muhalif: Rami Cerrah

Şu andan sonra her aktivistin tek görevi, sivil toplumun tamamen radikal İslamcılar tarafından ele geçirilmesini önlemek. Artık savaş çözüm değil. Bence savaşı durdurmak gerekiyor. Esad kazansa bile. Eğer savaş bitecekse ve Esad kazanacaksa bırakın öyle olsun. 2011'de asla buna yanaşmazdık, pazarlık yapmıyorduk. Ama durum farklıydı. Bir gösterici bile ölse, rejim bunu saklamaya çalışırdı. Ama şimdi kimse ölenlere bakmıyor. Ölenler sahipsiz. Esad'ın kaybetmesi için bırakın 1 milyon Suriyeli ölsün demek de bencilce geliyor. Tamam, belki sonrasında özgürlük, eşitlik ve adalet gelecekse belki bunu kabul edebilirim ama ya bunu garanti edemiyorsam? Ya rejimin şu anda hâkim olduğu bölgelerdeki halka: "Biz sizi kurtardığımızda kökten dincilerin hedefi olmayacaksınız, Hıristiyanlar ve Aleviler katledilmeyecek" diyemiyorsam? O halde Esad'ı gönderme hakkım yok. Esad sapkın ve korkunç derecede kötü olabilir ama benim veremediğim bir güvenliği sağlayabiliyorsa geri durmam gerektiğini düşünüyorum.

Bu sözlerin sahibini uzun süredir tanımasaydım, yorumlarına şüpheyle bakabilirdim. Pürüzsüz ve aksansız İngilizce'si bu şüphemi daha da artırırdı. "Belli ki yurtdışında yaşayan tuzu kuru liberal Suriyelilerden biri" diyebilirdim. Aslında bunun bir bölümü doğruydu; 1984 doğumlu Rami Cerrah, uzun sure yurtdışında yaşadıktan sonra anavatanı Suriye'ye 2004 yılında dönmüştü. Yedi yılını burada geçirdi. Ta ki 2011'de başlayan gösterilere katılınca tutuklanıp, işkence görene kadar. Ayaklanma öncesi Şam'da bir şirketin dış ticaret uzmanı olarak çalışıyordu. Sokaklardaki olaylar onu da bir rejim karşıtı aktiviste dönüştürmüştü. Elinde kamerasıyla eylemlere katıldı, bu görüntüleri ve izlenimleri uluslararası medyayla paylaştı. *CNN* ve *El Cezire* gibi kanallarda takma isimlerle boy gösterdi ama kimliği kısa süre sonra tespit edildi ve sonunda ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.

Onunla ilk defa 2012'nin ilkbahar aylarında tanışmıştım. Suriye'deki ayaklanma o dönemde iç savaşa dönüşmüştü ama onun "devrimine" hâlâ inancı vardı. Elindeki tüm imkânları Suriyeli muhaliflerin rejime karşı mücadelesini anlatmak için kullanıyordu. Kahire'ye gidip Activists News Association; ANA'yı (Aktivist Haber Kuruluşu) projesini hayata geçirdiler. Burada hem Suriye'den hem de Mısır'dan haberler yayınlıyorlardı. Ancak günün birinde buradaki kapılar da yüzlerine kapandı. Sokak protestolarında gü-

venlik güçlerinin kötü muamelesine uğrayan eylemcilerin görüntülerini dönüşüme soktular ve Mursi yönetimi sonrası kurulan geçici yönetim onları Müslüman Kardeşler'le işbirliği yapmakla suçladı. Orada da barınamayacağını anlayan Rami ve arkadaşları önce Türkiye ardından Kuzey Suriye'ye gittiler. Muhalifler Rakka kentini ele geçirdiklerinde büyük bir heyecanla oraya yöneldiler. Burası onun deyimiyle rejimi "kovalayan" ilk kentti ve tüm Suriye için örnek olabilirdi. Ancak olmadı. Bölgede etkinliğini artıran El Kaide bağlantılı Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) Rakka'da yönetimi ele geçirdi. *İnsanlar günlerce bombalanmışlardı, her gün ölüm tehlikesi yaşıyorlardı. Birisi geldi ve güvenliğinizi ben sağlarım dedi. İşte bu IŞİD'di. İnsanlar bunu söyleyenin sakalı uzun mu kısa mı diye bakmamıştı* demişti. Ancak IŞİD'le birlikte gündelik hayat da bazıları için hızla değişti. Rami ve arkadaşlarının kurmaya çalıştıkları radyo binası basıldı, antenleri söküldü ve aralarından gözaltına alınanlar oldu. IŞİD yönetiminde gazeteciler, muhalefetin liberal ve laik kanadına yakın duranlar, hatta Özgür Suriye Ordusu mensupları bile güvende değildi. Rami o günlerdeki baskıyı, "Rejim Rakka'yı yeniden ele geçirmiş" gibiydi diye tanımlıyor. Ona göre, başından beri El Kaide tehditine dikkat çekerek uluslararası kamuoyunda meşruiyet kazanmaya çalışan Esad da IŞİD'in o bölgede palazlanmasına "göz yummuştu".

"Çalınan devrim"

Rami'yle 2013'ün son günlerinde görüştüğümüzde çalışmalarını Türkiye'den yürütüyordu. Suriye onun için iki kat tehlikeli hale gelmişti artık. Hem rejim hem de El Kaide peşindeydi. *Eğer devrimimizi yitirdiğimizi itiraf etmezsek bugünlerde yapılan her şey devrimin suçu olacak. Bu itiraf devrime saygıyı korumanın tek yolu; bu 2012 ortasına kadar bir devrimdi. Ardından radikal İslamcılar sızdı, Katar ve Suudi Arabistan gibi ülkeler manipüle etti ve değişti dememiz lazım. Bundan utanmanın gereği yok.* Rami "devrimlerinin" iki sene içinde kendilerinden çalındığı görüşündeydi. Ona göre birçok ülkenin Kuzey Suriye'nin bir El Kaide üssü olmasında çıkarı vardı ve bu engellenmezse ülkesinin bir daha onarılması güç bir biçimde yara alacağını düşünüyordu. Ancak hâlâ demokratik ve eşit bir Suriye hayali kuran kesimin sesi olmak için çalışmaya devam ediyordu, savaşın bu sesi bastıran vahşi çığlığına

rağmen şöyle diyordu: *Alanda özgürlük ve eşitlik için savaşan çok sayıda iyi insan var. Bu benim devrimim değil demek, arkanı dönmek olur. Belki de başlarda o eylemlerin görüntüsünü paylaşarak insanları devrime sen davet ettin. Bu benim devrimim değil diyorsan elinde kan vardır.* Bu sözleri kelimeler arasında uzun boşluklar bırakarak, zorlanarak söylemişti. Belli ki sözcükler dile gelmeden önce vicdanının da süzgecinden geçiyordu. Rami, "kayıp devrimine" hâlâ sahip çıkıyordu ama artık hayallerini gerçekleştirmenin imkânsız olduğunun da farkındaydı. Daha çok hayalindeki "devrimin" ismini temiz tutmaya çalışıyordu.

El Kaide artık herkesin meselesi

2013'ün son günlerinde Özgür Suriye Ordusu komutanı Selim İdris'den gelen bir açıklama da ülkedeki muhaliflerin savaşının yegâne cephesinin artık rejim güçleri olmadığını ortaya koyuyordu. 3 Aralık'ta yapılan yazılı açıklamada, Özgür Suriye Ordusu'nun son 6 aydır sadece "Esad'ın ordusuyla değil, El Kaide'yle de savaştığı" belirtiliyordu ve Esad devrildikten sonra Suriye Ordusu'yla güç birliğine gidilerek El Kaide'yle savaşmak zorunda kalınacağı uyarısı yapılıyordu. Açıklamada El Kaide bağlantılı grupların "en tehlikelisi" olarak nitelendirilen ve Türkiye sınırındaki birçok noktada gücü elinde bulunduran Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) grubunun gücüne dair bir analiz de yer alıyordu. Buna göre, IŞİD saflarında 5 bin 500 yabancı savaşçı bulunuyordu. Açıklamada "en tehlikeli ve barbar" IŞİD mensuplarının Halep cephesindeki Çeçen savaşçılar olduğu ifade ediliyor ve Suriye'den katılımlarla birlikte bu gücün savaşçı sayısının 20 binin üstünde olduğu vurgulanıyordu.

Suriye'de El Kaide bağlantılı gruplarla savaşanlar sadece rejime bağlı birlikler ya da Özgür Suriye Ordusu değil. Kuzey'de Kürtler de birçok noktada El Kaide ile karşı karşıya geliyor. PKK ile yakınlığıyla bilinen Demokratik Birlik Partisi PYD'nin silahlı kolu Halk Koruma Birlikleri (YPG) ile El Kaide bağlantılı gruplar, 2012 sonbaharı itibarıyla kanlı bir mücadeleye giriştiler. Bu noktada PYD lideri Salih Müslim Türkiye'yi bu gruplara destek vermekle suçladı. Ankara ise bu suçlamaları hep reddetti. Ancak bilinen bir şey var ki El Kaide'nin "yabancı savaşçıları" en azından bir dönem Suriye'ye geçip "cihada katılmak" için Türkiye'yi sıkça

kullandılar. Bu gruplara Türkiye üzerinden silah gittiğine ilişkin bilgiler, emniyet raporlarına bile yansıdı[6]. Acaba Ankara, sınırının güneyinde PKK bağlantılı bir güç odağının oluşmasına karşı bu grupları destekledi mi ya da en azından göz yumdu mu? Belgelere dayanarak bu soruya yanıt vermek güç ama bu yönde eleştirilere maruz kalan Türkiye'nin yabancı cihat savaşçılarına karşı sınırlarında yeni önlemler almaya başladığını söylemek mümkün. Medyaya yansıyan raporlara göre 2013'te Suriye'de savaşmak için Türkiye'ye gelen 1.100 yabancı smır dışı edilmişti[7]. Ancak Suriye'ye giden silahların kontrolünü sevkiyat sınırdan geçtikten sonra sağlamak mümkün değil. Bazı gruplara giden sevkiyatlara El Kaide bağlantılı grupların el koyduğu yönünde çok sayıda haber geldi. Yine bu grupların silah ve cephane temini için, rejimden ele geçirdikleri askeri depolar kadar, etkisiz hale getirdikleri muhaliflerden de yararlandıklarını unutmamak gerekiyor. Kısacası Suriye'ye gönderilen silahlar bir süre sonra hiç tahmin edilmeyen ellerde olabiliyor. Bu silahların namlularının zamanla nereye döneceği de belirsiz. Bunu okumak için kahin olmaya gerek yok, Libya örneğine bakmak yeterli.

Suriye'de uluslararası vekalet savaşı

Suriye'deki olaylar ilk başladığında Beşar Esad, El Kaide bağlantılı köktenci grupları suçluyordu. O gün için muhaliflerin ötekileştirilerek terörist olarak yaftalanması amacı taşıyan bu söylem, alandaki güç dengesi değişince maddi temelleri olan bir saptamaya dönüştü. Suriye'deki iç savaş kısa sürede Şii İran ve Vahhabi Suudi Arabistan'ın bölgedeki güç çatışmasının alanı haline geldi ve Lübnan Hizbullahı ve El Kaide bağlantılı grupların katılımıyla çatışmanın mezhep boyutu daha da ön plana çıktı. Buradaki gerilimin, barındırdığı mezhep mozaiğiyle "küçük Ortadoğu" olarak anılan Lübnan'a sıçraması ve bu gerilimin uzun süredir yaşandığı Irak'ı da içine alarak genişlemesi pek çok kişinin korkulu rüyası. Ancak İran'ın nükleer çalışmaları konusunda Batı'yla İran arasındaki yumuşamanın devamlı kılınması halinde, bölgede yepyeni dengelerin ortaya çıkacağı da ortada. Suriye ko-

6. Bkz. s. 158..

7. "Turkey deports 1.100 European fighters to countries of origin" *Today's Zaman*, 1 Aralık 2013, http://www.todayszaman.com/news-332877-turkey-deports-1100-european-fighters-to-countries-of-origin.html, (Erişim tarihi: 02.12.2013).

nusunda Batı'nın desteğini alan Suudi Arabistan-Katar-Türkiye kampıyla, Rusya'nın kol kanat gerdiği Esad rejimi-İran-Hizbullah ve Maliki yönetimindeki Irak hattı arasındaki keskin çizgi belirsizleşirken, özellikle Suriye'de ittifaklar ve yol haritaları yeniden gözden geçirilecek gibi gözüküyor. Sloven düşünür Slavoj Žižek, yayımlandığında hararetli tartışmalar doğuran bir makalesinde Suriye'nin "Afganistanlaşmasının" ancak özgürlük ve demokrasi mücadelesinin "radikalleşerek" toplumsal ve ekonomik adalet mücadelesine dönüşmesi ile engellenebileceğini belirtiyor, bunun da ancak Mısır'da olduğu gibi radikal-özgürlükçü bir "üçüncü tarafla" mümkün olacağını söylüyordu[8]. Aslında Suriye'de dış destekli muhalif gruplar ve kökten dinci örgütlere de rejime de mesafeli duran ve mahalle komitelerinde örgütlenen böyle bir "üçüncü taraf" vardı. Ama uluslararası vekalet savaşına dönüşen bu süreç, zamanla onların da sesini boğdu.

Suriye'deki süreç büyük belirsizlikler içeriyor. "Üçüncü tarafın" sesini bir daha duyurup duyuramayacağını kimse bilmiyor. Günün birinde ateşkes yapılsa ve barış sağlansa bile bunun kalıcı olup olmayacağı, ülkenin mezhepler temelinde bölünüp bölünmeyeceği ya da Afganistan, Pakistan, Yemen gibi El Kaide için yeni bir kalıcı sığınak haline gelip gelmeyeceği belirsiz. Tunus, Mısır hatta Libya bile Suriye'ye göre daha avantajlı bir durumda; ancak oralarda da büyük soru işaretleri var. Tüm bu coğrafyalarda değişim süreci tüm hızıyla devam ediyor.

"Ilımlı İslam" ya da "post-İslamizmin" sonu mu?

Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarının geniş halk kitlelerinin desteklediği bir darbeyle devrilmesi, Tunus'ta da Nahda hareketinin sokakların beklentilerini karşılayamayıp, iktidarı devretmesi, Arap isyanları sonrası sürecin kazananı "ılımlı İslamcı" hareketler şeklindeki tezin de sorgulanmasına yol açtı. 11 Eylül sonrası Batı tarafından adeta kutsanan "ılımlı İslam" kavramı bu deneyimler ışığında sorgulama konusu haline geldi. Aslında bu kavramsal tartışma 11 Eylül olaylarının yaşandığı 2001 yılından daha eskiye dayanıyor. Son dönemde sıkça anılan bir kavram da içeriğini eğip bükmeden Türkçe'ye çevirisi çok da kolay olmayan

8. Slavoj Žižek, "Syria is a pseudo-struggle" *The Guardian*, 6 Eylül 2013, http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/sep/06/syria-pseudo-struggle-egypt, (Erişim tarihi: 01.12.2013).

"post-İslamizm". İran asıllı akademisyen Asef Bayat, 1996'da kaleme aldığı bir makalede İran devrimi sonrası toplumda (ve zorunlu olarak devlet yapısında) uyanan moderniteye uyum ve "yeniden laikleşme" çabalarını mercek altına almış ve bir "post-İslamizm" dönemi muştulamıştı. Ona göre bu yeni süreç, dinin siyasi rolünü sınırlandırma ile tanımlanabilecek, İslam ile kişisel özgürlükler ve bireysel seçimlerin bir karışımı, modernlik ve demokrasiyle ilişkili bir yeni yol arayışıydı. Bayat, "post-İslamizmi" açıklarken, İranlı bir diplomata dayandırdığı bir alıntıyla biraz daha karikatürize ve "basit" bir tanımlama seçmişti. Ona göre "post-İslamizm": "Otoyol inşa etmek için camilerin yıkılmasına göz yummaktı"[9].

Bu tartışmalar Türkiye'de daha çok "ılımlı İslam" kavramı ekseninde yapılıyor. Öyle ki Arap isyanları sürecinin başlarında bir "ılımlı İslam" kuşağından söz edilir bile olmuştu. Türkiye'de 12. yılına giren Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının Mısır ve Tunus'taki Müslüman Kardeşler ve Nahda hükümetleriyle yakın ilişkileri, bu yeni eksenin içine Türkiye'yi de yerleştiriyordu. Ankara'nın özellikle Mısır'daki sürece dair dikkat çekici hassasiyetini buna bağlayanların sayısı da hiç az değildi. Peki ne oldu da yıllar boyunca otoriter rejimlerin baskıcı yöntemlerine karşı kitle desteğini kaybetmeyen hatta daha da artıran bu hareketler azımsanmayacak halk destekleriyle alaşağı edilmişlerdi? Tarık Ramazan'a göre bu yapılar "sistemin" bir parçası olmuşlardı. Önerebilecekleri güvenilir ya da işlerliği olan bir ekonomik alternatifleri yoktu. Uluslararası meşruiyet adına egemen kapitalist sisteme boyun eğmişlerdi. Eğitim, toplumsal adalet, çevre, kültür ve iletişim gibi alanlarda etik bir alternatif önerme yeteneklerini yitirmişlerdi ve dini duyguları ve kimlik bilincini harekete geçirerek bir seçim stratejisi olarak kullanmaya başlamışlardı[10]. Ramazan kitlelerin hayal kırıklığını bu ifadelerle açıklıyor. Peki ya dışarıdan bakış? Özellikle Batı basınında bu iktidarların ülkelerindeki daha "radikal" unsurlarla mücadeledeki isteksizliğini/yetersizliğini anlatan çok sayıda haber ve görüş yayınlandı. Bu rejimlerin radikal İslamcı hareketlerin serpilmesi için uygun ortamlar olduğu da sıkça dillendirildi bu çevrelerde. Bu nedenle kısa süre öncesine

9. Asef Bayat, "The coming of a post-Islamist society" Critique: Critical Middle Eastern Studies, No: 9, 1996, s. 43-52.

10. Tariq Ramadan, "Beyond Islamism" http://tariqramadan.com/english/2013/08/05/beyond-islamism/, (Erişim tarihi: 15.02.2014).

kadar "kutsanan" "ılımlı İslam" sorgulanır, "post-İslamizm'in" sonuna gelindiği yorumları yapılır oldu. "Ilımlı İslam'ın" bölge ülkeleri için tek kurtuluş olarak sunulması için acele etmek ne kadar yanlışsa, bu hareketlerin zemininin ortadan kalktığını ilan etmek de şu aşamada o kadar yanlış. Ancak gözüken o ki bir eleştiri dönemi başladı. Yaşananlar ışığında bu hareketlerin de iğneyi başkalarına batırırken, çuvaldızı kendilerinden sakınmaları mevcut krizi daha da derinleştirecek.

"Bu daha başlangıç..."

Artık cin şişeden çıktı. Arap halkları emperyalizme karşı verilen mücadelelerden uzun bir süre sonra ilk kez bu kadar büyük kitleler halinde sokaklara döküldü. Birçok yerde korku eşiği aşıldı. Sokakları dolduranlar artık büyük değişimlerin sadece nesnesi değil aynı zamanda öznesi olabileceklerini gördüler. Üstelik bu mücadeleleriyle dünyanın dört bir yanında düzene başkaldırı hareketlerine de ilham kaynağı oldular ve olmaya devam edecekler. Ancak diğer yandan, rejimler devrilip isyan dalgası alçaldıktan sonra, uluslararası aktörler, cuntalar, dini gruplar, geleneksel oligarşiler ve köklü muhalefet yapıları devrim girişimlerini gasp etmek için devreye girdi. Bundan sonraki mücadele daha özgür ve eşitlikçi bir yaşam talebiyle hâlâ sokakları terk etmeyen bu kitleler ile yeniden kurulmaya çalışan düzenin muktedirleri arasında olacak. Ne yazık ki liderler ve diplomatlar afili salonlarda "yol haritaları" üzerinde toplantılar düzenlerken, Ortadoğu sokaklarında kan akmaya devam edecek. Alandaki dinamikler değiştikçe ve sahada yeni aktörler türedikçe, ittifaklar yeniden şekillenecek, pozisyonlar gözden geçirilecek.

İzlediği politikalarla uluslararası statükoda kendine biçilen role eklemlenerek "meşruiyet" arayışına giren geleneksel yapılar, Arap coğrafyalarında iktidarı yeniden gasp edebilir. "Devrimler" yarıda kalabilir. Ama artık iktidarlar karşılarında hep kendilerini rahatsız edecek bir muhalif hareketlilik bulacaklar. Halklar, Tunus ve Mısır'da demokrasi, Libya'da barış, Suriye'de vatanlarını yitirmemek için mücadelelerini sürdürecekler.

İstanbul, Nisan 2014.

Namlular burada dakikalar önce susmuştu. Araçtan arta kalan metal bir plakayı elinde tepsi gibi tutan bir muhalif savaşçı sokuldu yanımıza. Gülümseyerek elindekini uzattı. Dumanı tüten bu şeyin ne olduğunu bir süre anlayamadım. Yanan bir cesedin parçaları olduğunu ise ancak yükselen keskin kokuyu aldığımda fark ettim... O an, o savaş yıkımının arasında dolaşırken ilk kez "Yaşananan şey her ne olursa olsun kesinlikle bir bahar değil!" demiştim.

Arap İsyanları Güncesi, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki değişimi Türkiye'de en yakından izleyen habercilerden birinin, 3 yıl süresince Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'ye gerçekleştirdiği seyahatlerde şahit oldukları üzerine kaleme aldığı bir kitap.

Can Ertuna, Tunus'ta hükümeti deviren eylemlerden, Mısır'da birbirinin peşi sıra gelen iki iktidar değişikliğinin öyküsüne, Libya'daki çöl savaşlarından, Halep'teki kanlı sokak çatışmalarına, İstanbul-Hatay arasındaki "Cihat Ekspresi"nden, Türkiye-Suriye sınırında yaşananlara kadar birçok olayı, hem kendi tanıklığına hem de aktarımlara ve belgelere dayanarak anlatıyor.

Meydanları dolduranların mücadeleleri, rejimlerin sonunu hazırlayan toplumsal koşullar ve uluslararası güç çekişmesinin seyri çerçevesinde, objektif bir habercilik diliyle aktarılıyor bu kitapta.

AYRINTI • YAKIN TARİH
ISBN: 978-975-539-847-1
9 789755 398471

15 TL